

GYÉMÁNT RICHÁRD

A történelmi Torontál vármegye népesedéstörténete

1. Bevezetés

A történelmi Torontál vármegye egyike volt a legfiatalabb magyar vármegyéknek. Létrejöttére vonatkozóan pontos adatok nem állnak rendelkezésére. A vármegye feltehetően 1309 és 1326 között keletkezhetett, még valószínűbb az a feltételezés, hogy Károly Róbert (1308–1342) a felvidéki tartományúrral, Csák Mátéval folytatott harcok után (1316–1318), Keve vármegye átszervezésekor hozta létre. A történelmi Torontál vármegye első okirati említése 1326. június 10-én történt.¹

A történelmi Torontál vármegye mohácsi vész előtti önkormányzatáról és közigazgatásáról nem maradt ránk sok adat. Annyit biztosan tudunk, hogy a vármegye XV. századi székhelye a mai Törökbecse volt, a nemes vármegye gyűléseit többnyire Aracson (ma Törökbecse része), Nagybecskerekén (Zrenjanin, ma: Szerbia–Montenegró), illetve Törökbecsén (Novi Becej, ma: Szerbia–Montenegró) tartotta. A vármegye főispánjai² a XV. században szerb despoták voltak. I. (Hunyadi) Mátyás uralkodása alatt, illetve azt követően a

---

¹ Az 1876 és 1918 között fennálló, 10.016 km² nagyságú Torontál vármegye I. (Szent) István uralkodásának elején még nemzeti birtok volt, amelyet Ajtony vezér uralt. Az ő halálával királyi kézbe szállt a terület. A történelmi – 1876 és 1918 közötti – Torontál vármegye területén a mohácsi vészig négy vármegye osztozkodott. A vármegye északi része az Ajtony halála után létrejövő Csanád vármegyéhez került. Csanád vármegye az Árpád-házi királyok alatt egyike volt a legjelentősebb vármegyéknek, és a tatárjárásig csakis országos méltóságok viselhették a főispáni titulust. Miután 1018 körül a bizánci támadások megújultak a történelmi – 1876 és 1918 közötti – Torontál vármegye területének déli részén új vármegye született: Keve vármegye, amely a Béga folyótól az Al-Dunáig terjedt. II. Géza (1141–1162) uralkodása idején Belos nádor megalapította Temes vármegyét, amely vármegye az I. világháború előtt – 1876 és 1918 között – fennálló Torontál vármegye keleti határát és Nagyikinda térségét foglalta magába. Negyedik vármegyeként, Torontál jött létre, amely vármegye a török időkig csak a Nagybecskerek – Törökbecse – Torontáltorda háromszöget foglalta magában.

² A vármegye főispánjai – többek között – István (1414–1427), 1427 után pedig, Brankovics György szerb nagyurak lettek.

temesi főispánok³ álltak Torontál vármegye élén. A vármegye a török hódoltságig fennállt, az 1552. évi XXII. tc. még említi is, ellentétben Keve vármegyével,⁴ amelyet már az 1498. XVI. tc. sem említ.

Torontál vármegye 1552-ben, Temesvár (Timisoara, ma: Románia) elestével lett török terület. A török uralom egészen a pozsareváci békéig (1718) tartott, majd ezt követően, 1779-ig osztrák katonai, majd kamarai igazgatás következett. Mária Terézia 1779. április 23-án kelt leiratában újra létrehozta a nemes vármegyét, ennek ellenére a történelmi – 1876 és 1918 közötti – vármegye területének déli része továbbra is az 1741-ben létrehozott határőrvidék része maradt, s ezen belül is a Német Bánsági Ezred területéhez tartozott. Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc leverése után Torontál vármegye a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság része volt. I. Ferenc József 1860. október 20-án kelt diplomájában megszüntette a Szerb Vajdaságot és Temesi Bánságot, s ezáltal Torontál vármegye ismét visszanyerte törvényhatóságát. A határőrvidékhez tartozó déli részt az 1873. évi XXVII. tc. csatolta Torontál vármegyéhez. Ezáltal három új járás jött létre: az alibunári, az antalfalvi és a pancsovai.

A vármegye végleges területe 1876-ban – Hertelendy József főispán megfontolt politikája következtében – a kiváltságos Kikindai Kerület⁵ 10 településének bekebelezésével vált teljessé, s ez által kialakultak a történelmi – 1876 és 1918 közötti – Torontál vármegye területének végleges földrajzi határai.

A történelmi Torontál vármegyét „jogilag” 1920. június 4-én, gyakorlatilag már 1918-ban elszakították Magyarországtól, s egy kis darabjától (258 km²) eltekintve végérvényesen a Szerbia és Románia része lett.

³ A temesi főispánok közül – többek között – Kinizsi Pál 1478 és 1494, és Somi Józsa 1494 és 1508 között viselték a torontáli főispán címet.

⁴ Bár a vármegyeszékhely Kevevára még megvolt, de a törökök teljesen elnéptelénítették a vármegye egész területét. Még a szerbek is elvándoroltak többnyire Pest alá, a Csepel-szigetre. Keve vármegye volt az első vármegye, amely áldozatul esett a török hódításnak.

⁵ Az 1770-es évek elején az a hír terjedt a Tisza-menti szerb határőrök között, hogy a Duna-menti határőrvidék felállítására szükségessé teszi a tiszai és marosi határőrök délre költözését. Azok a szerb határőrök, akik nem tudtak, vagy nem akartak délre költözni, szerették volna eddigi kiváltságait megőrizni, ennek eredményeképpen hozta létre Mária Terézia – a szerb követek kérésére – a kiváltságos Kikindai Kerületet. Az 1774. november 12-én kelt szabadalomlevél felállította a kiváltságos Kikindai Kerületet, amelyhez 10 település tartozott, ezek: Aracs, Karlova (Karlova), Kiskikinda (Basahíd, szerbül: Basaid), Kumán (Kumane), Melence (Melenci), Mokrin (Mokrin), Nagyikinda (Kikinda), Ókeresztúr (Krstur), Tiszatarros (Tarras) és Torontáljózseffalva (szerbül: Jozefa, ma Törökkanizsa (Novi Knezevac) része) voltak. Napjainkban mind a 10 település Szerbia-Montenegróhoz tartozik.

1. ábra: A történelmi Torontál vármegye térképe (1886-1918).

Forrás: <http://www.talmamedia.com/map/hhcounty/images/megyek1/toront.gif>

2. Az őskortól a honfoglalásig

A Tisza–Maros szögétől le egészen a Dunáig terjedő föld, a történelmi – 1876 és 1918 közötti – Torontál vármegye területe, amelyet három oldalról hatalmas folyók – a Maros, a Tisza és a Duna – öveztek, a történelem előtti korszakban ott, ahol a talajviszonyok megengedték, állattenyésztéssel, vadászattal és halászattal foglalkozó nomád népeknek alkalmas települési helyéül kínálkozott. A történelmi vármegye területén nagy kiterjedésű legelők, halakban bővelkedő folyók, vízimadarakban bővelkedő dús mocsarak szinte idevonzották a nomád népeket. Főleg e terület hydrographiai viszonyai tették lehetővé és kívánatosá a vármegye területén való megtelepedést, ahol a vizek mosta és övezte partok, földhátak, fennsíkok sokasága a jövevényeknek nyugodt megélhetést biztosított.

Az őskorból elég sok telep, temető és elrejtett bronzkori gyűjteményes lelet maradt fenn. A népvándorlás korából is számos sírlelet maradt az utókorra. Ezen leletek tanúbizonysága szerint a történelmi Torontál vármegye területének népvándorlás-kori lakossága meglehetősen gyér és szegény lehetett. A leletek közül kivételt képez a világhírű nagyszentmiklósi kincs, amelyet sokáig Attila kincsének tartottak, de ma már köztudott, hogy későbbi annál.⁶

A történelmi Torontál vármegye népesedési viszonyairól a római hódítást megelőzően meglehetősen kevés adat áll rendelkezésre. Hérodotosz (Kr. e. 484–428) a görög író az első, aki értékes és hiteles adatokkal szolgált. Hérodotosz szerint a vármegye őslakosai az agatirszek voltak, akik a Maros folyó mentén és attól délre éltek. Hatalmuk akkora volt, hogy egy időben a perzsákat és a szkítákat is képesek voltak feltartoztatni.⁷

⁶ A nagyszentmiklósi kincs, a kora középkori Kárpát-medence legjelentősebb kincslelete. 1799. július 3-án Nagyszentmiklós (Sannicolau Mare, ma: Románia) határában egy földesúr, Nákó Kristóf jobbágya árokásás közben aranytárgyakat talált. Az aranyból készült korszákat, tálakat, poharakat és egy ivókürtöt egy bécsi görög gyapjúkereskedő vásárolta meg, aki ezeket Pest városában akarta értékesíteni. Azonban a pesti városbíró, Boráros János felfigyelt a különös tárgyakra, és a kincs 23 darabját összegyűjtötte. (A kincsnek valószínűleg több darabja is volt, amelyek a kereskedők kezén elkallódtak.) Ezután a közel tíz kilogramm súlyú kincset I. Ferenc (1792–1835) osztrák uralkodó utasítására 1799. október 1-én a bécsi Császári és Királyi Régisegtárba szállították. A lelet ma a bécsi Kunsthistorisches Museum tulajdonában van. A kincs tárgyainak egyedi formája és díszítése miatt korának és etnikai hovatartozásának meghatározása igen nehéz, vitatott. A történészek és régészek leginkább a IX. századi bolgár és a X–XI. századi magyar etnikai hovatartozást tartják elképzelhetőnek.

⁷ A már Hérodotosz által is ismert agatirszek birodalma a Tiszántúlra és Erdélyre terjedt ki. A trák népcsoportokhoz tartoztak. Feltehetően már ismerték az aranyművelés mesterségét és a bányászatot, mert tömördek arany ékszert hordtak, amelyek Erdély bérceiből származtak. Arcukat és testüket tetoválták. Nőközösségekben éltek és törvényeiket – nehogy feledésbe merüljenek – versbe foglalták. Az agatirszek az idők folyamán beleolvadtak a másik trák népcsoportba, a gétákba.

Az agatirszek az idő múltával fokozatosan a Nagy Sándor által a Duna bal partjára kényszerített gétákkal⁸ keveredtek össze. A főként a történelmi Torontál és Temes vármegyék területén élt géták Augustus római császár (Kr.e. 31–Kr.u. 14) idejében a dákokkal szövetséges nép voltak, amelyek sokáig álltak ellent a római terjeszkedésnek. A géták a már említett területeken kívül a mai Szerbiát és Románia egy részét is magukénak tudhatták. Az országukat a rómaiak Moesiának hívták. Moesia Dunáig terjedő része még Kr.e. 29-ben – Augustus hódítása következtében – a Római Birodalom része lett.

Amíg a géták behódoltak a rómaiaknak, addig a dák nép nem volt hajlandó a szabadságát feláldozni. A dákok birodalmát Kr.u. 105-ben Traianus császár (Kr.u. 98–117) semmisítette meg, s süllyesztette a provinciák sorába.

A rómaiak a történelmi Torontál vármegye területén is több őrállomást építettek, főként Hadrianus császár (Kr.u. 117–138) idején. Ekkor történt említés Nagybecskerekéről (latinul: Margum), illetve Pancsováról (latinul: Panucca) is.

A rómaiak sokáig nem tarthatták a Tisza és a Maros vidékét, ugyanis a jazigok és a germánok támadásai már Marcus Aurelis császár (Kr.u. 161–180) idejében megszorodtak. III. Gordianus (Kr.u. 238–244) alatt a szarmaták, a gótok és az alánok is betörték erre a területre és egészen Moesiáig jutottak. Bár III. Gordianus visszaveri ezeket a népeket a támadások nem lankadtak. Gallienus császár (Kr.u. 253–268) uralkodása alatt a Római Birodalom végleg elvesztette Dácia provinciát, de a mai Bánság területe még római kézen maradt. A történelmi Torontál vármegye területéről is Aurelianus császár (Kr.u. 270–275) rendelte vissza a katonákat és telepítette ki a római lakosokat is.

A rómaiak kivonulása után a történelmi Torontál vármegye területe gót kézbe ment át, a rómaiak a Duna jobb partjára szorultak vissza, amit viszont biztosan tartottak.

A gótok nem éltek sokáig békében a rómaiakkal, Kr.u. 322-ben átkeltek a Dunán és betörték Moesiába, ahonnan I. (Nagy) Constantinus római császár (Kr.u. 306–337) verte ki őket. Bár a gótok visszavonultak, de ettől kezdve Rómának semmilyen beleszólása sem volt, a Duna bal partján élő népeknek életébe.

Kr.u. 332–334 között a gótok ismét mozgolódtak, ekkor már írásos feljegyzések vannak a történelmi Torontál vármegye területén élő szlávokról, aki a nádasok és mocsarak vidékén éltek. Szláv eredetű helynevek: Szőreg, az ószláv sirek (köles) szóból, Kanizsa, (a mai Törökkanizsa) amely a Knezaha vagy – a hazai források szerint – Kenesna szóból képződött, és főnöki székhelyet jelentett.

⁸ A géták szintén a trák népcsoporthoz tartozó nép voltak, akiket Hérodotosz említett először. A géták hatalmát még Nagy Sándor törte meg. Ezt követően birodalmuk hanyatlásnak indult. Némi töredékük még egy ideig a – ma Romániához tartozó – Prut folyó mentén húzta meg magát, majd beolvadt a szomszédos népekbe.

A gótok uralma idején a történelmi Torontál vármegye területén a gótok és a szlávok mellett más népek is éltek, ilyenek voltak: a dakringok, a vandálok, a viktohalok, illetve a limigant származékai.

A hunok közeledtének hírére a történelmi torontáli részeken is élő gótok, majd később az Erdélyben élő vizigótok is bebocsátást kértek a Római Birodalomba. Az előbbieket Valens császár (Kr.u. 364–378) Trákiában, az utóbbiakat, I. (Nagy) Theodosius császár (Kr.u. 379–395) Konstantinápoly környékén telepítette le. Így amikor a hunok megérkeztek többnyire csak szlávok találtak a történelmi torontáli területeken. A hunok Kr.u. 441–447-ig szüntelenül pusztították a Kelet-Római Birodalmat, miután az Al-Dunáig terjeszkedtek. Attila halála után a hunok birodalma szétesett.

A hunok uralmát a germán népek száz éves uralma váltotta fel. A történelmi Torontál vármegye legjelentősebb urai a gepidák lettek. A gepidák Ardarich király uralkodása idején Erdélyt, a Tiszántúlt és a Bánságot is uralmuk alá hajtották. A gepidák Pannóniát is meg akarták szerezni, de a Justinianus császár által meggyőzött longobárdok útját állták a gepida terjeszkedésnek. A gepidák és a longobárdok harcát a longobárdok szövetségesei, az eredetileg a Visztula mentén élő avarok döntötték el. Kr.u. 567-ben – feltehetően Újvidék mellett – végleg megsemmisítették a gepida hadsereget, ahol Kunimund gepida király is elesett. E győzelemmel az avarok megszerezték a Kárpát-medence jelentős részét, még Pannóniát is, amely területet longobárdok elhagytak, amikor Alboin vezetésével Itáliába vándoroltak.

Az avarok eredetileg ural-altaji lovas nép voltak és a hun birodalom feloszlása után, Kr.u. 460 körül tűntek fel először a Volga folyam síkságain. Nagy kagánjuk, Baján vezér a mai Magyarországon ütötte fel székhelyét. A VII. században az avaroknak a szlávokkal gyűlt meg a bajuk, akik a hun uralom megdőlte után egyre jobban elárasztották a Tisza és a Maros folyóvölgyeit. A szlávok előbb az avarok szövetségesei, majd alattvalói lettek. Az avarok uralmának a frankok vetettek véget, amikor Kr.u. 796-ban a kagáni székhelyet lerombolták. Az avar nép azonban nem pusztult el, a Duna és a Tisza közötti térségbe, valamint a Maros mellékére vonultak.

Az avar nép szinte észrevétlenül olvadt bele a beözönlő szláv néparadatba. Amíg a szláv földvárak az avarok ellen hatékonyak voltak, a magyarokkal szemben már semmilyen védekezés sem használt. Így a szlávok a honfoglaló magyaroknak behódoltak, és amint azok befejezték a kalandozásokat, és végleg letelepedtek a szlávok beolvadása a magyarságba felgyorsult.

A XI. század végén, honfoglalás idején, szlávok, elszlávosodott avarok, illetve gepida maradványok is voltak a történelmi Torontál vármegye területén. Ezek feltehetően már rendes falvakban (tanyákon) laktak. A germán eredetű gepidákhoz kapcsolódik a Béga folyó neve is. Szintén germán eredetű Torontál vármegye neve is, amely az ófelnémet dūrri, thūrri, a középfelnémet dūrre (száraz) és thal (völgy) szavak összetételéből alakulhatott ki.

A honfoglaló magyarság 897-ben vonult be a Tiszántúlra és megtámadta a bolgár területeket, ekkor telepedett le a Béga, a Maros, a Temes és a Tisza táján. Anonymus szerint a történelmi torontáli területeket Zoárd és Kadocsa vezérek foglalták el a bolgároktól. A honfoglaló magyarok a mai Törökkanizsánál lépték át a Tiszát és egészen a Temes folyóig hatoltak. Itt harc alakult ki a magyarok és a bolgárok között, amelyben a honfoglaló magyarok győztek.

A rendelkezésre álló adatok szerint a honfoglalás idején a történelmi Torontál vármegye területén meglehetősen gyér lehetett a lakosság. Valószínűleg csak a folyók összefolyásánál volt egy-egy szláv vagy gepida tanya, alacsony kunyhókkal, árpa- és kölesvetéssel.

3. Az Árpád-házi uralkodók korszaka (1000–1301)

Habár Torontál vármegye 1326 előtt még nem létezett, az 1876 és 1918 közötti területének történelme a török hódításig viszonylag csendes volt. Első királyunk, I. (Szent) István (1000–1038) uralkodásának kezdetén kénytelen volt az elégedetlen vezérekkel leszámolni, mielőtt a kereszténység terjesztéséhez és Magyarország „európaivá” tételéhez hozzákezdett volna. A legismertebb „ellenállók” Koppány, a somogyi vezér, az erdélyi Gyula, és a Maros várában élő Ajtony voltak. Torontál vármegye története szempontjából Ajtonynak⁹ volt nagyobb jelentősége.

I. (Szent) István a koronázással főpapi jogokat is szerzett, és arra is jogot nyert, hogy püspökségeket alapítson.¹⁰ A csanádi egyházmegye első püspöke a velencei születésű (Szent) Gellért (1028–1030) volt. Csanádon kezdetben görögkeleti szerzetesek éltek, akiket Csanád ispán áttelepített Oroszlámosra. Csanád városa (Cenad, ma: Románia) mint római katolikus püspöki székhely, s nemsokára a vidék legjelentősebb települése lett. Gellért püspök iskolát alapí-

---

⁹ Ajtony vezér a Maros folyó torkolatának vidékét és többek között a történelmi – 1876 és 1918 közötti – Torontál vármegye területét is uralma alatt tartotta. Ajtony, a ma Bulgáriához tartozó Vidin városában vette fel a keresztiséget görög szertartás szerint. Mindazonáltal keresztény hite még nem volt tökéletes, mert hét feleséget tartott. A gazdasági szempontokat figyelembe véve, Ajtony vezér az általa felállított vámszedőhelyekkel az egész sószállítást felügyelte, amely a Maros mentén zajlott. A Maros és az Al-Duna vezérének uralma 1008-ban áldozott le, amikor I. (Szent) István vezére, Csanád legyőzte őt a nagyőrszi csatában. Ajtony a csatában elesett, birtokai a király kezébe kerültek.

¹⁰ Az egyháztörténet tíz egyházmegye szervezését fűzi első királyunk nevéhez: Esztergom, Kalocsa, Bihar (Bihor, ma Románia; később a püspöki székhelyet Nagyváradra (Oradea, ma Románia) helyezték át), Csanád, Eger, Győr, Pécs, Vác és Veszprém székhellyel. Erdélyben is kialakult egy egyházmegye Gyulafehérvár (Alba Iulia, ma: Románia) központtal. Esztergom még I. (Szent) István uralkodása alatt érseki központ lett, nem sokkal később Kalocsa is elnyerte ezt a címet. Az Árpádok uralkodásának kezdetén a királyi székhely, Esztergom (később Székesfehérvár) mellett főként az egyházi központok fejlődtek. Ezek városi címet kaptak, lakosságuk növekedésnek indult. Rengeteg kézműves, iparos és kereskedő telepedett le ezeken a helyeken, mivel ezeket az egyházi központokat el kellett látni.

tott, valamint megkezdődött a székesegyház építése is. Az 1876 és 1918 közötti Torontál vármegye területén kilenc monostor állt az Árpádkorban, de ezek legkésőbb a török időkig elpusztultak.¹¹

Az első jelentősebb zavargások a térségben Aba Sámuel király (1041–1044) halálát követően lobbantak fel, amikor a velencei származású Orseolo Péter (1038–1041, 1044–1046) visszavette a trónt. Nemzeti ellenállás bontakozott ki, ami nemcsak az idegenek, hanem a keresztény hit ellen is irányult. A felizgatott nép a papokat, a szerzeteseket és a tizedszedőket irgalmatlanul legyilkolta, a templomokat és a monostorokat feldúlta. A népdüh e szilaj kitörésének esett áldozatul 1046-ban Gellért püspök is.

A történelmi Torontál vármegye területén legközelebb a kunok betörése okozott nagyobb riadalmat. A kunok egy csapata 1091 tavaszán Bács vármegye feldúlása után Torontál vármegye területét pusztította el, amelynek következtében nagy éhínség pusztított a lakosság körében.

(Könyves) Kálmán (1095–1116) uralkodása alatt a Bouillon Gottfried vezette kereszties hadak átvonulása okozott kisebb problémát, akik Magyarországon keresztülvonulva fosztogatni kezdtek. A „zavartalan áthaladás” érdekében a magyar királyi sereg Borcsa (Borca, ma: Szerbia-Montenegró) és Pancsova (Pancevo, ma: Szerbia-Montenegró) között figyelőállást létesített addig, amíg a keresztény seregek át nem keltek a Száva folyón.

Kálmán fia, II. István (1116–1131) a bizánci császárral keveredett konfliktusba, a háború két éven át folyt, és csak az 1130. évi békekötés mentette meg Torontál vármegyét a bizánciak pusztításától. II. Géza (1141–1162) idején szintén a Bizánci Császárság támadásai gátolták a torontáli területek békés fejlődését.

III. Béla (1172–1196) uralkodás alatt telepedett le Magyarországon a cisztercita rend. A király meghívására 12 szerzetes jött el Potignyből, akik az uralkodó jóváhagyásával 1179-ben megalapították az egresi monostort, amely a ciszterciták első magyarországi központja volt. II. András (1205–1235) földi maradványait is itt temették el a felesége, Jolánta királynő mellé.

Az írásos feljegyzések alapján II. András uralkodása idején 1223 és 1226 között nagyméretű marhavészjárvány pusztított országszerte, amelyet Bizáncból hurcoltak be. Legelőször Torontál vármegye állatállomány hullott el, amelynek következtében ismét nagy éhínség tombolt.

IV. Béla (1235–1270) uralkodása alatt jelentősebb kun bevándorlás történt az ország területére. Nagyobb létszámú kun bevándorlás történt a történelmi Torontál vármegye területére is. A magyarok és kunok együttélése nem volt zavarmentes. A magyarok a kunokat okolták a tatár veszedelemért, s rövidesen

---

¹¹ A kilenc monostor az aracsai, a csanádi, az egresi (Igris, ma: Románia), az ittebői (Novi Itebej, ma: Szerbia-Montenegró), a kanizsai (Banatski Monostor, ma: Szerbia-Montenegró), a kemecsei, az oroszlámosi, a párdányi (Meda, ma: Szerbia-Montenegró), és a szőregi monostorok voltak.

vérengzés kezdődött a két népcsoport között, amelyben a kunok királyát, Köntönyt is megölték a magyarok. Ezt követően a kunok fosztogatva kivonultak az országból. A lélekszámuk közel 40 ezer fő volt. A kunok kivonulása után a tatárok is Magyarországot pusztították.

1241 nyarára a történelmi Torontál vármegyének már az egész területe elpusztult. A tatárok a falvakat és a városokat felégették és a nép nagyobb részét leölték. Aki menekülni tudott, az az erdélyi hegyekbe menekült. Miután a tatárok 1242-ben kivonultak az országból, az élet ismét megindult, Csanád városát felépítették, a falvakat és városokat helyreállították. IV. Béla a tatárjárás idején kivonult kunokat visszahívta és jelentős számban telepítette le őket a több helyen kihalt Torontál vármegyében. Az alföldi területek mellett Torontál vármegye adott otthont a legtöbb kunnak.

A kunok még az 1200-as évek végén is sátrakban éltek, földet nem műveltek, rabszolgákat tartottak, és főként marhatenyésztésből, rablásból éltek. V. István (1270–1272) király korai halála miatt nem tudta őket megrendszabályozni. IV. (Kun) László (1272–1290) uralkodása alatt a kunok már az egész országban zavartalanul garázdálkodtak. 1279. július 15-én a tétényi országgyűlés elrendelte a Körös, a Maros és a Temes folyók között élő kunok végleges, állandó letelepedését. 1280. tavaszán a kunok fegyvert ragadtak és jelentős pusztításokat okoztak a történelmi – 1876 és 1918 közötti – Torontál vármegye területén. 1280-ban a mai Hódmezővásárhely mellett a kunok hatalmas vereséget szenvedtek, ennek következtében egy részük behódolt és letelepedett, egy részük pedig, Havasalföld felé menekülve kivonult az országból.

Népesedéstörténeti szempontból fontos megemlítenünk a délvidéki tájak sajátos helyzetét. A Maros folyó alsó folyásától az Al-Dunáig terjedő, zömmel sík vidéket, ide értve a Duna-Tisza-köz déli részét is, egyre sűrűbb településhálózattal szötte át a honfoglalás óta az itt megszálló magyarság. A Maros és az Al-Duna térségében: Bács, Bodrog, Keve, Krassó, Temes és Torontál vármegyék területe már az Árpádkorban – majd a XIV. és XV. században még inkább – az országnak egyik legjobban megtelepült és színmagyar népi tája lett. A XV. században a szóban forgó hat megye területének 59 várában, 67 mezővárosában és közel 2.000 falujában magyar anyanyelvű népesség lakott.¹²

A torontáli területek árpád-kori demográfiai sajátosságai az alábbiak szerint foglalhatóak össze: Alapvetően biztos természetes szaporodásról beszélhetünk, amelyet számos tényező határozott meg. Az Árpádkorban általános jellegzetesség a magas csecsemő- és gyermekhalandóság, az alacsony átlagéletkor és a magas gyermekszám. Ez Torontálban is éreztette hatását. Ennek ellenére az ország évi gyarapodása közel 7–9 ezer fő között mozgott. Ezt főként – a magas gyermekszám mellett – a folyamatos bevándorlás biztosította. Keletről a besenyők, úzok és kunok, nyugatról pedig, a földművelésben és iparban járatos, főként német bevándorlók érkeztek. Torontál vármegye területére elsősorban

¹² FÜR LAJOS: *Magyar sors a kárpát-medencében*. Kairosz Kiadó, Bp., 2001. 52. p.

besenyők és kunok érkeztek. Erre utal Óbesenyő (Dudesti Vechi) település neve is, amely ma Romániában található.

A népességszámot csökkentették az alábbi jelenségek: az Árpádkor eleji pogánylázadások, a kunok és a tatárok pusztításai, a háborúk. A kunok és a tatárok pusztításai jobban megviselték a torontáli részeket, mint az ország más területeit. A tatárdúlás idején, a torontáli területek lakossága csaknem kipusztult. A háborúk tekintetében pedig, a Magyar Királyság és a Bizánci Császárság közötti háborúk éreztették kedvezőtlen hatásukat.

A fent említett hatások ellenére a magyar településszerkezet teljesen kiépült a Bánságban, olyannyira, hogy a Bánság a török hódításig magyar többségű vidék volt.

4. A vegyesházi királyok korszaka (1308–1526)

A vegyesházi királyok alatt, a történeti demográfiában a három „apokaliptikus lovagnak” is hívott, a természetes népesedési folyamatokat esetenként megbilintő vagy éppen megszakító tényezők meghatározó jelentőségre tettek szert. A három „lovag”: a háború, az éhínség és a járvány voltak. A megrázó és sok esetben meghatározó jelentőségüket igazán csak az utóbbi évtizedek kutatásai ismerték fel. A vizsgálatok kiderítették, hogy a szörnyűséges „lovagok” fellépése, félelmet és rémületet keltő száguldozásai nyomán a természetes mortalitás szélesebben megugrott: emelkedési mértéke, amerre a nyargalászó „lovagok” elvonultak, megkétszereződött, de akár többszöröse is lehetett annak, mint ami normális körülmények között megszokott volt. Szó szerint: aratott a halál.

A háború esetében nem az ütközetek, a csaták miatt lett tömeges az emberhalál, hiszen a középkorban csak viszonylag kis számú, pár ezer főt számláló csapatok csaptak össze egymással, s a fegyverzet pusztító ereje is összehasonlíthatatlanul kisebb volt, mint pl. a XX. századi tűzfegyvereké. A háborúk közvetetten játszottak közre a mortalitás növekedésében. Egyszer, amerre a seregek elvonultak, mindent felélték, elpusztítottak, nyomukban hatalmas éhínség keletkezett. Másodszor pedig a kirobbant járványokban megfertőződött katonák szanaszét hurcolták azt a civilek között. Tehát a hadseregek voltak a járványok legfőbb terjesztői.

Sok történész szerint járványok voltak a meghatározóbbak, nemcsak a középkori Magyarország, hanem az egész középkori Európa életében is. A járványok között a legveszélyesebb a fekete halál, más néven pestis volt. A pestisnek két fajtája alakult ki Európában: a bubó-¹³ és a tüdőpestis. Mindkét pestis életveszélyes volt, s a járványban megfertőződők néhány héten belül elhaláloztak. A pestis terjesztői a feketepatkányok voltak, az ember és az állat közötti közvetítők pedig, a bolhák. Amikor az emberiség áttért a szilárd falazatú (kő, téglá)

¹³ Bubópestisnek a mirigyeket megtámadó daganatos betegségeket nevezték.

építkezésre, a fekete patkányok hirtelen kipusztultak, helyüket a szürkepatkányok vették át, de ezek már nem voltak veszélyesek az emberre. Egyes angol kutatók szerint a pestist egy vírus okozta, amely az ebola sajátosságaival rendelkezik. A pestisjárvány után „rangsorban” a tifusz, a himlő, a kolera, az influenza és a tüdővész következett. A torontáli területeken az egyik legpusztítóbb pestisjárvány 1344-ben tombolt.

A harmadik „lovag” az éhínség (fames) volt. Az éhínség szerepe látszólag eltörpül az első két „lovag” mögött, azonban mégsem volt elhanyagolható. Az alultáplált, az éhezésben legyöngült emberi szervezet könnyebben esett áldozatul a járványoknak. A középkori Magyarországon sem volt ritka éhhalál. Az éhínség okait két részre szokás osztani, az egyik a természeti okok, a másik az emberi eredetű okok. A természeti-klimatikus eredetű csapások hol a szárazság, hol a módfelett sok csapadék (pl. árvíz), hol pedig a hosszú kemény telek „személyében” jelentek meg. Az emberi eredetű okoknál a különféle dúlásokat, hatalmaskodásokat kell megemlíteni. A természeti okok az emberi eredetűeknél súlyosabbak voltak. A torontáli területeken az egyik legsúlyosabb éhínség 1338-ban állt elő, amikor egy sáskajárás végigpusztította az egész térséget.

I. (Nagy) Lajos (1342–1382) király uralkodása alatt kezdődött meg a törökök igazi előretörése a Balkán-félszigeten. Ennek következtében megérkeztek az első délszláv (szerb, horvát) menekültek. Az 1360-as években a szerbek már megtelepedtek a történelmi Torontál vármegye területén, akik szinte kivétel nélkül görögkeleti vallásúak voltak. Ezért a magyar uralkodó megpróbálkozott a római katolikus hitre való áttérítésükkel – sikertelenül.

Zsigmond király (1387–1437) alatt érték az első török támadások a történelmi Torontál vármegye területét. Ebben az időben a vármegye többnyire csak a magyar hadak „felvonuló-terepeként” volt jelentős. A harcok gócpontjai még a Duna folyam jobb oldalán voltak. Az első betörés a vármegye területére 1390 körül volt, ezt követően közel 150 éven át, szakadatlanul folyt az egyre intenzívebb küzdelem a török ellen. Nem volt ritka, hogy a törökök Temesvárig rabolták végig a Bánság területét, köztük a torontáli részeket. Ez történt 1416-ban is, amikor a boszniai bég rabolta végig és perzselte fel a vidéket.

Zsigmond király többször is a török ellen fordult, de a német birodalom belső ügyei, a hitszakadás lecsillapításának gondjai elterelték a figyelmét a Délvidékről. Ennek, az lett az eredménye, hogy a Délvidék – köztük Torontál vármegye – népe két évtizeden keresztül magára volt hagyva a meg-megújuló török támadásokkal szemben. Zsigmond uralkodása alatt szereztek birtokokat a nagyobb hatalmú szerb urak, köztük Brankovics György, aki a történelmi Torontál vármegye jelentős részét uralma alatt tartotta.

Már 1433-ban egy részletesen kidolgozott javaslat feküdt az egybegyűlt rendek előtt, amely a Magyar Királyság védelmi rendszerét újjászervezte. E szabályzat 30. cikke szerint a Temes és a Duna között fekvő vidéket, egészen Szörényig, a királyi dandár ezer lovasán kívül a kalocsai érsek, a váradi püspök egy-egy bandériuma, a csanádi püspök 200, az oláhok, a kunok és jászok 200,

Csanád 300, Temes 200, Keve 100, Torontál 100, Krassó vármegyék 100 lovas kiállítására voltak kötelesek.¹⁴

Zsigmond király halála után Albert (1437–1439) uralkodása alatt az Al-dunai Szendrő vára (Smederevo, ma: Szerbia–Montenegró) is török kézbe került, ezzel Torontál vármegye, és az egész Temesköz kiszolgáltatottá vált a töröknek.

I. (Hunyadi) Mátyás (1458–1490) uralkodása idején fokozódott a készülődés a török ellen. Ekkor erősítették meg Csanád városát is. Továbbá ebben az időben fokozódott a szerbek betelepülése. A híres fekete sereg egy részét – közel 5.000 embert – is szerbek alkották. I. (Hunyadi) Mátyás uralkodása alatt a szerbek még csak a Temes folyótól az Al-Dunáig terjedő területet kezdték betelepíteni. Az itt élő magyar lakosságot fokozatosan beolvasztották, illetve azok északabbra települtek.

Az utód, II. Ulászló (1490–1516) uralkodása alatt a szerbek már nemcsak, hogy többségben voltak a Temes folyótól délre, a torontáli részeken, hanem fokozatosan észak felé telepedtek. II. Ulászló már püspökséget is szervezett nekik, amely ortodox püspökség a szófiai metropolita alá tartozott. Miközben a szerbek fokozatosan északra telepedtek, a török támadások sem gyengültek. A szendrői bég – 4.000 szpáhival – 1476-ban a Temes folyótól délre eső területet teljesen elpusztította. I. (Hunyadi) Mátyás uralkodásának utolsó évtizedében a török szinte minden évben rajtaütött a déli végeken. I. (Hunyadi) Mátyás uralkodása után pedig, a híres fekete sereg dűlt – zsold hiányában – a torontáli részeket, amíg végül 1492 nyarán a Kinizsi Pál vezette sereg meg nem semmisítette.

II. Ulászló uralkodása idején – a török mellett – még egy súlyos pestisjárvány is felütötte a fejét, amely 1510 és 1511 között tombolt. A pestist követően évekig éhínség pusztította a történelmi Torontál vármegye területének lakosságát. A közbiztonság helyzete is elkeserítő volt, még a nemesek sem tudták azt a saját birtokaikon biztosítani. Az 1514. évi Dózsa-féle parasztfelkelés idején a nyomorgó jobbágyok jelentős része csatlakozott a felkelőkhöz, majd a felkelés leverése után a jobbágyterhek is jelentősen nőttek. A mohácsi vész előtt a történelmi Torontál vármegye területe már teljesen kiszolgáltatott volt a töröknek. A torontáli nemesek nem bocsátkoztak a mohácsi vész előtti viszályba, amely a főurak és a köznemesség között folyt. Erejüket teljesen lekötötte a törökökkel szembeni ellenállás. 1521-ben II. Szulejmán már Nándorfehérvárt (Beograd, ma: Szerbia–Montenegró fővárosa) és Szabácsot (Sabac, ma: Szerbia–Montenegró) ostromolta, közben egy 40.000 fős török sereg Pancsovánál átkelve végigpusztította a Bánság déli részét. 1521. augusztus 29-én a nagy déli erőd, Nándorfehérvár is elesett. 1526. július 27-én a „Duna Gibraltárjának” is nevezett Pétervárad (Petrovaradin, ma: Szerbia–Montenegró) is kapitulált.

¹⁴ BOROVSKY SAMU: *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Bp., 1911. 352. p.

Alapi György, a várkapitány a maradék 90 védővel kénytelen volt feladni, az utolsó jelentős déli erősséget.¹⁵ Ezzel a torontáli részek sorsa végérvényesen eldőlt, 1522-ben egy török sereg ismét végigrabolta a vidéket. Az 1523. évi országgyűlés a Temes-vidéket az ország legveszélyeztetettebb vidékének nyilvánította és próbálta azt megóvni, de a mohácsi vész alkalmával – 1526. augusztus 29-én – a tekintetes vármegye nemeseinek többsége mégis holtan maradt a csatatéren.

A mohácsi vésszel, egy küzdelemmel teli korszak vette kezdetét és a nemzet létéért folytatott küzdelemben esett áldozatul a történelmi Torontál vármegye is.

5. A történelmi Torontál vármegye a török idők alatt

A mohácsi vést követően a törökök még nem terjesztették ki hatalmukat a történelmi Torontál vármegye területére. Ezzel szemben a az 1526-os, és az 1527-es esztendőkből a szerb Czerni Jován rablóhadával a történelmi Csanád, Temes és Torontál vármegyék területét pusztította.¹⁶ Czerni Jován halálát követően, 1529-ben a török Bali bég és serege dúlta fel Torontál, kardélre hányva az ottani lakosságot.

Miután Buda 1541-ben a törökök fondorlatos csele után a szultán birtokába került, megkezdődött Temesvár városának, de legfőképp a várnak a megerősítése. 1542. augusztus 16-án, a Nagyváradon tartott országgyűlésen Csanád és Temes vármegyékkel szemben Torontál képviselői már meg sem jelentek. Hiteles adatok szerint a vármegyei önkormányzat ez idő alatt már szünetelt.

A török a történelmi Torontál vármegye területének bekebelezéséhez 1551-ben kezdett hozzá. Először, négy napi ostrom után a legjelentősebb erősség, a törökbecsei vár esett el. A 200 fős erősség 1551. szeptember 19-én szabad elvonulást kérve elhagyta a várat, azonban Szokoli Mehmed beglerbég katonái a kivonulókat mind legyilkolták. Törökbecse után, a posványoktól és mocsaraktól jól védett nagybecskereki vár következett. A várat helyzete jól védhetővé tette. Ennek ellenére 1551. szeptember 21-én a török hírére a vár őrsege elmenekült.

Nagybecskerek után Szokoli Mehmed beglerbég Csanád vára alá érkezett. A vár őrsege – amely jórészt szerbekből állt – átállt a török oldalra. 1551. szeptember 28-án Csanád is a török kezére jutott. Csanád eleste napjáig az összes kisebb, torontáli területen lévő erősség is török kézre került, ezzel befejeződött a történelmi Torontál vármegye területének meghódítása. Egy halvány remény azonban mégis maradt a terület visszahódítására. A szomszédos Temes vármegye székhelye, Temesvár, amely az egész Bánság legerősebb vára volt, még mindig magyar kézen volt. Innen még megindulhatott volna egy nagyobb of-

---

¹⁵ *Vajdasági Magyar kalendárium*, 1999. Hét Nap, Pannon Press, Szabadka, 130. p.

¹⁶ DOMONKOS LÁSZLÓ: *Magyarok a Délvidéken*. Zrínyi Kiadó, Bp., 1992, 21. p.

fenzíva a török ellen. A török nagyon jól tudta ezt ezért – első ízben – már 1551. október 16–27. között ostrom alá is vette a várat és a várost. A török azonban visszavonult. A hadi szerencse tovább folytatódott, mert 1551. november 28-án Csanád vára ismét magyar kézbe került.

A török azonban nem tétlenkedett. 1552. június 28-án Ahmed nagyvezír Temesvárat ostrom alá vette. Az idegen zsoldosok lázongásai miatt 1552. július 24-én Losonczy István várparancsnok szabad elvonulás mellett átadta a várat a törököknek, akik hitszegő módon a július 26-án kivonuló őrséget megrohanták és felkoncolták. A halálos sebesüléseket szerzett Losonczy – mivel élve nem lehetett volna Isztambulba szállítani – lefejezték, és a fejét küldték el a török szultánnak. Temesvár elestével, nem sokkal Csanád és Lippa (Lipova, ma: Románia) vára is elesett. Ezzel az egész Bánság helyzete megpecsételődött. A térség felszabadítása Gyula várának eleste után (1566. augusztus 30.) végleg lehetetlenné vált.

Temesvár eleste után a törökök 166 évre befészkeltek magukat a Bánságba, így a történelmi Torontál vármegye területére is. A vármegye területét szerbek lepték el. A szerbek csak állattartással foglalkoztak, a földműveléssel nem törődtek. A hiteles oklevelek szerint, a napjainkban magyar többségű települések többsége (Csóka, Hódegyháza, Kanizsamonostor stb.) 1581-ben már szerb települések voltak.

A történelmi Torontál vármegye területének török kézre kerülését követően hosszú ideig nem volt mentes a vidék a fegyvercsörgéstől. Török, magyar királyi, erdélyi hadak, szerb és román „bandák” harcoltak egymás ellen és pusztítottak közben a nemes vármegye még megmaradt lakosságát, állatállományát s terményeit. Az 1590-es évek közepén egy jelentősebb szerb felkelés is kirobbant itt a török ellen, ekkor pusztult el 1594-ben Nagybecskerek vára is. Ezt követően Nagybecskerekéről még a szandzsákszékhelyet is elhelyezték. 1616 és 1686 között jelentős hadi esemény nem történt a történelmi Torontál vármegye területén, azonban a török seregek többször keresztülvonultak rajta. Bár a törökök a földművelést és a gyümölcsstermesztést elő akarták mozdítani, a vármegye területe még is siralmas képet mutatott. A török idők alatt a vármegye magyar lakossága szinte teljesen kihalt. Akik ezen a területen éltek, azok többnyire szerb nemzetiségűek voltak.

A változás szele 1683-ban köszöntött be, ekkor szenvedtek vereséget a török seregek Bécs ostromakor. 1685-ben Szolnok, Szarvas és Arad (Arad, ma: Románia) is keresztény kézre került. Arad elestének hírére a török őrség szabályosan elmenekült Csanád várából, amely ekkor már meglehetősen rossz állapotban volt. Az 1690-es években Csernovics Arzén ipeki pátriárka vezetésével közel 200.000 szerb érkezett a történelmi Magyarország területére.¹⁷ A szerbek elsősorban a Szerémségben, Szlavóniában, Bács vármegyében, Buda környékén, valamint a történelmi Torontál vármegye területén telepedtek le nagyobb

¹⁷ ARDAY LAJOS: *Magyarok a délvidéken, Jugoszláviában*. BIP, Bp., 2002. 9. p.

számban. A Savoyai Jenő vezette, császári seregek fényes győzelmet arattak a török felett Zentánál 1697. szeptember 11-én. Ezt követően Savoyai seregeivel a Bánság területén is sikereket ért el, azonban az 1699. évi karlócai béke alkalmával a császáriak lemondtak a bánsági hódításaikról. A császáriak szemében Belgrád visszafoglalása fontosabb volt, mint Temesvár visszahódítása. Temesvár 1715. augusztus 24-én került a császáriak ostroma alá. A török őrség a szabad elvonulás mellett 1715. október 12-én feladta a várat. Egy évvel később 1716. november 8-án Mercy tábornok bevette Pancsovát is, rövidesen Kevevára (Kovin, ma: Szerbia–Montenegró) is a császáriak kezére került. 1718. július 21-én a törökkel megkötött pozsareváci béke felszabadította az utolsó török kézen maradt területet is a Bánságot. Az osztrákok azonban a vármegyei közigazgatást itt nem állították vissza, helyette felállították a Temesi Bánságot, amelyet idegen hivatalnokok irányítottak az osztrák örökös tartományok mintájára. Ezt követően az osztrák katonai, majd kamarai igazgatás több mint fél évszázadon át fennmaradt.

A török hódítás korának demográfiai sajátosságait tekintve elmondható, hogy a magyar történelemben az első – ismert és tartós hatású – népesedési katasztrófát a török hódítások kora okozta. A mohácsi vést megelőző több mint 600 éves népesség-gyarapodást egy közel 500 éves vergődés váltotta fel.

Az egyik legjelentősebb népességsökkentő tényező a háborúk voltak. Az „epicentrum” a török hódoltság területe volt. A török hódítások kezdetén 7 (1526, 1529, 1532, 1541, 1543, 1552, 1566) a török idők végén pedig, 3 (1660, 1664, 1683) török hadjárat tarolta végig a Magyar Királyság területének nagyobb részét. A történelmi Torontál vármegye népesedéstörténetében az első csoportba tartozó hadjáratok bírtak nagy jelentőséggel. A hadjáratok alkalmával 100–150 ezer (néhány esetben 200 ezer) főből álló hadsereg és az azt kiszolgáló „személyzet” (a „logisztika”) dúlta fel, pusztította el az ország egyes területeit. Így Torontált is. Kevesen tudják, hogy az 1582. évi török defterek szerint a Bánság északi része még magyar többségű volt.

A háborúk mellett a járványok, főleg az 1347 óta berobbant, átlag hat évente pusztító pestis tizedelte a lakosságot. A XIV. és a XV. század természetes népszaporodásának jó felét a pestis vitte el.

Sajátos népességsökkentő tényező volt a rabszedés. A rabszedés a háborúk, a portyázások, és rajtaütések „mellékzörejé” volt, amelynek tízezrek estek áldozatul. A rabszedés okai: az üzlet, egy adott terület lakosságának megfélemlítése, a hatalom kinyilvánításának akarata, valamint az alattvalói kedveskedés voltak. A rabszedést többnyire az iszlám hit is elősegítette. A rabszedés két módja volt ismeretes. Az egyik a háborúk alkalmával a fogságba esett katonákat a birodalom rabszolgapiacaira vitték eladni. Ez csak kevesek „kiváltsága” volt. Az ütközetek során fogságba esett katonák jelentős részét a törökök egyszerűen leöldösték, akiket nem azok egy része pedig, a rabszolgapiacra vezető úton halt bele az embertelen bánásmódba. A másik mód az volt, hogy civilek (férfiak, nők, gyermekek) estek áldozatul a törököknek. A rabszedés során a rabszolga-

piacra tartó útba rengeteg fogoly halt bele az embertelen körülmények miatt. A „rabok” többnyire gyalog vagy szekéren tették meg az utat, kiéheztetve, szomjaztatva, a nagy hőségnek kitéve. Később, amikor Magyarország középső harmada török kézre került, előfordult, hogy Budáról hajóval szállították le a „rabokat” egészen Nándorfehérvárig. Az út során elpusztultak foszladozó holttesteit csak itt vették ki a bezsúfolt még élő emberek közül.

Jelentős népességcsökkentő tényező volt az elvándorlás,¹⁸ a belső migráció is. Ez a jelenség szintén érezte hatását a Bánságban, így Torontálban is. A lakosság a közeledő török veszély elől az erdélyi, illetve a királyi országrész védettebb zugába húzódott.

Szintén a török időkhez kapcsolódik a tanyavilág (tigurium) létrejötte.¹⁹ Ilyen tanyák az egész Alföldön bárhol megtalálhatók voltak (és megtalálhatók ma is), így Torontálban is.

A török időkben a török hódítások nyomán megszerzett föld és rajta minden ember a szultán tulajdona volt. Az arra érdemesek csak úgy kapták meg a földet, hogy csak a haszonélvezeti jog az övék, de a föld nem volt örökölhető. Ekkor alakult ki a „szpáhi-birtokrendszer”. A föld gazdája nem tudhatta meddig övé a föld, ezért az ott élő népet rendszeren kizsákmányolta. A lakosság életét és közvetett módon a népességcsökkenést még meghatározták a „kettős adózás”, mivel nem voltak akkoriban pontosan kijelölt határok, így a török határ közelében élők (nemesek, egyház) is beszédtek az adót. Az adóbehajtás végett a törökök deftereket (adólajstromokat) állítottak össze. Ennek két fajtája volt, a tahrír és a dzsizje defterik. Az 1500-es években készült török defterek praktikusabbak voltak a magyar portaösszeírásoknál. Amíg a magyaroknál az adóegység (több család, ház, telek stb.) volt az alap, addig a törökök az adózó családfőket írták össze. Az is előfordult, hogy összeírták a családban élő férfiakat, illetve a teljes családot. A török defterek hátránya, hogy nem maradt fenn mindegyik, ráadásul nem voltak rendszeresek és egységesek. Ezen hátrányok főként az 1600-as évek deftereinek „olvasatakor” derülnek ki. Mindenesetre a török defterek hasznos forrásai a történeti demográfiának.

Zárógondolatként megjegyezendő, hogy a mohácsi vészig a történelmi Torontál vármegye területe még magyar többségű volt, az 1718. évi pozsareváci béke viszont már egy teljesen elmagyartalanodott területet talált itt. Mivel a magyar lakosság csaknem megsemmisült, vagy elvándorolt a helyükre szerbek költöztek. A szerbek folyamatos és lassan haladtak délről észak felé, ráadásul

¹⁸ A török területeken belül is megfigyelhető volt valamelyest a vándorlás. Az egyik esetben a falvak, amelyek a hadjáratok útvonalai feküdtek egyszerűen, arrébb költöztek, hogy megússzák a hadsereg zaklatásait. Ez a jelenség Torontálban nem, de Somogy és Zala vármegyékben annál inkább megfigyelhető volt. Ezek voltak az ún. „költözködő falvak”. A másik esetben a lakosság a városokba húzódott. Ez a jelenség főleg az Alföldön volt megfigyelhető. Az alföldi mezővárosok lélekszáma jelentősen megnövekedett, azonban a mezővárosok vonzáskörzetébe eső falvak fokozatosan elnéptelenedtek, majd többségük elpusztult.

¹⁹ HOÓZ ISTVÁN: *Népesség és népesedés*. PTE, Pécs, 1995. 48. p.

az anyaországból, Szerbiából fokozatosan kapták az utánpótlást. Csernovics Arzén vezetésével az 1690-es években több, mint 30.000 szerb család left új otthonra a történelmi Magyarországon. A szerbek etnikailag ekkor veszítették el Koszovót, hiába is próbálkoztak a titói időkben Koszovó nemzetiségi képének megváltoztatását illetően.

A törökök 192 éve alatt a kivérzett és lepusztult ország úgy lépett át a nyugalmas XVIII. századba, hogy teljesen alárendelte magát a Habsburg birodalmi akaratnak.

6. Osztrák igazgatás alatt (1718–1779)

A visszaszerzett Bánság területe a török hódoltság alatt csaknem teljesen ki-pusztulttá és lakatlanná vált. A bánsági vármegyék közül a történelmi Torontál vármegye területe néptelenedett el a legjobban. Az akkori térképek ezen a területen csupa posványos, mocsaras, illetve homokos térséget és kevés lakott helyet jelöltek a korabeli térképek.

A torontáli részeken lakó népesség leginkább a marhatenyésztésre volt utalva és nomád életet élt. A gyümölcstermesztés meglehetősen gyenge lábakon állt, csak szilvát és kökényt termesztettek. Az elvadult nép között gyakori volt a rablás és a gyilkosság. Az összeverődött rablóbandák megfélemlítették a községeket, adót fizettettek velük, illetve a gyanútlan utazókat támadták meg.

A visszahódított területen a gróf Mercy-féle térkép (1723/25) szerint nem volt egy magyar többségű település sem, holott a terület magyar többségű volt egészen a mohácsi vészig. A törökök nemcsak, hogy nem népesítettek be ezt a területet, hanem ami maradt annak a jelentős részét is elpusztították. A terület feletti osztrák katonai kormányzás csak műveltség alacsony fokán álló szerbeket, illetve – a temesi és krassó-szörényi részeken – románokat talált. Az 1716. évi összeírás szerint, a Bánság összesen 25 ezer embernek adott otthont.²⁰ A Habsburg uralkodók célja az volt, hogy az „új szerzeményeket”, így a Bánságot is hithű katolikus németekkel telepítsék be, továbbá, hogy minél több nem magyar nemzetiségű személyt telepítsenek a történelmi Magyarország területére. Ezen utóbbi törekvés célja az volt, hogy megakadályozza a történelmi Magyarország kiszakadását a Habsburg birodalomból. Ennek eredményeképpen a Bánság területe nemcsak a történelmi Magyarország, hanem, Európa egyik legkevertebb nemzetiségű területe lett. A magyarság mellett – 1720 után – még 11 nagyobb népcsoport telepedett le a Bánságban, s ezen belül Torontál vármegyében, ezek: a németek, a szerbek, a románok, a szlovákok, a bolgárok, a horvátok, valamint kisebb számban olaszok, franciák, „belgák”, luxemburgiak és spanyolok.

---

²⁰ ARDAY LAJOS: i. m. 11. p.

A német lakosság főként a Rajna-vidékről, Trierből, Mainzből, Baden-Württembergől, Bajorországból, Hessen és Pfalz vidékéről jött, de szép számmal érkeztek Elzász-Lotharingiából, Basel környékéről, valamint Luxemburgból is. Mária Terézia által, 1766-ban kiadott „...legmagasabb rendeletre az Arad, Szeged és Pétervárad között fekvő vidéken csak németek telepítendőek le”. Az uralkodónő 1775-ben, a Bánság területét német igazgatási nyelvű hercegséggé akarta tenni, s csak 1779-ben csatolták vissza Magyarországhoz, és ekkor hozták létre ismét a bánsági vármegyéket.

A franciák főként Elzászból és Lotharingiából érkeztek, ők alapították többek között Szentborbálát, Szenthubertet és Károlyligetet (a három falu napjainkban egy települést alkot Banatsko Veliko Selo néven és Szerbia–Montenegróhoz tartozik). Idővel fokozatosan a német nemzetiségbe asszimilálódtak.²¹

II. József (1780–1790) uralkodása idején a betelepülőknek ajánlott kedvezmények tovább sokasodtak, kiegészültek a szabad vallásgyakorlással, valamint az új településeken az imaházak felállítására is. Ennek következtében az evangélikusok és a reformátusok is megjelentek Torontálban. A szlovák evangélikusok a Felvidékről, főként Árva, Trencsén és Zólyom vármegyéből érkeztek, de más felvidéki vármegyék szlováksága is képviseltette magát. Az Alföldről, főként Békés vármegyéből érkeztek még szlovákok a Bánságba.

A szerbek és románok már a török időkben betelepedtek a Bánság, s így Torontál vármegye területére. A szerbek főként a mai Közép-Szerbiából és Bosznia-Hercegovinából érkeztek. 1751 után pedig, a megszüntetett tiszai és marosi határőrvidékekről. A románság is évszázadok óta élt a Bánságban, de erőteljesebb betelepülésük az 1700-as években történt főként Erdélyből; Alsó-Fehér, Hunyad vármegyéből, valamint a partium-i Arad vármegyéből.

A bolgárok az 1688. évi csiproveci, sikertelen bolgár felkelés miatt kényszerültek elhagyni lakóhelyüket. Kezdetben az őket üldöző törökök elől a Havasalföldre, majd Erdélybe telepedtek át. A bolgárok ősei a „paulianusok” voltak, akik a régi bogumilok leszármazottai lehettek. A kezdetben Szvistov és Nikápoly között élő bolgárok már az 1600-as évek közepén a római katolikus vallást követték. A török erőszak elől menekülve fokozatosan északra vándoroltak, a Havasalföldön maradt testvéreik idővel a helyi románságba asszimilálódtak.²² A maroknyi bolgár közösség az 1700-as években telepedett le a torontáli Óbesenyőn (1738) és a Temes vármegyei Vingán (Vinga, ma: Románia) (1741). A bánsági bolgárok kirajzások (Sándoregyháza, Kanak, Nagyzerzsébetlak, Lovrin stb.) ebből a két településből származnak. Az 1920 után Romániához került bánsági bolgár települések is hanyatlásnak indultak. Az

²¹ ERŐS LAJOS: *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez*. Logos, Tóthfalu, 1993. 413. p.

²² PETAR SZTOJANOV MUTAFCSIEV: A bánsági bolgárok. fordította: Csíkhelyi Lenke, *Magyar Szemle*, Új Folyam, 5–6. sz., Bp., 1997.

addig zavartalanul fejlődő, városias képet festő települések lakói elszegényedtek. A bolgárok híres földművelők, „kertészek” voltak, amelyből fényes vagyont gyűjtöttek össze, de a román vezetés anyagilag és politikailag is ellehetetlenítette őket, pedig, a bolgárok, ahogy 1920-ig a magyarokkal, úgy 1920 után a románokkal próbáltak békében együtt élni. Napjainkban Óbesenyő még bolgár többségű.

A bevándorlások következtében a római katolikus hit is egyre jobban terjedt. A történelmi Torontál vármegye területén 1720-ban még csak egyetlen helyen, Pancsován volt lelkészség. Gróf Mercy kormányzósága idején a római katolikus hit egyre jobban terjedt, egyre-másra épültek a katolikus plébániák is. Azonban az 1737-ben kirobbant orosz-török háború miatt a betelepülő németek a törökveszélytől félve, elmenekültek. Így sok újonnan létrejött település maradt üresen. Az 1738-as – Temesvárig hatoló – török betörés az egész addigi telepítést elpusztította. A háború borzalmaihoz a pestis is hozzájárult, amelyet a Grünneezred hurcolt be Erdélyből. Torontálban először Nagybecskereken és Pancsován pusztított. A pestis az egész torontáli részen végigsöpört.²³ A pestis járvány alatt a császári csapatok kiverték a törököt a Bánságból. Ennek ellenére a török kereskedők tovább szítták a románokat s már a szerbeket is, ezért a császáriak a török kereskedőket eltiltották a házalástól és a kiskereskedelemtől. A hatékony védelem miatt 1741-ben a torontáli Csentától (Centa, ma: Szerbia–Montenegró) a krassó-szörényi Karánsebesig (Caransebes, ma: Romania) határőrvidéket hoztak létre, amely kettéosztotta az egész Bánságot. Az 1686/1688-ban és az 1700/1702-ben, két részletben létrehozott tiszai és marosi határőrvidékeket 1751-ben feloszlatták. A két határőrvidéken élő szerb granicsárok is délre, az új határőrvidékre költöztek. A határőrök áttelepítése során szerb határőrök és kiszolgált német katonák érkeztek. Amíg a déli részen Határőrvidék volt, addig az északi részen osztrák polgári igazgatást vezettek be. Az északi részen a K. K. Landes Administration tisztviselői, hivatalnokai fokozatosan szipolyozták ki az itt élő népet, és a saját zsebükre dolgoztak.

1762-ben ismét pestis fertőzte a lakosságot. A járvány csak a temesi részen pusztított, de nagy riadalmat keltett Torontálban is, ezért sok telepes elmenekült, helyükre szerbek és románok telepedtek.

²³ Az 1738/40-es török pusztítás és a pestis miatt a bécsi vezetés azt hitte, hogy Bánság területét nem lehet újraterlepitni, ezért azt tervezték, hogy ide bűnözőket, a „társadalom salakját” telepítik, hogy megjavuljon, vagy az akkor még egészségtelen éghajlattól elpusztuljon. A bécsi vezetés deportálótelepet akart itt létesíteni. A főbb bűncselekmények, amelyekért Temesi Bánsági deportálás járt, az emberölés, orgazdaság, parázناسág, lopás, szökés és csempészet, valamint „üzletszerű kéjelgés”. A bűnözőket Bécsből hajón vitték Pancsovára, onnan pedig, a szárazföldön Temesvárra a „Schub Direkor” elé, aki vagy börtönbe záratta, vagy cselédnek, szolgának adta, vagy pedig ismeretlen helyen magára hagyták. Minden évben 200-300 bűnözőt, utcalányt küldtek ide, de ezek jelentős része már az első hetekben elpusztult a mocsárláz és az egészségtelen klíma miatt. A „toloncozást” káros hatásai miatt 1770-ben Mária Terézia szüntette meg. Nem volt hatékony a deportálás, a „toloncosok” nagy része nem javult meg, hanem tovább folytatta bűnöző életét.

Mária Terézia telepítési biztosai beutazták a német területeket, és a szegényebb rétegeket próbálták elcsábítani a Bánságba. A telepesek fokozatosan szivárogtak Bécsbe, majd onnan hajókon Pancsovára. Innen továbbvitték őket a Temesvár körüli kincstári pusztákra, ahol letelepítették őket. Ezek voltak az első betelepülők, akik igazi „munkáskezek” voltak, és kezdték fellendíteni a tartományt. 1763. február 25-én egy rendelet folytán a telepesek már Torontálba is özönlenni kezdtek. Addig főként szerbek, bolgárok és románok érkeztek. Aki a Bánságban – kincstári területen – letelepedett és házat épített hat évi (kézműves esetében tíz évi) adómentességet kapott, valamint épület- és tűzifára ingyen utalványt is nyert. Ekkor már nem csak a német területeken, hanem már az osztrák területeken is folyt a toborzás a szegényebb néprétegek körében. Az idő elteltével az ígért kedvezmények is gyarapodtak, ráadásul 1766-ban külön „gyarmatosító” bizottság is alakult.

Az osztrák igazgatás a Bánságban – a Határőrvidék kivételével – 1779-ben szűnt meg.²⁴

A Határőrvidék területén is voltak betelepítések. A történelmi Torontál vármegye déli járásai (Alibunár, Antalfalva és Pancsova), amelyek a Határőrvidék részei maradtak teljesen elnéptelenedtek a török időkben. A török háborúk és a portyázó csapatok ezt a vidéket pusztították a legjobban; a falvakat felperzseltek és lakosaikat rabszíjra fűzve, elhurcolták. Ami megmaradt községnek éppen nem volt nevezhető, mert csak egymástól távol, szanaszét fekvő viskókból és földüregekből állott. A határőri intézmény létrehozatalával az elpusztított községeket kellett felépíteni és az említett „tanyákat” kellett rendes községgé alakítani és benépesíteni. Ez a feladat a katonai telepítésre hárult, amely bizottság székhelye Pancsova volt. Sajnos, a sikeres telepítés nem vezetett eredményre, ugyanis az 1780-as évek végén kirobbant orosz-török háború ismét elpusztította a Temes és a Duna között fekvő térséget. Egy osztrák felmérés szerint a német bánsági ezred területéről 13.331 fő tűnt el. Ez hatalmas emberveszteség, amely ismét elnéptelénítette az akkor még a határőrvidékhez tartozó Dél-Torontált.²⁵

I. Ferenc (1792–1835) uralkodása alatt Pancsova hatalmas fejlődésnek indult és kezdett városias képet mutatni. A fejlődés ellenére az 1794-es esztendő igen nyomorúságos volt. Sem eső, sem hó nem esett, ellenben a nagy szárazság mindent kipusztított, a telepesek éheztek, sokan ekkor ismét északra vándoroltak. Tetézte a bajt, hogy ebben az időszakban két szerb lázadás is kirobbant, amely célpontjai a betelepített római katolikus németek voltak. Az egyik láza-

²⁴ Már a III. Károly által elfogadott koronázási hitlevél III. pontja is kimondta, hogy a Bánság a töröktől való visszafoglalás után a Magyar Királysághoz visszacsatolandó, és a magyar alkotmányos törvények szerint kormányozandó. A történelmi Torontál vármegye Mária Terézia királynő 1779. április 23-án kelt leiratával jött létre ismét. A vármegye határait közlekedési, nemzetgazdasági és közbiztonsági szempontok alapján jelölték ki. A visszavett Torontál vármegye felavatása 1779. július 13-án történt Nagybecskereken.

²⁵ BOROVSKY SAMU: i. m. 436. p.

dás Pancsován, a másik a Dél-temesi Fehértemplomon (Bela Crkva, ma: Szerbia-Montenegró) zajlódtott le.

7. Ismét a vármegyék sorában (1779–1920)

A történelmi Torontál vármegye – Temes és Krassó-Szörény vármegyékkel együtt – 1779-ben született újjá. Ezzel ismét új korszak köszöntött be a vármegye életében: a közigazgatás ismét a vármegyei önkormányzat kezébe jutott és a vármegye területe – a déli határőrvidéki rész kivételével – végleg visszakerült az anyaországhoz, ahonnan a török hódítások elszakították.

A vidék lakossága alig, hogy túlélte a XIX. század eleji (kolera)járványokat, a szerbek lázadozásaival kellett szembenézzen. Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc előtt már megfogalmazták igényüket egy a magyar államból kiszakított szerb tartományra. A szerémségi Karlócán (Sremski Karlovci, ma: Szerbia–Montenegró) megválasztották Rajasics érseket pátriárkának, Suplyikác Istvánt pedig, szerb vajdának, és megalakították a független Szerb Vajdaságot, amelyben természetesen az egész Bánság (a határőrvidékkel együtt) benne foglaltatott volna.²⁶

Az 1848-as nagyikikindai és nagybecskereki szerb lázadások után a szerb mozgalmak egyre veszélyesebb mértéket kezdtek ölteni. A nemes vármegye megtette a szükséges lépéseket. A kormány katonákat küldött a vármegyébe. A magyar ügghöz csatlakozott két románajkú községet, Újzorát és Végszentmihályt a szerbek porig égették. A torontáli szerb falvakban jelentős forrongások voltak a magyarok ellen. Egymást követték a hadi események: a perlaszi, a nagynezsényi, a szárcsai, az ernőházi, a tarrasi, az écskai és az istvánföldi csaták. Ezek közül az istvánföldit kivéve, mind magyar sikerrel végződött, bár Pancsova szerb kézre került. A törökbecsei, az alibunári és az árközi ütközet ismét magyar győzelmet hozott. Miután a magyar haderő elhagyta Torontált, a szerbek könnyen elfoglalták az egész Bánságot. Torontál csak az 1849-es tavaszi hadjárat idején került ismét magyar kézre, ekkor Perczel Mór vezetésével a magyar hadak még Pancsovát is visszahódították. Hiába voltak a fényes magyar győzelmek, a szabadságharc elbukta után, 1849 és 1860 között létrejött a szerbek által hön vágyott Szerb Vajdaság és Temesi Bánság, amely magában foglalta, Torontál, Temes, Krassó és Bács vármegyéket, valamint az iloki (Újlak) és a rumai járásokat a Szerémségben. A szabadságharc alatt a magyar vármegyék közül Torontál fizetett a legnagyobb árat, mind anyagiakban, mind emberveszteséget tekintve.

---

²⁶ Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története. Videopont Kiadó, 1996. Bp., 56–57. p.

A Szerb Vajdaság és Temesi Bánság 1860. október 20-án szűnt meg az uralgó októberi pátensével. Azonban Torontál vármegye alkotmányos jogait csak 1861-től gyakorolhatta.

A kiegyezés idején Torontál vármegye, akárcsak a szomszédos Bács-Bodrog és Temes vármegyék, az egyik leggazdagabb vármegye volt az országban. Az említett vármegyék területén a földterület 11–15 %-a volt csak 1.000 holdon felüli nagybirtok.²⁷ A termelés korszerűsítésében erős pozíciókkal rendelkező középbirtokosok és gazdagparasztok érdekelve voltak a fejlődésben. A természeti viszonyok is roppant kedvezőek voltak, a vármegyék területének közel 70 %-át szántóföld borította. Az első gőzüzemű cséplőgép is Torontálban, Törökbecsén lépett működésbe 1853-ban. Az 1890-es évek végétől, a villanytelepek rohamos elterjedésével az elektromos meghajtású munkagépek, valamint az univerzális felhasználhatóságú robbanómotoros traktorok is megjelentek. Az ipari növények (rozs, árpa, cukor- és takarmányrépa) termésátlaga is itt volt a legmagasabb, akárcsak az egy katasztrális holdra jutó tiszta jövedelem (8,9 korona a Bánságban, amíg a Tiszántúlon csak 2,7 korona volt ez az érték). E rendkívül kedvező képárvordala: a birtokmegosztás a magyarság számára volt a legkedvezőtlenebb. Amíg a nagy- és törpebirtokosok, mezőgazdasági cselédek és földnélküli agrárproletárok többsége magyar volt, addig a gazdag- és középparaszti birtokkategóriákban főként a németek száma dominált. Egész Magyarországon Bács–Bodrogon és Torontálban táplálkozott a legjobban a lakosság: mindennapos volt a fehér búzakenyér. Ráadásul egy termelőre 8-10 katasztrális hold esett, ennek következtében nagy munkaerő-kereslet alakult ki: munkaidőben tömegével jöttek az idénymunkások, valamint új telepítésekre is sor került.

Az I. világháború előtt a magyarok részaránya nőtt az összlakosságon belül; természetes szaporodásuk meghaladta a nem-magyarokét. Torontálban erős elmagyarosodás folyt a németek körében. Abban az esetben, ha magyar településen éltek németek, azok gyorsan asszimilálódtak a magyarságba. Viszont a németek a szerbekkel és románokkal nem asszimilálódtak; a német falvakban a németek „megerősödtek” és többnyire abszolút többséget képeztek. A kiegyezés korában a legaktívabb népcsoport a szerbség volt. 1910-ben Nagykikinda rendezett tanácsú, és Pancsova törvényhatósági jogú város is szerb többségű volt. Akárcsak a szomszédos Bács-Bodrogon a szerbek jelentős befolyással rendelkeztek a megyei és városi képviselő-testületekben. Ahol többségben voltak ott a hivatali nyelv a szerb volt, egészen az 1870-es évekig. Torontál vármegyében egy magyarosító törekvés is megfigyelhető volt, de ezek közel sem voltak olyan „erőtlenek”, mint amelyet a szlovákság élt át Nyitra, vagy Pozsony vármegyékben. A szerbeknek a Délvidéken iskoláik, gimnáziumaik, bankjuk, szövetkezetük és takarékpénztáraik voltak. A szerbség sok gazdag iparral és kereskedővel rendelkezett, de ugyanakkor voltak szerb gazdagparasztok is kö-

²⁷ ARDAY LAJOS: i. m. 15–16. p.

zöttük. A felszínes magyarosítás a századfordulóra erősödött fel, 1898-ban megszüntették a két- vagy többnyelvű megnevezésének használatát.

A vármegye átszervezésekor, 1871-ben 14 szolgabírói járásra osztották a vármegye területét, ezt megelőzően még csak öt járása volt. Az uralkodó 1871. június 8-án rendeletet adott ki, amelyben elrendelte a határőrvidék polgárosítását. Az 1872. június 9-én kiadott rendelet pedig, megszüntette a határőrvidéket. Torontál vármegye területét az 1873. évi XXVII. t.c. állapította meg, ekkor nyert Pancsova városa törvényhatósági jogot. A vármegye végleges területe 1876-ban, a Kikindai Kerület bekebelezésével vált teljessé. Az új járási beosztás 1877-ben jött létre, ekkor a vármegyét 12 járásra osztották fel (bánlaki, csenei, módosi, nagybecskereki, nagykikindai, nagyszentmiklósi, pancsovai, perjámosi, törökbecsei, törökkanizsai, zichyfalvi, zsombolyai), majd 1878-ban újabb két járást, az alibunáit és a párdányit is felállították. Nagybecskerek, a vármegyeszékhely 1872-ben rendezett tanácsú város lett. Nagykikinda 1893-ban lett rendezett tanácsú város.

A vármegye lakosságát az 1800-as években a többször megjelenő kolerajárványok is tizedelték. Az 1800-as második felében pedig, többször az árvízveszéllyel kellett a vármegyének szembenéznie.

Az 1880. évi népszámlálás szerint, 513.861 fő élt Torontál vármegyében, ebből 160.782 szerb és horvát, 151.721 fő volt német, 77.705 fő volt román, 77.146 fő volt magyar, 11.928 fő szlovák, 26 rutén és 34.553 fő egyéb nemzetiségű. A felekezeti hovatartozás tekintetében 242.731 fő volt görögkeleti, 236.669 fő római katolikus, 17.077 fő evangélikus, 7.703 fő református, 6.083 fő izraelita, 3.419 fő görög katolikus, 39 fő unitárius, és 140 fő egyéb vallású. 1870-hez képest a lakosság 18.254 fővel csökkent. A házak száma: 85.199 darab volt. Írni és olvasni tudott 160.027 fő.

Az 1880-as évek elején bukovinai székelyeket telepítettek Torontálba, ekkor jött létre – 1883-ban – Sándoregyháza (Ivanovo, ma: Szerbia–Montenegró) és Hertelendyfalva (Vojlovica, ma: Pancsova város része). A harmadik székely település, Székelykeve (Skorenovac, ma: Szerbia–Montenegró) a szomszédos Temes vármegyében létesült.²⁸

²⁸ Amikor Mária Terézia elhatározta a keleti végek megerősítését, 1760-ben generálisát, báró Buccowot (Buckow-ot) határőrség szervezésére, a Székelyföldre küldte megsértve ezzel a székelység legszentebb jogait. A királynő tanácsosainak javaslatára Csikmadéfalvára gyűjtötte össze a székelyeket, hogy népgyűlésen vitassák meg a kialakult helyzetet. A sikertelen kísérlet után a királynő újabb szervezést rendelt el katonai kísérettel. A Madéfalván csoportosan összegyűlt csiki és háromszéki székelyeket 1764. január 6-ról 7-ikére virradó éjjel a császári csapatok megtámadták és sok székely-magyart lemészároltak; a fegyvertelen emberekre ágyútűzet nyitottak és a házakból kijövő asszonyokat és gyerekeket lekasabolták. E siculicidium (székelygyilkosság) hozadéka 186 halott, 34 sebesült és 400 fogoly volt. A maradék lakosság Moldvába menekült, ahol Hadik András altábornagy a moldvai bojároktól kapott földbirtokokra telepítette le őket, ahol Fogadjisten, Istensegíts, Józseffalva, Hadikfalva és Andrásfalva községeket alapították. Hivatalos visszatelepítésük az 1880-as években kezdődött; 4000 székely-magyart az Al-Duna menti

Az 1890. évi népszámlálás szerint 571.677 fő élt a vármegyében. A lakosság 24 %-a beszélt magyarul, és a lakosság csak 40 %-a tudott írni és olvasni. A hat évesnél idősebb népesség közül 48 % tudott írni és olvasni, tehát a hat éven felüli lakosság több mint fele nem szerezte meg a műveltség legelemibb fokát sem. A vármegye lakosságának 31,1 %-a volt szerb, 31 %-a volt német, 17,1 %-a magyar, 15,2 %-a román, 2,4 %-a szlovák, 0,8 %-a horvát és 2,4 %-a egyéb anyanyelvű (ebből a többség bolgár volt). Vallási megoszlás szerint, a vármegye lakosságának 46,7 %-a volt római katolikus, 46,1 %-a volt görögkeleti, 3,4 %-a evangélikus, 1,7 %-a református, 1,1 %-a izraelita, 0,7 %-a görög katolikus, és 0,3 %-a egyéb vallású. A vármegye lakossága 56.941 fővel gyarapodott 10 év alatt.

Az 1900. évi népszámlálás szerint a vármegyében (Pancsova nélkül) 590.318 fő élt, ez 18.641 fővel volt több, mint 10 évvel korábban. A szerbek 183.771 főt, a németek 176.255 főt, a magyarok 111.229 főt, a románok 87.565 főt, a szlovákok 14.761 főt, a horvátok 3.947 főt, a ruténok 27 főt, az egyéb kategória pedig, 11.471 főt (főként bolgárt) tett ki. A vármegyében írni és olvasni tudott 285.114 fő, magyarul nem tudott 417.580 fő. A lakosság vallási szerinti összetétele az alábbiak szerint alakult: római katolikus 276.583 fő, görögkeleti 269.071 fő, evangélikus 20.729 fő, református 11.154 fő, izraelita 5.979 fő, görög katolikus 3.675 fő, unitárius 61 fő és az egyéb kategória 1.774 főt tett ki. A lakóházak száma: 105.670 darabot tett ki.

Az országot pusztító kor, a kivándorlás a történelmi Torontál vármegyét sem kímélte.²⁹ A kivándorlásnak nem annyira a szegénység, mint inkább a pénzszerezési vágy s nem a legszegényebbek, hanem a műveltebb németek kezdték meg. Magyar nemzetiségű személy ritkábban tért vissza, ezzel szemben a német és a szerb már inkább, mihelyt pénzt gyűjtött.

Az 1910. évi magyar népszámlálás alkalmával Torontál vármegye etnikailag meglehetősen tarka képet festett. A lakosságot tekintve, Európa egyik legkevertebb tája volt. 10.016 km²-es területével ötödik volt a vármegyék sorában, lakosságát tekintve pedig a negyedik legtöbb lakossal rendelkező vármegye volt. A vármegye lakosságának többsége szerb volt (32,47 %). A második legjelentősebb nemzetiség a német volt (26,94 %). A harmadik helyen a magyarok álltak (20,87 %). Jelentősebb nemzetiségek voltak még a románok (14,13 %), a szlovákok (2,62 %), illetve a horvátok (0,68 %). Az egyéb kategória csak 2,29

Hertelendyfalva, Sándoregyháza és Székelykeve községekbe telepítettek – ezek az „al-dunai székelyek”.

²⁹ Itt a nagyobb mérvű kivándorlás 1903-ban kezdődött s ez évben – az alispán (Jankó Ágoston) 1908. évi összeállítás szerint – 262 személynek 192 útlevelet állítottak ki. 1904-ben, augusztus 1-ig 900 személy kapott útlevelet. Ekkor lépett életbe a kivándorlási törvény, amely a kivándorlást jelentősen előmozdította s innen kezdve az év végéig 5.087 személy váltott útlevelet. 1905-ben 9.934, 1906-ban 14.606 és 1907-ben 25.079 személy vándorolt ki. Ekkor a kivándorlási kedv megint csappant. Ezzel szemben a visszavándorlás 1905-ben 632, 1906-ban 1.070 és 1907-ben 2.403 főt tett ki.

%-ot tett ki. A vármegye két rendezett tanácsú és egy törvényhatósági jogú városáról elmondható, hogy a magyarság csak Nagybecskerekben alkotott többséget. A vármegyeszékhely magyar lakossága az összlakosság 35,17 %-át adta, ezzel a százalékaránnyal a magyarság csak a relatív többséget mondhatta magáénak. Nagybecskerekben jelentős számban éltek még szerbek (34,35 %) és németek (26,19 %). A másik két város is meglehetősen tarka képet festett. Nagykikinda, akárcsak Pancsova szerb többségű település volt. A szerbek számaránya elérte a 52,8 %-ot, s ezzel abszolút többségben voltak. Jelentős számú magyar (22,27 %) és német (21,85 %) közösség is élt a városban. Nagykikinda 1910-ben a vármegye legnagyobb városa volt. Pancsova városában szintén a szerbek alkották a többséget (41,87 %), azonban csak a relatív többséget sikerült megszerezniük. A németek is jelentősebb számban képviselték magukat (35,88 %), a harmadik legjelentősebb népcsoport a magyarság volt (16,16 %). A vármegye településeinek a száma 214 volt, ebből

A felekezeti hovatartozás tekintetében a vármegye lakosságának többsége görög ortodox vallású volt (46,59 %). A görög ortodox vallást túlnyomó részt a szerbek és a románok követték. A második legjelentősebb vallás a római katolikus volt (45,48 %), amelyet elsősorban a németek, a magyarok, a bolgárok és a horvátok követték. A harmadik legjelentősebb vallás az evangélikus volt (4,04 %), ezt főként a vármegye szlováksága követte. A reformátusok számaránya 2,03 %-ot tett ki, akik főként a magyarság soraiból kerültek ki. Jelentősebb magyar reformátusok által lakott település volt Torontálvásárhely és Magyarittebe. A városokat tekintve, Nagybecskerekben a római katolikusok voltak többségben (53,21 %), de jelentős volt az ortodox vallás követőinek a számaránya is (35,91 %). Nagykikinda lakosságának jelentős része az ortodox vallást követte (54,93 %). A római katolikusok voltak a második helyen (39,24 %). Ahogy Nagykikinda lakossága, úgy Pancsova lakossága is a görög ortodox vallást részesítette előnyben. A város lakosságának 44,98 %-a volt az ortodox vallás követője, a római katolikus vallást csak a város 36,06 %-a követte.

Torontál vármegye nemzetiségi összetétele 1910-ben

Járás	Terület (km ²)	Összlakosság	Magyar	Német	Szerb	Horvát	Szlovák	Román	Egyéb
Alibunári	527	29.292	588	755	11.793	6	988	14.982	180
Antalfalvi	921	47.044	5.957	1.849	24.530	365	8.623	5.442	278
Bánlaki	594	27.667	6.385	8.403	4.503	78	823	6.637	838
Csenei	489	30.936	3.736	16.468	5.765	714	9	3.626	618
Módosi	580	27.048	4.685	9.905	6.959	905	61	3.877	656
Nagybecskereki	1.029	54.715	8.573	16.485	14.445	573	3.265	10.581	7.93
Nagykikindai	542	33.009	7.298	9.875	15.351	4	5	238	238
Nagyszentmiklósi	639	43.442	10.982	12.921	2.830	2	125	10.293	6.343
Pancsovai	910	47.877	3.148	15.573	14.930	1.277	1.045	10.735	1.169
Párdányi	527	27.171	6.098	7.153	9.708	21	13	4.007	171
Perjámosi	468	30.334	1.352	16.692	3.416	7	80	8.218	569
Törökbecsei	810	48.464	14.136	1.054	32.938	3	10	110	213
Törökkanizsai	782	47.639	24.961	2.961	17.099	5	294	2.058	261
Zsombolyai	667	46.904	12.026	25.552	3.687	21	50	4.643	925
Nagybecskerek rtv.	132	26.006	9.148	6.811	8.934	74	456	339	244
Nagykikinda rtv.	286	26.795	5.968	5.855	14.148	13	52	436	323
Pancsova tjv.	113	20.808	3.364	7.467	8.714	135	244	769	115
Összesen	10.016	615.151	128.405	165.779	199.750	4.203	16.143	86.937	13.934

Torontál vármegye felekezeti statisztikája 1910-ben

Járás	Terület (km ²)	Összlakosság	Római kat.	Görög kat.	Református	Evangélikus	Görög ortodox	Izraelita	Egyéb
Alibunári	527	29.292	1.111	21	73	912	26.745	106	324
Antalfalvi	921	47.044	3.361	89	4.428	8.736	29.633	318	479
Bánlaki	594	27.667	14.155	58	229	1.694	11.416	92	23
Csenei	489	30.936	20.945	113	109	31	9.608	128	2
Módosi	580	27.048	15.336	37	297	109	11.047	161	61
Nagybecskereki	1.029	54.715	25.488	258	181	3.488	24.971	286	43
Nagykikindai	542	33.009	16.580	83	215	86	15.754	227	64
Nagyszentmiklósi	639	43.442	28.187	1.431	787	311	11.987	657	82
Pancsovai	910	47.877	15.082	24	1.159	5.601	25.952	56	3
Párdányi	527	27.171	10.941	71	1.994	98	13.890	133	44
Perjámosi	468	30.334	17.831	407	158	116	11.663	149	10
Törökbecsei	810	48.464	14.665	19	112	69	33.187	402	10
Törökkanizsai	782	47.639	26.610	252	560	516	19.200	451	50
Zsombolyai	667	46.904	37.636	528	203	138	8.166	228	5
Nagybecskerek rtv.	132	26.006	13.838	93	674	813	9.341	1.232	15
Nagykikinda rtv.	286	26.795	10.517	119	377	208	14.721	782	71
Pancsova tjv.	113	20.808	7.510	225	993	1.979	9.361	706	34
Összesen	10.016	615.151	279.793	3.828	12.549	24.905	286.642	6.114	1.320

8. *A trianoni békedöntés (1920. június 4).*

A történelmi Torontál vármegye sorsát végérvényesen Trianonban döntötték el. Azonban ennek a döntésnek az I. világháború idejére visszanyúló okai voltak. Az antant hatalmak az 1916. augusztus 17-én megkötött titkos szerződésben Romániának ígérték az Osztrák–Magyar Monarchia területéből Bukovina egy részét, az egész Bánságot – a történelmi Torontál, Temes és Krassó-Szörény vármegyék területét –, a történelmi Erdélyt, valamint az attól nyugatabbra fekvő területet, a Tisza vonaláig. Tíz nappal később a Ferdinánd román király hadserege átlépte a Kárpátokat, megtámadta az Osztrák–Magyar Monarchiát. A Bánságban Orsovát (Orsova, ma: Románia) és környékét sikerült a betörő román alakulatoknak 1916. augusztus 22-én elfoglalniuk. A Központi Hatalmak seregei azonban 1916 őszén kiverték Erdélyből és a Bánságból a román haderőt: Románia 1918 tavaszán kénytelen volt különbékét kötni a központi hatalmakkal. A román különbékét az antant roppant mód nehezményezte. A Bánság – és így Torontál vármegye – hovatartozása tekintetében ekkor jöttek számításba a szerbek.³⁰

Miután 1918. november 17-én, a városon átvonuló német katonaság utolsó egységei is elhagyták Temesvárt, a Bánság fővárosát megszállta a szerb hadsereg. Kezdetben csak a katonai hatalmat gyakorolták, a közrendről és a közellátásról az újvidéki Narodna Uprava révén gondoskodtak. 1919. február 20-tól kezdve új főispánokat neveztek ki a megye és a város élére, bevezették a szerb közigazgatást és államhatalmat, amely 1919. július végéig tartott. Az Antant ugyanis kiparancsolta a szerbeket s az 1916-ban kötött titkos szerződés értelmében a Bánság nagyobb hányadát és Temesvárt Romániának jutatta. A román királyi hadsereg 1919. augusztus 3-án vonult be a Béga-parti városba. A „megszállás ellenőrzése végett”, a koncert egymásra fenekedő „utódállamok” féken tartása céljából 1918. december 3-tól a román államhatalom bevezetéséig egy francia hadosztály is állomásozott Temesvárott Gambetta, majd Farret tábornokok parancsnoksága alatt.

Nem kis gondot okozott a békekonferenciának a majdnem háborúvá alakult román-szerb vita a magyar Bánság ügyében, mivel mindkét ország magának követelte Temesvárt és tágabb környékét. A szerbek a történelmi Krassó-Szörény vármegye székhelyén, Lugoson (Lugoj, ma: Románia) ugyanolyan kegyetlenül bántak el a románokkal, mint a magyarokkal. Ugyanakkor a budapesti hadilevéltár szerint a fogságból hazatérő embereket a románok elfogták, s ha szerb volt az illető, akkor agyonlőtték.

A békekonferencia 1919. február 13-án kezdte meg a Bánság kérdésének tárgyalását. Négy hónapos vita után, június közepén a jelenleg is érvényes vonalon osztották meg a nagyhatalmak a területet, de addig még sok helyen kellett

³⁰ *Heti Új Szó*. Temesvár, 2002. augusztus 9.

a francia csapatoknak szétválasztani egymástól a Bánság új urait. A döntés értelmében Torontál vármegye háromnegyede, Temes vármegye déli harmada és két falu Krassó-Szörényből az újonnan létrejövő Szerb–Horvát–Szlovén Királyság része lett. Románia Torontál vármegye közel egynegyedét szerezte meg. Magyarországnak, az egész Bánságból csak Torontál vármegye legészakibb csücske maradt meg, mintegy 258 km²-es nagyságban, 8 településsel, ezek: Deszk, Ferencszállás, Kiszombor, Klárafalva, Kübekháza, Szőreg, Tiszasziget és Újszentiván.

Érdemes megjegyezni, hogy az új határvonal, amelyet 1920. június 4-én Trianonban szentesítettek, 1923-ban, a belgrádi határkiigazítási egyezményvel korrekciót nyert. 1920 és 1923 között még Romániához tartozott Káptalanfalva, Módos és Párdány, valamint a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságnak jutott a torontáli Battyánháza (ma Óbéb része), Csene (Cenej), Karátsonyiliget, Kiskomlós, Kócse, Óbéb (Beba Veche), Öregfalva, Pusztakeresztúr (Cherestur), Újvár (Uivar) és Zsombolya (Jimbolia), valamint a Temes vármegyei Lacunás, illetve a Krassó-Szörény vármegyei Jám. Az 1923. évi délszláv–román megegyezés eredményeképpen a fent említett, 1923-ig délszláv kézen lévő települések Romániához kerültek, Káptalanfalva (Busenje), Módos (Jasa Tomic) és Párdány (Meda) pedig, a délszláv államalakulat részei lettek.³¹ Párdányt egy időben Nincicevonak is hívták, a korrekcióban fáradozó délszláv miniszter után.

9. A két világháború között (1918–1939)

Az 1921. évi délszláv népszámlálás adatai szerint az össznépesség 14,5 %-át a mintegy 1,8 millió nem délszláv alkotta, akik zömét a három félmillió kisebbség, az albánok, a németek és a magyarok képezték. Az ő helyzetüket az eltérő mértékű, de általános diszkrimináció jellemezte annak ellenére, hogy az 1919. december 5-i deklarációjával a délszláv állam csatlakozott a versailles-i kisebbség védelmi rendszerhez.

A legnehezebb helyzetben az albánok voltak, akik már akkor is mintegy kétharmados helyi többséget alkottak Koszovóban. Az albánok nem is kívántak beilleszkedni a szerb nacionalizmus államába. A szerbek szintén idegennek tekintették az albánokat, akik a „törökök utódai” és az ősi szerb földet tartják „megszállva”. A szerb–albán viszonyt, az albánok kulturális, iskoláztatási viszonyainak korlátozása, állandó hatósági és rendőrségi zaklatása, valamint a szerbek erőszakos koszovói telepítési politikája határozta meg. Ez utóbbi által a szerbek arányát a szűk egynegyedről egyharmadra nyomták fel Koszovóban. Ennek ellenére a szerbek nem tudtak versenyre kelni az „albán családdal”.

---

³¹ VARGA E. ÁRPÁD: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája III.*, Teleki László Alapítvány, Pro-Print Könyvkiadó, Bp., Csíkszereda, 2000. 30. p.

A jórészt a Bánátban – a Bánság Jugoszláviához került részében – a Dél-Bácskában és a szlovén területeken élő németekkel a szerbek viszonylag toleránsak voltak, különösen a délvidéki németekkel. A németek iskoláztatási-művelődési és hitéleti lehetőségei szélesek voltak. A németek pártja, a Német Párt pedig, rendre bejutott a belgrádi parlamentbe.

A magyarokat viszont kollektíve irredentának tekintették és a németeknél jobban, de az albánoknál kevésbé diszkriminálták őket. A délvidéki magyarok az optálási jog lejártáig sem politikai, sem kulturális téren nem szervezkedhettek, és választójogukat sem gyakorolhatták. 1922 után pedig, szigorúan felügyelték a politikai tevékenységüket, az anyaországgal való kapcsolattartásukat. A magyarság iskolarendszerét az elemi alsó négy osztályra igyekeztek korlátozni. A földosztásból kihagyták a magyarokat, olyannyira, hogy 1920 után a magyar és német (sváb) gazdák földjeinek jelentős részét elvették.³² A legsúlyosabb problémát a dobrovoljacok jelentették. A délszláv vezetés trianoni békeszerződést követően a délvidéki magyar tömb feloldásán fáradozott, ezért telepesfalvak tucatjait hozták létre, főként a Bácskában. A Bácskában közel 200, a Bánátban pedig közel 100 új telepesfalva, vagy falurész jött létre. A bánáti magyarság már eleve szórványhelyzetben volt, ezért nem volt „szükség” annyi telepesfalura, mint a bácskai magyar tömb esetében. Ennek ellenére létrejött – többek között – a Magyarcsernye (Nova Crnja, ma: Szerbia–Montenegró) melletti Aleksandrovo, vagy a Torontáloroszi (Rusko Selo, ma: Szerbia–Montenegró) melletti Carnojevicevo. Előfordultak településegyesítések is, mint például az akkoriban magyar többségű Torontálújfalu (Kriva Bara) és az 1921-ben létrehozott Mileticevo között. Ugyanakkor egy nagyváros is „magába szípanthattott” egy-egy magyar települést. Konkrét példákat említve, Nagybecskerek magába olvasztotta a magyar Felsőmuzslyát (Muzla), illetve Pancsova városa a szintén magyar (székely) Hertelendyfalvát.

A jugoszláviai magyarok életében a királydiktatúra időszaka, vagyis az 1930-as évek elég fagyosan teltek, a délszláv-magyar viszony is csak az 1930-as évek végén kezdett enyhülni.

Az amúgy is kedvezőtlen helyzetben lévő torontáli magyarság helyzete tovább romlott az 1918 és az 1939 közötti időszakban. A bánáti magyarság, bár számbelileg a szerbek és a németek is megelőzték, számos magyar középiskolát tudott felmutatni. Így magyar középiskola működött a három nagyvárosban, Nagybecskereken, Nagyikindán és Pancsován, valamint a temesi területek városaiban is, úgy, mint Fehértemplomban és Versecen (Vrsac, ma: Szerbia–Montenegró). Ezen iskolákat, közvetlen a trianoni békeszerződés után egy tollvonással megszüntették. Az említett középiskolák közül csak a nagybecskerekit állították vissza a II. világháború után.

Köztudott az a tény, hogy az osztrák telepítéspolitikája előnyben részesítette a katolikus németek betelepítését, egy császári rendelet értelmében a török kiűzé-

³² JUHÁSZ JÓZSEF: *Volt egyszer egy Jugoszlávia*. Aula, 1999. 50–51. p.

sétől egészen a XVIII. század közepéig a magyarok le sem telepedhettek a Bánságban. Ezt követően némileg változott a helyzet. Itt-ott a torontáli rónaságon sor került egy-egy új, addig nem létező magyar falu alapítására, vagy egy régi magyar falu újratelepítésére. A magyarságnak számára (újra)alapított települések létrehozása rendszerint rossz minőségű földön történt. Ennek következtében a magyarok rengeteget dolgoztak silány földjeikkel, s emellett még napszámba is jártak más településekre, más földjének a megművelésére.

A torontáli nagyvárosok közül kettő (Nagykikinda és Pancsova) már 1910-ben is szerb többségű volt, csak Nagybecskerek a vármegyeközpont rendelkezett relatív magyar többséggel, azonban az impériumváltás után – főként később az iparosítás idején – csakhamar elveszette.

A két világháború közötti időszak legfontosabb demográfiai sajátosságai:

- a magyarlakta területek legalacsonyabb, helyenként negatív előjelű természetes szaporulata;
- repatriálások, kiutasítások (amely főként az állami és közalkalmazottakat érintette; az egész magyar vármegyei közigazgatást kiutasították az országból, a kiutasítás azokat is érintette, akik nem beszélték az új államnyelvet, illetve akik megtagadták a hűségesküt);
- háborús emberveszteség;
- kivándorlás (a kivándorlók közül sokan az anyaország mellett, az Egyesült Államokba, valamint Argentínában és Brazíliában telepedtek le);
- belső migráció;
- a délszlávok, a németek és zsidók elfordulása;
- népszámlálási adatok szándékos torzítása;
- a reszlovakizáció délszláv megfelelője: a „névelemzés”;
- szervezett betelepítések, a „dobrovoljacok”, az „önkéntesek” megjelenése.

A később egyre nagyobb szerepet játszó vegyes házasság, az asszimiláció ebben az időszakban még elhanyagolható volt a korabeli dokumentumok tanulsága szerint. Összességében elmondható, hogy a határon túlra került magyar kisebbség, a délszláv államban volt demográfiailag a legkedvezőtlenebb helyzetben.

10. A II. világháború, és ami utána következett... (1939–1990)

Magyarország 1941. április 11–15. között visszafoglalta a Bácskát, a Baranya-háromszöget, valamint a Muraközt és a Muravidéket. A Bánság 1920-ban Jugoszláviához került része, a Bánát 1944 őszéig német katonai közigazgatás alá került, annak ellenére, hogy Hitler 1941. március 27-én, a belgrádi hatalomátvétel nyomán Magyarországnak ígérte. A Bánátból, Prinz Eugen Gau néven egy német katonai igazgatás alatt álló terület jött létre. A német megszálló hatóságok engedélyezték, hogy a Bánát magyarlakta területein a magyarok tartsák fent a rendet. Ennek ellenére a Bánát kérdése feszültséget okozott a német-magyar

viszonyban, mert a német igazgatás magyar szervezeteket tiltott be, a helyi közigazgatásban és az üzemekben dolgozó magyarokat bocsátott el, többek között Nagybecskereken. A magyar kormányok közül a Kállay kormány aktívan felszólalt a bánáti magyarok érdekében, többek között a németek által létrehozandó és irányítandó, a szerbek ellen harcoló 500 fős magyar zászlóalj létrehozása ellen. Annak ellenére, hogy a II. világháború előtt és alatt a németek és a magyarok együttesen még többséget alkottak a Délvidéken, nem volt együttműködés köztük. Az 1931. évi szerb népszámlálás szerint a Délvidéken 1.371.818 fő élt ebből a (relatív) többség délszláv, főként szerb volt. A délszlávok 567.254 főt számláltak (41,35 %), ebből 294.281 délszláv a Bácskában, 272.973 pedig a Bánátban élt. A magyarság 353.653 főt tett ki (25,77 %), ebből 259.653 fő élt a Bácskában és csak 94.302 fő a Bánáti részben. A német nemzetiség 302.987 főt számlált (22 %), ebből 178.849 fő a Bácskában, további 124.138 fő pedig a Bánátban élt. A bánáti részt tekintve a németek többsége (92.849 fő) a torontáli részen élt. A temesi részen 31.262 fő, a két egykoron Krassó-Szörény vármegyéhez tartozó településen pedig, összesen 27 német nemzetiségű személy élt. A temesi rész németiségének közel felét, a tradicionálisan német többségű Versec városa adta. Az egyéb kategória a Vajdaságban 147.924 főt tett ki (10,88 %). Mint látható a magyarság és a németiség 1931-ben 47,77 %-os relatív többséget képeztek a Délvidéken. Az 1941. évi népszámlálás már nem „használható” összehasonlításra, ugyanis csak a Magyarországhoz visszakerült Bácskában végezték el, a német igazgatás alá került Bánátban nem. Annyi azonban bizonyos, hogy a németek száma csökkent; csak a Bácskában 16.793 fővel voltak kevesebben, mint 1931-ben.³³

Torontál vármegye 1920-ban Romániához került része továbbra is román terület maradt.

A boszniai Bihácson 1942. november 26-án létrehozott Jugoszláv Népfel szabadító Bizottság (AVNOJ), amely a jugoszláv kommunista vezetés legfőbb törvényhozó testülete volt 1943. november 21. és 29. között, a boszniai Jajcában tartott ülésén döntött a polgárjogok elismeréséről, amelyek a háborút követő években a németekkel való bánásmód törvényi alapjául szolgáltak. Minden Jugoszláviában élő német nemzetiségű személyt megfosztották jugoszláv állampolgárságától, polgári és állampolgári jogától, továbbá minden ingó és ingatlan vagyonától, amely a jugoszláv államra szállt. Valamint a jugoszláviai németek semmilyen személyi, illetve jogi védelmet nem kaphattak. A jugoszláviai németek mellett, a magyar kisebbség kérdése is napirenden volt, de velük kapcsolatban nem született döntés.

A délvidéki német nemzetiséget 1944 és 1948 között szisztematikusan felszámolták. A délvidéki németek többsége – a bosszútól félve – már 1944-ben, a szerb partizánok megérkezése előtt elmenekült, elhagyta otthonát. Az otthon

³³ *A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941)*. KSH, Bp., 1998. 119. p.

maradott németekre kivégzések, szovjet deportálások, internálás és a lágerek „vártak”.

Az internálással az összes délvidéki német települést kiürítették. Az 1910. évi magyar népszámlálás szerint csak a torontáli részen 69 német többségű település volt, nem beszélve a Bánát többi településéről, illetve a bácskai német településekről.

A német nemzetiség – néhány száz fő kivételével – 1948-ra „eltűnt” a Délvidékről, helyükre szerb telepések érkeztek. A torontáli terület a török idők után másodszor is elszerbesedett.

Az internált németek házaiba szerbeket telepítettek, főként a horvátországi Krajnából és Likából, de szép számmal érkeztek montenegrói és boszniai szerb telepések is. A cél a Vajdaság elszerbesítése volt.

Az „őshonos” és a telepes szerbek közötti viszony sem volt felhőtlen. Óriási kulturális különbség választotta el őket egymástól. A hatóságok sem szorgalmazták, hogy a telepések az „őshonos” szerbekre támaszkodjanak. A telepes szerbek ugyanis éreztették a bánági szerbekkel a maguk kegyeltségének a tényét: ők voltak az új rendszer dédelgetettjei. Ahhoz, hogy letelepedjenek a Délvidéken „hűségnyilatkozatot” kellett aláírniuk: elfogadják a kommunista párttagságot és szakítanak egyházukkal. Ortodox papot nem tűrtek meg maguk között és templomot sem igényeltek. Miután a telepések beköltöztek a német falvakba, a római katolikus egyháznak a saját költségén még a templomokat is le kellett bontania. A torontáli németek közel 20 temploma tűnt el az egykor virágzó falvak központjából. A torontáli – délvidéki – őshonos szerbek elhatárolódtak a telepesektől, nem kívántak „balkanizálódni”, visszahasonulni a „hegyekből” jött nemzettársaik közé.

A II. világháború után a történelmi Torontál vármegye területének Szerbiához tartozó részén nagy változások következtek be. Az északi részek (Törökkanizsa, Csóka, és Törökbecse térsége) lassabban fejlődtek, a lakosság innen folyamatosan délre vándorolt. A három nagyváros Nagybecskerek, Nagyikinda, és Pancsova népességszáma ugrásszerűen megnőtt. Az is kimutatható, hogy a falvakból folyamatosan a városokba vándorolt a lakosság. Az 1948 és 1971 közötti időszakot Nagybecskerek és Pancsova lendületes fejlődése jellemzi. A hatalom gazdaság politikája ekkor már határozottan mellőzi az északabbra fekvő helységek gazdasági fejlesztését. A falvakból a városokba történő vándorlást segítette elő a nagyikindai földgáz- és kőolajlelőhely feltárása. Az 1974-ben, az új jugoszláv alkotmány meghozatala idején Pancsova után Nagyikinda lakossága növekedett a legnagyobb ütemben. Az 1948. évi és az 1991. évi népszámlálások adatait egybevetve Pancsova lakossága 313,3, Nagybecskereké 240,76, Nagyikindáé 150,19 százalékkal növekedett. Ennek ellenére a jugoszláv gazdaságpolitika a Szerbiához tartozó torontáli rész északi területeit fokozatosan leépítette, gazdasági marginalizálódásra kényszerítette.

Mindezek fényében a II. világháborútól 1990-ig terjedő időszak demográfiai sajátosságait a következők szerint foglalhatjuk össze:

- a német kisebbség elűzése, likvidálás;
- háborús veszteségek;
- a bosszú és népirtás 1944 és 1948 között, hármass céllal: bosszúállás, megfélemlítés, a politikai vezetők és közvélemény-formálók likvidálása,
- népességfogyás, csökkenő születésszám, „egykézés”;
- a II. világháború esetében gyorsuló ütemet vett fel az asszimiláció;
- nőtt a vegyes házasságok száma;
- az 1960-as években megindult a magyarság Nyugat-Európába történő kivándorlása is (a Délvidék 1920-ban a délszláv állam legfejlettebb területe volt Szlovénia mellett, de 1970-ig elsorvasztották a Délvidék gazdaságát);
- az azonosulás kinyilvánított szándéka, a semleges, 1961-ben bevezetett „jugoszláv” nemzetiségű kategória választása a népszámlálásoknál, túlnyomórészt a pártállamtól függők körében;
- Jugoszlávia felbomlása 1991/1992-ben.

11. Torontáli magyar szórványtelepülések

Mirnic Károly gondolatához kapcsolódva: „A szórványosulásnál megállapítható egy kritikus kezdőpont: ez a kezdőpont egyben mozgópont is, amely állandóan ki van téve a demográfiai folyamatokban beállt változásoknak és a politikai döntéshozatalnak. A szórvánnyá válás elméleti végső határa a magyar nemzeti kisebbség beolvadása a többségi, államalkotó szerb etnikumba azáltal, hogy a magyar közösség belső kapcsolatok nélkülivé válik, és beáll a teljes egyedi, kapcsolat nélküli széttagolódása a szerb állam településhálózatába.”³⁴

Sajnos, az 1990-es évek, és napjaink eseményeinek a hatására a délvidéki magyarság „belefásult”, és természetes állapotként éli meg, hogy etnikailag hátrányos helyzetben van. Az 1910. évi magyar népszámlálás szerint, Torontál vármegye 213 településéből, 69 település volt német, 57 szerb, 45 magyar, 32 román, valamint 6 szlovák, és 2–2 bolgár és horvát többségű. A torontáli magyarság már ekkor kisebbségben volt a németek és a szerb népcsoportok között. A 2001. évi magyar, valamint román, és a 2002. évi szerb népszámlálás szerint a történelmi Torontál vármegye területén 197 település van. Ebből 95 szerb, 61 román, 34 magyar, valamint 5 szlovák, 1 bolgár és 1 ruszin többségű.

Az egész torontáli részen pusztulásnak indult a magyar intézményesített művelődési élet, de helyett kapott az igénytelenség is: már nem igénylik mások művelődési szolgáltatását sem. A magyar könyv és sajtó nem jut el a kisebb, elzárt magyar településekre. A Szerbiához tartozó részről elmondható, hogy Nagybecskerekét, és Csóka környékét kivéve nem látogatják évek óta, sem

³⁴ MIRNICS KÁROLY: Nemzeti kisebbségből szórványnépesség. In. *Kisebbségi létjelenségek* (Szerk.: Dr. Molnár Irén és Mirnic Zsuzsa), MTT Könyvtár 7. Szabadka, 2003. 62–63. p.

anyaországi, sem vajdasági magyar intézmények (színház, művészek, írók, tudósok rendezvényei, fellépése stb.). Az egész területről elmondható, hogy csak a katolikus papok, illetve a néhány református lelkész gyakorolják még rendületlenül a hivatásukat. A római katolikus egyház éves beszámolója szerint, minden évben emelkedik a temetések, és „zuhan” a keresztelők és a házasságkötések száma. A torontáli magyar településeket – a magyarországi falvakat kivéve – a sorvadás, a gyors lélekapadás, az elvándorlás, az (erőszakos) asszimiláció, a vegyes házasságok, továbbá akárcsak az egész délvidéki magyarságot az előregezés, az alkoholizmus, a válások, és az öngyilkosságok emelkedő száma jellemzi. A torontáli részek még annyival is kedvezőtlenebb helyzetben vannak a bácskai területhez képest, hogy itt még a szórvánnyá válással is meg kell küzdeni. Az egész torontáli részen – az 1992. évi román, a 2001. évi magyar, és a 2002. évi szerb népszámlálás szerint – 34 magyar többségű település van. Ebből húsz található a szerbiai Vajdaságban, hét a Romániához tartozó részen, és további hét település Magyarországon. A magyarországi hét településnek összehasonlíthatatlanabban jobb a helyzete, mint a szerbiai, illetve romániai településnek. A hét magyarországi települést a teljesség kedvéért foglaltam bele jelen tanulmányomba. Természetesen a magyarországi településekre nem vonatkozik a fent említett kedvezőtlen állapot.

Mirnice Károly, a neves szociológus létrehozott egy szórvány katasztert, amely megkülönböztet szórvánnyá válási küszöböt, illetve a szórvánnyá válás első, második, és végső szakaszát.

A szórvánnyá válási küszöb azt jelenti, hogy az egyes településeken 1991-ben és 2002-ben is volt osztott vagy osztatlan tagozatú, négy- vagy nyolcosztályos, magyar tannyelvű iskola, művelődési intézmény és közeleti intézmény, de a települések magyar lakosságának születési ezreléke nem elegendő a népességreprodukcióhoz. A hét romániai, és a húsz szerbiai – torontáli – települést tekintve a többség a szórvánnyá válási küszöbön áll. Minden településről elmondható viszont, hogy a születési ezrelék nem éri el a „bűvös” 14,6 ezreléket, 10 ezrelék körül mozog. Minden település előregedett, vagy előregedőben van; kevés a fiatal, sok az öreg. Az egyes településeknek nincs népességmegtartó ereje, ezért a fiatalok elvándorolnak, és máshol „próbálnak szerencsét”. A Szerbiához és a Romániához tartozó torontáli magyar többségű falvak lakosságának túlnyomó többsége a mezőgazdaságból él. Az 1990-es évek mélyrepülése miatt a szerbiai részen szinte minden nagyobb gyár, vállalat tönkrement, ebből kifolyólag nagy a munkanélküliség is. További probléma a magyar oktatás kérdése. Mind a két állam – Románia és Szerbia–Montenegró – folyamatos akadályokat gördít a magyar tannyelvű oktatás elé. Rendelet szól arról, hogy a szerbiai részen csak ott indulhat magyar osztály, ahol „fel tudnak mutatni” 15 gyermeket. Ez hatalmas terhet jelent az egyes településeknek. Ennek ellenére a magyar többségű településeken túlnyomórészt még működik magyar tannyelvű iskola, azonban az idő múlásával egyre csökkenni fog a számuk. A szórvánnyá válási küszöböt mind a hét romániai és mind a húsz szerbiai település elérte. A

„küszöböt” napjainkig (2004) három romániai (Porgány, Gyér és Bolgártelep) és négy szerbiai település lépte át (Sándoregyháza, illetve Kanizsamonostor, Káptalanfalva és Rábé).

A szórvánnyá válás első szakasza azt jelenti, hogy megszűnt a magyar tan nyelvű oktatás, de van még a magyar közösség által működtetett művelődési vagy más közéleti intézmény. Ebbe a kategóriába tartozik a szerbiai Sándoregyháza, valamint a romániai Porgány.

A szórvánnyá válás második szakaszában már a magyar közösség által működtetett művelődési intézmények is megszűntek, de továbbra is igénylik ezek vendégszerepléseit a magyar kisebbség nagyobb központjaiból. Ebbe a kategóriában nincs magyar többségű torontáli település.

A szórvánnyá válás végső szakaszát az jelenti, hogy a magyar közösségi élet megszűnt, csupán egyénekre korlátozódó, esetenkénti egyházi szertartás van. Ebbe a kategóriába tartozik a szerb részen Kanizsamonostor, Káptalanfalva és Rábé, a román részen pedig, Bolgártelep, illetve Gyér.

A Romániához és a Szerbiához tartozó torontáli részeken a római katolikus egyház képviseli a legjelentősebb magyarságmegtartó erőt. A plébánosok – a paphiány miatt – több helyen is miséznek, beosztásuktól függően naponta, hetente, kéthetente vagy havonta. Sok torontáli településen, főként ott, ahol a magyarok már a településen belül is kisebbségben vannak a magyar közösségi élet csak a misékre, az egyházi életre korlátozódik. Minden egyházközségben, legyen az magyar többségű, vagy kisebbségű településen, egyre nő az öregek száma, a fiataloké, pedig egyre csökken. Az öregek és a fiatalok egyre gyakrabban nem értik egymás nyelvét. Az öregek egymás között magyarul, a fiatalok pedig, többnyire már szerbül beszélnek. Az öregek magyarul imádkoznak, és nagy örömet lelik benne, ha a fiatalok is megtanulják magyarul a Miatyánkot. Még valamennyien ragaszkodnak a templomi gyülekezethez és a nyugati keresztény szokásokhoz, bár néhol már ezek is keverednek a keleti-bizánci keresztény elemekkel, szokásokkal.

A népességsökkenés veszély nemcsak a torontáli magyar többségű településeket, hanem azokat is veszélyezteti, ahol a magyarság már kisebbségben él. A torontáli magyar többségű települések hatalmas embervesztést könyvelhetnek el, ha megvizsgáljuk az egyes települések 1910. évi és az 1992. évi, illetve 2002. évi lakónépességét.

11.1. Alsóittebe (Novi Itebej)

A Béga partján fekvő Alsóittebe, a történelmi Torontál vármegye párdányi járásához tartozott, napjainkban pedig, a Szerbia-Montenegróhoz tartozó Vajdaság Közép-bánáti körzetéhez tartozó bégaszentgyörgyi község része. Amíg Alsóittebe és Torontálvásárhely magyar lakosainak többsége református vallású, addig a többi torontáli szórványtelepülés magyarsága a római katolikus vallást követi.

A település középkori eredetű, első írásos említése 1221-re tehető, akkor Ittebönek hívták a helységet. A középkorban az Itteböi család birtokolta. A török hódoltság alatt a magyar lakosok kivesztek, helyükre szerbek települtek. A török idők után, 1725-ben csak gyéren lakott volt. 1781-ben Kiss Izsák lett a földesura, ezt követően 1784-ben a szerbek a határőrvidékre vándoroltak, mert nem akartak magyar földesúr alá tartozni. A szerbek helyére Kiss Izsák a Békés vármegyei Gerlapusztáról református magyarokat telepített a faluba. A magyarokkal a lelkészük is jött. A faluban 1787-től volt anyakönyvezés, de a református egyház iratai elpusztultak, amikor a szerb felkelők 1849-ben felégették a falut és a templomot. A falubeliek már hamarabb elmenekültek Makóra és Hódmezővásárhelyre. Miután a helyiek visszatértek, az egész falut romokban találták ráadásul egy kolerajárvány is tizedelni kezdte a lakosságot. Az 1831. évi kolerajárvány után ez volt a második nagyobb kolerajárvány, amelynek sok falubeli áldozatul esett. A református templom 1861 és 1866 között épült fel. A faluban, 1904-ben egy Kossuth szobrot is felállítottak. Napjainkban csak két Kossuth szobor van a Délvidéken, az egyik Alsóittebén, a másik a bácskai Bácskossuthfalván, vagy más néven Ómoravicán. A többi áldozatul esett a történelemnek.

3. táblázat

Alsóittebe település nemzetiségi összetétele (1880–1931)

	1880	%	1910	%	1921	%	1931	%
Magyar	2.029	94,11	2.208	98,66	2.106	96,16	1.933	95,36
Délszláv	2	0,09	7	0,31	15	0,68	14	0,69
Német	12	0,56	1	0,04	14	0,64	14	0,69
Egyéb	113	5,24	22	0,98	55	2,51	66	3,26
Összesen	2.156	100	2.238	100	2.190	100	2.027	100

Forrás: *A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941)*, KSH, Bp., 1998. 114., 194. p.

A nemzetiségi összetétel tekintetében, 1991-ben, 1.521 főt számlált, ebből a többség 1.325 fő (87,11 %) magyar nemzetiségű volt. A 2002. évi szerb népszámlálás szerint a település 1.315 főt számlált, ebből a többség, 1.077 fő (81,90 %) magyar nemzetiségű volt. A szerbek száma 103 főt (7,83 %) tett ki, továbbá 54 roma (4,10 %) és 16 „jugoszláv” (1,21 %) élt a városban. Az egyéb kategória 65 főt (4,96 %) számlált.

Alsóittebe, vagy más néven Magyarittebe lakosainak jelentős része a mezőgazdaságból él. A falu határában található kiváló termőföldről már Fényes Elek is megemlékezett az 1830-as években írt művében.

11.2. Bolgártelep (*Colonia Bulgara*)

Bolgártelep, Torontál vármegye nagyszentmiklósi járásához tartozott, napjainkban pedig, a Romániához tartozó Temes megye óbesenyői községének része.

Bolgártelep az egyik legfiatalabb torontáli település volt, 1844-ben telepítették. Történelme, „nagy múltja” nincsen. Bolgártelep – ahogy azt neve is mutatja – bolgár település volt, csak 1941-ben jutott túlsúlyba a magyar nemzetiség.

4. táblázat

Bolgártelep település nemzetiségi összetétele (1880–1930)

	1880	%	1910	%	1920	%	1930	%
Magyar	11	2,16	175	24,13	249	33,24	335	40,36
Román	1	0,19	6	0,82	5	0,66	16	1,92
Német	67	13,18	127	17,51	135	18,02	128	15,42
Egyéb	429	84,47	417	57,54	360	48,06	351	42,28
Összesen	508	100	725	100	749	100	830	100

Forrás: VARGA E. ÁRPÁD: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája III.*, Teleki László Alapítvány, Pro-Print Könyvkiadó, Bp., Csíkszereda, 2000. 486. p

Az 1977. évi román népszámlálás szerint a településen 308 fő élt, ebből a többség, 204 fő (66,23 %) magyar nemzetiségű volt. Az 1992. évi román népszámlálás szerint a településen már csak 103 fő élt, ebből a többség, 45 fő (43,68 %) magyar nemzetiségű volt. Bolgártelep 18 bolgár (17,47 %), 15 román (14,56 %), valamint 1 ukrán (0,97 %) nemzetiségű személynek is otthont adott. A roma etnikum száma 24 fő volt (23,30 %).

11.3. Csóka (*Coka*)

Csóka városa a történelmi Torontál vármegye törökkanizsai járásához tartozott, napjainkban pedig, a Szerbia-Montenegróhoz tartozó Vajdaság Észak-bánati körzetéhez tartozó csókai község része; központja. Csóka az egyedüli olyan magyar többségű település, amely városi címmel büszkélkedhet, ennek ellenére csak a második legnagyobb magyar többségű település – Torontálvásárhely után – a történelmi Torontál vármegye területét tekintve.

Csóka, a csókai község gazdasági, közigazgatási, művelődési és politikai központja, amely községhez még hat település tartozik: Tiszaszentmiklós, Padé, Szanád, Hódegyháza, Feketető, Kanizsamonostor és Egyházaskér.

A helyiség legrégibb, írásban előforduló neve Chaka (Csaka), amely feltehetően személynév volt, de később Csókává alakult át. 1247-ben a Csanád nemzetség ősi birtokai közé tartozott, Kelemönös bán fiáé, Pongrác Ispáné volt.

A kunok 1280-ban kifosztották, felégették Csókát, ezért a település hosszabb időre elpusztult.

Temesvár eleste, 1552 után a vidék török uralom alá került, és rövidesen elnéptelenedett. Ekkor négy szerb pásztorcsalád települt az elhagyott faluba. A zentai csata után, 1697-ben a török fokozatosan viasszaszorult erről a területről. A lakosság száma újra növekedett; 1717-ben már 40 szerb pásztor élt itt. Marczibányi Lőrinc – aki 1782-ben a kincstári javak árverésén 82.860 forintért megvásárolta a települést – magyarokat, majd szlovákokat telepített Csókára. 1797-ben kieszközölte, hogy Csóka mezővárosi kiváltságot nyerjen. 1803 és 1809 között felépült a római katolikus templom.

Jelentősen lelassították a város fejlődését az 1773 és 1849 közötti pestis- és kolerajárványok. 1868/69-ben a Marczibányi birtokokat Berber Ágoston, Kluseman, majd Sváb Károly vásárolták meg. Az utóbbi fejezte be a kastély építését, de nem sokkal ezután a birtokot a Léderer fivéreknak adta el. Ők híres gazdaságot hoztak itt létre, amely 1941-ig az ő tulajdonukban volt.

A XIX. században felépült a Tisza-töltés, 3.250 holdon Csóka és Tiszaszentmiklós között csatornahálózat létesült. A munkálatokat 1919-ben a Léderer fivéreik folytatták, és vízgazdálkodási szövetkezet alapítását kezdeményezték.

5. táblázat

Csóka település nemzetiségi összetétele (1880–1931)

	1880	%	1910	%	1921	%	1931	%
Magyar	2.049	68,62	3.263	76,87	3.225	75,46	2.584	69,22
Délszláv	726	24,31	903	21,27	961	22,48	1.061	28,42
Német	61	2,04	32	0,75	54	1,26	56	1,50
Egyéb	150	5,02	47	1,11	34	0,80	32	0,86
Összesen	2.986	100	4.245	100	4.274	100	3.733	100

Forrás: *A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941)*. KSH, Bp., 1998 115., 195. p.

A nemzetiségi összetétel tekintetében, 1991-ben, 5.244 főt számlált, ebből a többség 3.204 fő (61,09 %) magyar nemzetiségű volt. A 2002. évi szerb népszámlálás szerint a település 4.707 főt számlált, ebből a többség, 2.703 fő (57,43 %) magyar nemzetiségű volt. A szerbek száma 1.541 főt (32,73 %) tett ki, továbbá 48 roma (1,01 %) és 98 „jugoszláv” (2,08 %) élt a városban. Az egyéb kategória 317 főt (6,75 %) számlált.

11.4. Deszk

Deszk a történelmi Torontál vármegye törökkanizsai járásához tartozott, napjainkban pedig, a Magyarországhoz tartozó Csongrád megye része

A Szegedtől 9 km-re fekvő Deszk a 43-as főút mellett, a Szeged–Mezőhegyes vasútvonal mentén fekszik. A magyar és szerb lakosságú község gazdasága a mezőgazdaságra, elsősorban a szántóföldi termesztésre épül. Az ipart faipari és gépipari üzeme képviseli. A község infrastrukturális ellátottsága jó színvonalú. A kulturális élet megújulását korszerű faluház szolgálja. A faluban működő kórház – egykori kastélyépület – egész Csongrád megyéből fogad betegeket. A Maros-part a Körös–Maros Nemzeti Park részeként védett természeti érték, mellette lovas tanya is van.

A Maros-menti Deszk említése – Dezk néven – az oklevelek tanulsága szerint 1490-re tehető. Noha Deszk életéről keveset tudunk, léte az 1552-ben kezdő török hódoltság alatt is bizonyított a fennmaradt török adóösszeírások adatai alapján. Az 1557/1558. évi török összeírások alapján 20 lakott háza volt, ezek közül egyet kivéve, mind magyar lakosoknak adott otthont. A hosszú török uralom és a felszabadító háborúk pusztításai ezen a vidéken is nagymértékű elnéptelenedéshez vezettek. Gyakran változtak földesurai, oklevelekben adásvétel, elzálogosítás, újabb adományozások tárgyaként szerepel. Lakói egyre fogytak, s a település a XVIII. század eleji török háborúban teljesen elpusztult, elnéptelenedett. Az 1723/1725. évi Mercy féle térkép szerint a környékben csak lakatlan, elvadult, hatalmas kiterjedésű, egybefüggő vízállásos terület helyezkedett el. Ez a terület a háborús időkben oltalmat és megélhetést adott a mocsárvilágot jól ismerő helyieknek. A nagyrészt pusztává lett, egykor virágzó terület újjáéledése az 1740-es években felgyorsult a feloszlott tiszai és marosi határőrség tagjainak letelepítésével. A szerb határőrök 1746. március 29. körül telepedtek le a mai Deszk területén. A török közvetítéssel korábban hazánkba került és meghonosodott dohánytermesztés a század második felében egyre jobban elterjedt. Nagyobb munkaráfordítást igényelt. A munkaerő az új telepések érkezésével biztosított volt. Sorra jöttek létre a környékbeli dohánykertész községek. Deszk lakossága rövid idő alatt olyan mértékben megnőtt, hogy 1746-ban Szőreggel és Újszentivánnal együtt községgé nyilvánították.

Deszk 1801-ig volt közvetlenül kamarai, kincstári kezelésben. Ekkor – Klárafalvával együtt – a báró Gerliczy család vásárolta meg. A több mint 7.111 holdas uradalom Szőregtől, a szomszédos Klárafalvára és a majdani Ferencszállásra is kiterjedt. A szerbek mellé lassan a nagybirtokon dolgozó magyarság is betelepült. A lakosság száma növekedett. 1830-ban a dohánykertész telepből fejlődött ki a mai Ferencszállás. 1849. augusztus 5-én, a szőregi csata napján, leégett a község, a görögkeleti templom és az 1838-ban épített Gerliczy-kastély is. A mai szerb ortodox templom 1859-ben, a római katolikus pedig, 1904-ben épült. Az első kastélytól nem messze 1884-ben építettek újat.

Az I. világháború utáni szerb megszállás 1921. augusztus 21-ig tartott. Észak-Torontál nyolc itt maradt községe Kiszombor központtal, mint csonka Torontál megye, 1923. december 31-ig működött. 1924. január 1-től 1945-ig Deszk Csanád–Arad–Torontál közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye torontáli járásába tartozott, akárcsak a többi Magyarországnál maradt torontáli települések. 1928-ban a Gerliczy uradalmat felparcellázták és eladták. Ekkor újabb magyar lakosok érkeztek a községbe, főleg a Szeged környéki homokvidékről. A lakosság száma 1930-ban 2.761 fő volt, ebből már csak 303 fő volt szerb, mivel a húszas években sok szerb optált, költözött át Jugoszláviába. 1929-ben épült fel a nyolctantermes új állami iskola. A kastélyt 1929-ben a család eladta, s az állam gyermekszanatóriumot létesített benne. A második világháború után néhány évig zsidó gyermekek menhelye volt az épület, majd 1950-től ismét szanatórium, mely a hatvanas években a tüdőbetegekre specializálódott. Ma a szegedi Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem Szív- és Tüdőklinikája van az épületben. A település 1950-ben, a többi Magyarországnál maradt torontáli településsel Csongrád megye része lett.

1991-ben megalakult a deszki Falunkért Egyesület, mely – alapszabályában – azt tűzte ki célul, hogy összefogja, a faluért társadalmi munkában tenni akarókat, helyi havi lapot ad ki Deszki Hírnök címmel, amely összekötő kapocs a község lakói és az önkormányzat között, szellemi és gyakorlati segítséget nyújt a falu életének minden területén, és kapcsolatot keres a határokon túli magyarlakta települések hasonló célú egyesüléseivel.

A településen 1910-ben 2.944 fő élt, ebből a többség 1.526 fő (51,83 %) szerb volt. A magyarság 1.360 főt (46,19 %) számlált, a románság 25 főt (0,84 %) tett ki, az egyéb kategória pedig, 33 főre (1,12 %) volt tehető. A településen a 2001. évi magyar népszámlálás szerint 3.238 fő élt, ebből 2.991 fő (92,37 %) volt magyar, 159 fő (4,91 %) szerb nemzetiségű. Az egyéb kategória (németek, románok, cigányok stb.) 88 főt (2,72 %) számláltak.³⁵ A településen a magyar önkormányzat mellett, közvetlen módon választott szerb kisebbségi önkormányzat is működik, amely azt jelenti, hogy az 1900. évi LXIV. törvény értelmében, az általános önkormányzati választások során, a választópolgárok közvetlen szavazata alapján jön létre a helyi kisebbségi önkormányzat.

11.5. Egyházaskér (Vrbica)

Egyházaskér, Torontál vármegye törökkanizsai járásához tartozott, napjainkban pedig, a Szerbia–Montenegróhoz tartozó Vajdaság Észak-bánáti körzetéhez tartozó csókai község része.

A település régebbi neve Vrbicza volt. A település 1789-ben jött létre, ekkor a település földesura, a Marczibányi család szegedi dohánykertész magyarokat

³⁵ Népszámlálás 2001. Területi adatok. Csongrád megye II. kötet. KSH, Bp., 2002, 168–169. p.

telepített le a létrejövő faluban. A Marczibányi család egészen 1848-ig volt a település földesura. A mai nevét, Egyházaskért 1888-ban kapta.

6. táblázat

Egyházaskér település nemzetiségi összetétele (1880–1931)³⁶

	1880	%	1910	%	1921	%	1931	%
Magyar	594	94,29	837	97,21	-----	-----	1.122	87,66
Délszláv	3	0,48	21	2,44	-----	-----	133	10,39
Német	-----	-----	1	0,12	-----	-----	25	1,95
Egyéb	33	5,24	2	0,33	-----	-----	-----	-----
Összesen	630	100	861	100	-----	-----	1.280	100

Forrás: *A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941)*. KSH, Bp., 1998. 116., 196. p.

A nemzetiségi összetétel tekintetében, 1991-ben, 548 főt számlált, ebből a többség 512 fő (93,43 %) magyar nemzetiségű volt. A 2002. évi szerb népszámlálás szerint a település 404 főt számlált, ebből a többség, 372 fő (92,08 %) magyar nemzetiségű volt. A szerbek száma 11 főt (2,72 %) tett ki, továbbá 11 „jugoszláv” (2,72 %) élt a faluban. Az egyéb kategória 10 főt (2,48 %) számlált.

11.6. Feketető (Crna Bara)

Az Aranka-csatorna mentén fekvő település – 1920-ig – Torontál vármegye törökkanizsai járásához tartozott, napjainkban pedig, a Szerbia-Montenegróhoz tartozó Vajdaság a Észak-bánáti körzetéhez tartozó csókai község része.

Feketető környéke már a korai kőkorszak óta lakott helynek számít, erről a tényről a feltárt régészeti leletek tanúskodnak. Ennek ellenére a mai Feketető helyén egészen a XVIII. századig nem létezett település. A település először 1800-ban tűnt fel egy kiadott, Torontál vármegye területét ábrázoló térképen. A település feltehetően a XVIII. század második felében keletkezett; a pravoszláv templom születési és elhalálozási könyveit már 1779-től kezdődően vezetik. A XIX. század első felében már a Marczibányi család birtoka volt a település, és a csókai uradalomhoz tartozott. Marczibányi Lőrinc volt az, aki a településre még az 1800-as évek elején magyarokat és németeket telepített. A betelepítés után a legnépesebb népcsoport a magyarság lett.

³⁶ Egyházaskér 1921. évi népszámlálási adatai Feketető adataiban vannak feltüntetve.

Feketető település nemzetiségi összetétele (1880–1931)³⁷

	1880	%	1910	%	1921	%	1931	%
Magyar	124	17,59	483	43,87	2.627	73,98	702	59,24
Délszláv	358	50,78	416	37,78	481	13,55	450	37,97
Német	179	25,39	167	15,17	244	6,87	10	0,84
Egyéb	44	6,24	35	3,18	199	5,60	23	1,94
Összesen	705	100	1.101	100	3.551	100	1.185	100

Forrás: *A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941)*. KSH, Bp., 1998. 116., 196. p.

A nemzetiségi összetételt tekintve, 1991-ben, a hivatalos jugoszláv népszámlálás szerint 595 fő lakta a települést. A magyarság 298 főt számlált, a település lakosságának 50,08 %-át tette ki. A 2002. évi szerb népszámlálás szerint a településen 568 fő élt, ebből 267 fő magyar nemzetiségű, 235 fő (41,39 %) szerb nemzetiségű, 21 fő (3,69 %) tartozott a roma etnikumhoz, 12 fő (2,11 %) vallotta magát „jugoszlávnak”, és az egyéb kategória 33 főt (5,8 %) számlált.

Feketető a pannon típusú településekhez tartozik, a négyszögletes települések csoportjába. A 0,7 km² kiterjedésű település házai jórészt vertfalból és vályogból épültek. A falu kedvezőtlen helyen fekszik, a löszterasz alsó szélén 82 méterrel a tengerszint felett. Ezen a területen a talajvíz közelebb van a topográfiai felszínhez, ennek következtében pedig, kihangsúlyozódik a házfalak nedvesedése. A településen nincs sem sport-, sem művelődési aktivitás, a Mladost labdarúgóklub 1995-ben szűnt meg, a Művelődési ház, amely moziként is funkcionált, még 1970-ben összedőlt.

11.7. Ferencszállás

Ferencszállás egykoron Torontál vármegye nagyszentmiklósi járáshoz tartozott, napjainkban pedig, a Magyarországához tartozó Csongrád Megye része.

A Maros melletti 700 fős település Makótól 10 km-re, a 43-as főút mentén fekszik. Báró Gerliczy Ferenc alapította 1828-ban. Nevét a földbirtokos keresztnevéről kapta.

A falu helyén 1810–1814 között dohány szárító pajták épültek. A kertészek a Nagymajorban laktak, amit az egykori térképek Kukutyin pusztának neveztek, ahonnan a mai falu helyére települtek. Ferencszállás lakói a falujukat a mai napig is ezzel a névvel illetik.

³⁷ Az 1921. évi népszámlálási adatok Egyházaskér és Kanizsamónostor adataival összesítve vannak kimutatva.

A 43-as út mentén fekvő település lakói napjainkban a mezőgazdaságból élnek. Az út mentén napernyős hagymaárusok árulják portékáikat, különleges látványt nyújtva az arra utazóknak. A település melletti földek páratlan termőtalaja kiváló minőségű hagymát érlel.

A közeli Maros-part számtalan lehetőséget kínál a természetjárók számára. A településen vadásztársaság működik. Az apróvadak mellett a gímszarvasok és vaddisznók is a Maros-völgyi erdők állandó lakóinak számítanak.

A településen 1910-ben 404 fő élt, minden lakos magyar nemzetiségű volt. A 2001. évi magyar népszámlálás szerint a településen 659 fő élt, ebből 614 fő (93,17 %) magyar, 45 fő (6,83 %) pedig, az egyéb kategóriába tartozott.³⁸

11.8. Gyér (Giera)

Gyér egykoron Torontál vármegye módosi járáshoz tartozott, napjainkban pedig, a Romániához tartozó Temes megye gyéri községének központja.

A település középkori múltra tekinthet vissza, a Csanád nemzetség ősi birtoka volt. Első említése 1343-ra tehető, akkoriban jelentős hely lehetett, mert már templommal rendelkezett. A török hódoltság alatt nem pusztult el, de magyar lakói kivesztek. A török hódoltság végén, 1717-ben 12 lakott házat írtak össze a településen, amelyben már szerb nemzetiségű lakosok éltek. A szerbek feltehetően az 1600-as években telepedtek le Gyéren. A település 1795-től egészen az I. világháborúig a Gyertyánffy családé volt. Gyér a telepítések korában német település lett. A település német többségét az 1960-as években veszítette el az 1966. évi román népszámlálás adatai szerint. Az 1966. évi román népszámlálás magyar többséget mutatott ki település a településen.

8. táblázat

Gyér település nemzetiségi összetétele (1880–1930)

	1880	%	1910	%	1920	%	1930	%
Magyar	186	18,14	311	24,27	414	30	243	19,51
Román	45	4,39	27	2,10	32	2,31	129	10,36
Német	532	51,90	587	45,82	580	42,02	551	44,25
Egyéb	262	25,57	356	27,81	354	25,67	322	25,88
Összesen	1.025	100	1.281	100	1.380	100	1.245	100

Forrás: VARGA E. ÁRPÁD: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája III.* Teleki László Alapítvány, Pro-Print Könyvkiadó, Bp., Csikszereda, 2000. 502–503. p.

³⁸ Népszámlálás 2001. Területi adatok. Csongrád megye II. kötet. KSH, Bp., 2002. 169–171. p.

Gyér az 1977. évi román népszámlálás szerint 879 főt számlált, ebből 344 fő volt magyar nemzetiségű (39,13 %). Az 1992. évi román népszámlálás szerint a településen 678 fő élt, ebből a többség még magyar nemzetiségű volt, 254 fő (37,46 %). A románság 252 főt számlált (37,16 %). A németek már csak 31 főt (4,57 %), az egyéb kategória pedig, 141 főt (20,81 %) számlált.

11.9. Hódegyháza (Jazovo)

Hódegyháza egykoron Torontál vármegye törökkanizsai járáshoz tartozott, napjainkban pedig, a Szerbia–Montenegróhoz tartozó Vajdaság Észak-bánati körzetéhez tartozó csókai község része.

A település helyén egy Hódpuszta nevezetű térség feküdt. A falu alapításával, és a templom felépítésével a település a Hódegyháza nevet kapta. A település középkori eredetű; feltehetően már a XIV. században létezett. Hódegyháza a Csanád nemzetség egyik ősi birtoka volt, 1337-ben már templommal rendelkező helyként tartották számon. A települést sokáig a Telegdyek birtokolták. A török hódoltság kezdetén a magyar jobbágyok elmenekültek, helyükbe szerbek érkeztek, akik állattartással foglalkoztak. Az 1557/1558. évi török defterek szerint 14 adóköteles háza volt, amelyben szerbek laktak. A szerbek a település nevét Hodityra, majd Hodicsra változtatták. Az 1600-as években – bár török területen feküdt – egyre-másra váltották egymást a magyar birtokosok. A török kiűzése idején a település már elpusztult, a helyén már csak puszta volt. A temesvári igazgatóság 1760-ban Szeged környéki magyarokat telepített ide, ez az időpont tekinthető a település újraalapításának. 1816-ban József nádor vette meg a Kincstártól, és a Törökbecse melletti Aracsról, valamint Nagy bikácsról és Kisbikácsról további magyarokat telepített ide.

9. táblázat

Hódegyháza település nemzetiségi összetétele (1880–1931)

	1880	%	1910	%	1921	%	1931	%
Magyar	1.339	94,16	1.832	99,13	1.885	98,79	1.907	98,05
Délszláv	2	0,14	2	0,11	9	0,47	19	0,98
Német	6	0,42	-----	-----	6	0,31	8	0,41
Egyéb	75	5,27	14	0,76	8	0,42	11	0,57
Összesen	2.062	100	1.848	100	1.908	100	1.945	100

Forrás: *A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941)*. KSH, Bp., 1998. 116., 196. p.

A nemzetiségi összetételt tekintve, 1991-ben, a jugoszláv népszámlálás idején 1.118 fő élt a faluban, ebből a többség 1.071 fő (95,79 %) magyar többségű volt. A 2002. évi szerb népszámlálás idején már csak 978 fő élt a faluban. A

978 főből a többség, 832 fő (85,09 %) magyar nemzetiségű volt. A faluban a szerbek 92 főt számláltak (9,4 %), a „jugoszláv” kategória 7 főt tett ki (0,71 %), az egyéb kategória pedig, 47 főt számlált (4,8 %).

A falu lakosai az újratelepítés óta többnyire mindig napszámosok voltak. A makacs, szikes földön a hódegyháziak mindig sokat dolgoztak, leginkább mások számára. A falu körüli földeket nehéz megművelni és ráadásul rosszul is teremnek. A hódegyháziak ezért olyan növényeket termesztettek, amelyek kis területen természetve is jól jövedelmeztek. Azonban ez sem biztosította a falubeliek megélhetését, ezért azok rendszeresen napszámba jártak szerény keresetért a csókai uradalomba. A napszámosok hajnalban összeverődtek a falu határában és libasorban – hogy minél kevesebb kárt okozzanak mások szánóföldjén – elindultak Csóka irányába. A napszámba járás egészen az 1960-as évekig tartott. A föld minősége napjainkban sem változott sokat, ennek ellenére a falubeliek a ház körül próbálják megtermelni a mindennapi betevőt. Hódegyháza lakosai közül többen az utóbbi időig Csókára jártak át „ingázni”, de mivel a csókai munkalehetőségek megszűntek, a falu lakói ismét nehéz helyzetben vannak.

11.10. Kanizsamonostor (Banatski Monostor)

Kanizsamonostor 1920-ig Torontál vármegye törökkanizsai járásához tartozott, napjainkban pedig, a Szerbia-Montenegróhoz tartozó Vajdaság Észak-bánáti körzetéhez tartozó csókai község része. A falu egy löszterazon helyezkedik el 84 méteres tengerszint feletti magasságban.

A település már a középkor óta lakott helynek számít, egykoron a Csanád nemzetség ősi birtoka volt, amely a településen monostort is alapított. A monostor alapításától hívták a települést Kanizsamonostornak, illetve Monostoroskanizsának is. Az itt álló monostor egyike volt a kilenc torontáli monostornak, amely feltehetően már 1337 után elpusztult. Magáról a településről az első okleveles említés 1231-ből származik. Kanizsamonostor az évszázadok alatt többször cserélt gazdát, 1536-ban pedig, már pusztaként tartották számon. A falu 1552-ben török fennhatóság alá került. Az 1557/1558. évi török defterek szerint a településen 15 ház állt, amelyekben már szerb pásztorok éltek. A település az 1666-os összeírás szerint is szerb lakosú volt. A török kiűzése után, az 1700-as évek első felében már a Marczibányi család volt a földesura. Marczibányi Lajos 1782-ben magyarokat telepített a faluba Szegedről és környékéről.

10. táblázat

Kanizsamonostor település nemzetiségi összetétele (1880–1931)³⁹

	1880	%	1910	%	1921	%	1931	%
Magyar	450	92,59	304	92,40	-----	-----	370	75,82
Délszláv	2	0,41	21	6,38	-----	-----	57	11,68
Német	6	1,23	4	1,22	-----	-----	39	7,99
Egyéb	28	5,76	-----	-----	-----	-----	22	4,51
Összesen	486	100	329	100	-----	-----	488	100

Forrás: *A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941)*. KSH, Bp., 1998. 116., 196. p.

A nemzetiségi összetétel tekintetében, 1991-ben, a jugoszláv népszámlálás alkalmával a település 152 lakossal rendelkezett, ezek közül mind magyar nemzetiségű volt. Kanizsamonostor volt az egyetlen, nemcsak a Bánátban, de az egész Vajdaságban, amely 100 %-os magyar többséggel rendelkezett. Ezzel szemben a 2002. évi szerb népszámlálás szerint a település már csak 135 főt számlált. Kanizsamonostor 11 év alatt 17 főt (11,18 %) veszített a lakónépességéből. A településen 135 fő élt, ebből 128 fő (94,81 %) volt magyar, 6 fő (4,44 %) pedig, szerb nemzetiségű. Továbbá egy horvát nemzetiségű személy is élt a faluban (0,75 %).

A falu lakossága szinte az önellátásra rendezkedett be, földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkoznak.

A faluban sportaktivitás nincs, van viszont Kultúrotthon, valamint a Petőfi Sándor „klub” minden évben táncbábort szervez.

11.11. Káptalanfalva (Busenje)

Káptalanfalva, a történelmi Torontál vármegye módosi járásához tartozott. Napjainkban a Szerbia–Montenegróhoz tartozó Vajdaság Közép-bánáti körzetének torontálszécsányi községhez tartozik.

A települést a XIX. század első felében a zágrábi káptalan alapította. A falu első lakói németek és magyarok voltak.

³⁹ Kanizsamonostor 1921. évi népszámlálási adatai Feketető adatainál vannak feltüntetve.

Káptalanfalva település nemzetiségi összetétele (1880–1931)⁴⁰

	1880	%	1910	%	1921	%	1931	%
Magyar	118	43,70	112	41,95	-----	-----	240	97,56
Délszláv	-----	-----	--	-----	-----	-----	2	0,81
Német	31	48,52	155	58,05	-----	-----	4	1,63
Egyéb	21	7,78	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Összesen	270	100	267	100	-----	-----	246	100

Forrás: *A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941)*. KSH, Bp., 1998. 107., 187. p.

A nemzetiségi összetétel tekintetében, 1991-ben, a település 119 főt számlált, ebből a többség 107 fő (89,91 %) magyar nemzetiségű volt. A 2002. évi szerb népszámlálás szerint a település 94 főt számlált, ebből a többség, 80 fő (85,10 %) magyar nemzetiségű volt, A szerbek száma 14 főt (14,9 %) tett ki.

11.12. Kiszombor

Kiszombor, a történelmi Torontál vármegye nagyszentmiklósi járásához tartozott. Napjainkban a Magyarországhoz tartozó Csongrád megye része.

A tágabb környék műemlékekben, és műemlék-jellegű épületekben leggazdagabb települése, a 4.172 lakosú, Makótól 5 kilométerre fekvő Kiszombor.

A Maros-menti település a középkorban a Csanád nemzetség birtoka volt. Az első írásos emlék 1247-ből származik. 1418-ban Zsigmond király mezővárosi rangot adományozott Zombornak, ám a török pusztítás következtében elnéptelenedett a település, s csak a XVII. század végétől népesült be újra.

A község főtere műemlékileg védett, ezen belül nemcsak magyarországi, de európai kitekintésben is egyedülállóan különleges műemlék a hatkaréjos Rotunda. A feltehetőleg a XIII. század legelején épített, s XIII–XIV. századi freskókkal ékesített körtemplom az elmúlt századok többszöri átépítését követően ma már ismét eredeti állapotában fogadja az érdeklődőket. A téren, a templom közelében szép díszkutat találunk, amelyre 1997-ben került a restaurált XVIII. századi Nepomuki Szent János-szobor. A térből nyíló Makói utca sarkán áll a romantikus stílusban épült volt Rónay-kastély. A falu központjában található volt uradalmi épületek az alföldi klasszicizmus figyelemre méltó alkotásai.

A falut kikerülve a 43-as főútról közvetlen út vezet a kiszombori magyar-román határátkelőhelyen át Temesvár felé. Ebből kifolyólag Kiszombor fekvése rendkívül kedvező: a 43-as főút mentén, Makó közvetlen közelében helyezke-

⁴⁰ A település 1921. évi adatai hiányoznak, mert a település 1923-ig Románia része volt.

dik el. Vasútvonala Szegeddel és Mezőhegyessel kapcsolja össze. A kiszombori határátkelőhely Szeged és Temesvár közvetlen összeköttetését kívánja biztosítani, a község nemzetközi forgalmi szerepének számottevő növekedését eredményezve. Infrastruktúrája közepesen kiépített. Mezőgazdasága a szántóföldi növénytermesztésre épül, hagymatermesztése kiemelkedő. A községben a Gabona Kutató Intézet kutatóállomást működtet.

A településen 1910-ben 4.107 fő élt, ebből a többség, 4.027 fő (98,05 %) magyar nemzetiségű volt. Az egyéb kategória 80 főt (1,95 %) tett ki. A 2001. évi magyar népszámlálás szerint 4.172 fő élt a településen, ebből 4.069 fő (97,53 %) volt magyar, 20 fő (0,49 %) pedig, román nemzetiségű. A roma etnikum száma 16 főre (0,39 %) volt tehető.

Az egyéb kategória 67 főt (1,59 %) számlált.⁴¹

A településen a magyar önkormányzat mellett, közvetlen módon választott roma kisebbségi önkormányzat is működik, amely azt jelenti, hogy az 1900. évi LXIV. törvény értelmében, az általános önkormányzati választások során, a választópolgárok közvetlen szavazata alapján jön létre a helyi kisebbségi önkormányzat.

11.13. Klárafalva

Klárafalva, a történelmi Torontál vármegye törökkanizsai járásához tartozott. Napjainkban a Magyarországhoz tartozó Csongrád megye része.

Klárafalva a 43-as nemzetközi főútvonal mentén, Szeged és Makó között helyezkedik el. Szegeddel és Mezőhegyessel vasútvonal is összeköti. Infrastruktúrája közepesen fejlett. Gazdaságában a mezőgazdaság a meghatározó. Korábban dohánytermesztése, később hagymatermesztése vált jelentőssé, és ma is a szántóföldi kultúrák, elsősorban a korai burgonya, a fokhagyma, a vöröshagyma termesztése dominál. A Körös–Maros Nemzeti Park részévé nyilvánított Maros a természetvédelem mellett az idegenforgalom fejlődésének is kedvez.

A ma 485 lakosú községet egy 1488-ból származó adománylevél már Klárafalvaként említi. Nevét a Szent Klára tiszteletére épített templomáról kapta. A török hadjáratok során elpusztított települést 1801-ben báró Gerliczy Ferenc vásárolta meg, és a kukutyini határrészben majorságot alapított. A híres mondás, miszerint „Mögyök Kukutyinba zabot högyözni”, az 1800-as évek egyik nagy árvizének idejéből származik, amikor zabbal volt bevetve a határ. Az árvíz miatt nem lehetett rámenni a földekre, de a leleményes parasztemberek nem hagyták veszni a termést. Ladikokba ültek és úgy vágták le a zab hegyét.

Az 1910. évi magyar népszámlálás szerint 570 fő élt a településen ebből 566 fő (99,29 %) volt magyar nemzetiségű, az egyéb kategória 4 főt (0,71 %) számlált. A 2001. évi magyar népszámlálás szerint 485 fő élt a településen, ebből

---

⁴¹ *Népszámlálás 2001. Területi adatok. Csongrád megye II. kötet.* KSH, Bp., 2002. 169–171. p.

470 fő (96,90 %) volt magyar nemzetiségű, az egyéb kategória 15 főt (3,1 %) számlált.⁴²

11.14. Kübekháza

Kübekháza, a történelmi Torontál vármegye törökkanizsai járásához tartozott. Napjainkban a Magyarországához tartozó Csongrád megye része.

A román és jugoszláv határ melletti, Szegedtől 20 kilométerre fekvő, 1.535 lakosú település földrajzi helyzete hátrányosnak tekinthető. A forgalmas főútvonalaktól messze található, viszont Szeged és Makó közelsége előnyt jelent számára. Az ingázók aránya nagyon magas. A többség Szegeden talál magának munkalehetőséget.

A falu nevét Kübeck Károly bécsi kamarai elnökről kapta. A szabályos utcahálózatu falut a kincstár 1844-ben alapította. Az odatelepült lakosság szinte teljesen szegedi gyökerű. 1851-től svábok költöztek erre a területre. A trianoni szerződés Kübekházát Jugoszláviához csatolta, majd 1921. augusztus 19-én visszakerült Magyarországhoz. A németek egy részét 1946-ban kitelepítették. Neogótikus katolikus templomának építése 1880-ban fejeződött be.

Gazdasága ma is elsősorban a szántóföldi növénytermesztésre és az állattenyésztésre épül, de jellemző a kertészeti: zöldség-, hagyma- és gyógynövénytermesztés is. A község Szeged vonzáskörzetébe tartozik, de egyre erősebb kapcsolatok fűzik Makóhoz és a makói térséghez. A falu fejlődését a tervezett határátkelőhely nagymértékben előmozdíthatja. Szimbolikus jelentőségű a falu határában álló hármashatár-emlékműnél évente megrendezésre kerülő hármashatár-találkozó, amely a három ország és három nép együttműködési igényét fejezi ki. A település évek óta az „Operettfalu” címet viseli, a nyaranta megtartott rendezvény után. A község része a Makó és Térsége Vállalkozói Övezetnek.

Az 1910. évi magyar népszámlálás szerint 1.817 fő lakta a települést, ebből 1.156 fő (63,62 %) volt magyar, 619 fő (34,06 %) német és 33 fő (1,81 %) román nemzetiségű. Az egyéb kategória 9 főt (0,51 %) számlált. A 2001. évi magyar népszámlálás szerint 1.535 fő lakott a településen, ebből 1.401 fő (91,28 %) volt magyar nemzetiségű. Az egyéb kategória 134 főt (8,72 %) számlált.⁴³

11.15. Lukácsfalva (Lukino Selo)

Lukácsfalva, a történelmi Torontál vármegye nagybecskereki járásához tartozott. Napjainkban a Szerbia–Montenegróhoz tartozó Vajdaság Közép-bánati körzetének nagybecskereki községhez tartozik.

⁴² Uo.

⁴³ Uo.

A település a Béga folyó partján fekszik. A falut török hódoltság után, 1785-ben telepítette Écskai Lázár Lukács écskai és a környékbeli települések magyar lakosaiból, akik dohánykertészkedéssel foglalkoztak. A település 1890-ben lett önálló község. A települést 1878-ban árvíz, 1896-ban tűzvész pusztította, 1910-ben a falu lakosai közül többen a kolerajárványnak estek áldozatul.

A falut minden irányból víz veszi körül. A falu mellett helyezkedik el a Fehér-tó, vagy ahogy a helybeliek hívják Bara. A falu lakossága halászattal, de főként földműveléssel, konyhakertészkedéssel foglalkozik. A falu lakosai terményeiket a környező települések piacain értékesítik.

A falu közel 80 %-a idős, szegény ember, gyermekeik, rokonaik távol élnek, mind több a beteg, a falunak nincs állandó orvosa. Az, hogy az illetékesek évtizedekig nem törődtek a faluval, az napjainkban mutatkozik meg igazán.

12. táblázat

Lukácsfalva település nemzetiségi összetétele (1880–1931)

	1880	%	1910	%	1921	%	1931	%
Magyar	306	41,92	872	88,98	665	89,50	755	85,02
Délszláv	9	1,23	26	2,65	10	1,35	60	6,76
Német	34	4,66	38	3,88	43	5,79	48	5,41
Egyéb	381	52,19	44	4,49	25	3,36	25	2,82
Összesen	730	100	980	100	743	100	888	100

Forrás: *A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941)*. KSH, Bp., 1998. 110., 190. p.

A nemzetiségi összetétel tekintetében, 1991-ben, 643 főt számlált, ebből a többség 508 fő (79,00 %) magyar nemzetiségű volt. A 2002. évi szerb népszámlálás szerint a település 598 főt számlált, ebből a többség, 404 fő (67,56 %) magyar nemzetiségű volt. A szerbek száma 78 főt (13,04 %) tett ki, továbbá 21 roma (3,51 %) és 27 „jugoszláv” (4,51 %) élt a faluban. Az egyéb kategória 68 főt (11,38 %) számlált.

A fiatalok szinte elszöktek a faluból, de ez az elvándorlás már a II. világháború vége óta tart. Lukácsfalvának nincs népességmegtartó ereje; nincs vízvezeték, saját, mocsaras kútból isszák a vizet a falu lakói. Az áram feszültsége gyenge, a falu északi részén mindössze 110 V, így lehetetlen üzemeltetni a háztartási gépeket. A 216 éves településen a főutcat és egy összekötő utat kivéve nincs szilárd burkolatú út. Bár a falubeli körülmények ellehetetlenítik az itt élők életét, mégis a szerb „menekültek” számára vonzó település lett. A faluba közel 10 házba már be is költöztek, a települést elhagyó lukácsfalvi magyarok adták el nekik nevetségesen alacsony áron. A közösségi intézmények is sorvadnak. A településnek színjátszó köre volt, de emberhiány miatt megszűnt a munka.

11.16. Magyarcsernye (*Nova Crnja*)

Magyarcsernye, a történelmi Torontál vármegye zombolyai járásához tartozott. Napjainkban a Szerbia–Montenegróhoz tartozó Vajdaság Közép-bánáti körzetének magyarcsernyei községének központja.

13. táblázat

Magyarcsernye település nemzetiségi összetétele (1880–1931)

	1880	%	1910	%	1921	%	1931	%
Magyar	2.908	85,83	3.849	93,02	3.746	93,98	2.758	92,46
Délszláv	60	1,77	108	2,61	65	1,63	60	2,01
Német	208	6,14	127	3,07	162	4,06	161	5,40
Egyéb	212	6,26	54	1,30	13	0,33	4	0,13
Összesen	3.388	100	4.138	100	3.986	100	2.938	100

Forrás: A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941). KSH, Bp., 1998. 118., 198. p.

A település a Buzitova pusztán alakult, amely egykoron a zombolyai uradalom része volt. Magyarcsernye 1798-ban keletkezett, amikor Csekonics József tábornok Szeged környékéről magyar dohánykertészeket telepített ide. A falu az 1820-as években kezdett igazi településképet mutatni. Csekonics János 1828-ban további magyar családokat telepített ide Csősztelekről. Még ugyanebben az évben felépült az iskola, amelyet imaházként is használtak. A településnek 1829-ben már plébániája is volt, de a templom csak 1842 és 1844 között épült. A település lakóit 1831-ben egy kolerajárvány tizedelte, amelyben 392 fő hunyt el. Az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc sem múlt el nyomtalanul a település fölött. Magyarcsernye lakói 1849. január 21-én a Maros folyón túlra menekültek a szerb felkelők elől, akik egyre-másra dúlták fel a magyar, valamint a magyar üggyel szimpatizáló német és román falvakat. Ahogy a torontáli magyar települések többségét, úgy Magyarcsernyét is feldúlták és kifosztották a szerbek. A település leégett, a tűz martalékává váltak a plébánia iratai is. A település lakói csak 1849 májusában mertek visszatérni, de a falu helyén csak romokat és hamut találtak. Tovább súlyosbította a helyzetet az újabb kolerajárvány, ami 1849 júliusában 87 halálos áldozatot követelt. A későbbiekben sem volt kedvező helyzetben a falu; 1863-ban éhínség tombolt, amelyet csak a Csekonicsok jótékonyágával tudott a falu túlvészelní. 1869 és 1872 között majd minden évben árvíz pusztította a települést, amelyet csak csónakkal lehetett megközelíteni. Az 1906-os esztendőben pedig, egy hatalmas tűzvész pusztította a falut.

11.17. Magyarmajdány (Majdan)

Magyarmajdány, a történelmi Torontál vármegye törökkanizsai járásához tartozott. Napjainkban a Szerbiához tartozó Vajdaság Észak-bánáti körzetének törökkanizsai községhez tartozik.

A település régebbi neve Majdány volt, amely török eredetű és piacot jelent. A régészeti leletek szerint már a római korban lakott hely lehetett, amit a számos, a helyszínen talált római kori pénzérme bizonyít. A középkorban Oroszlánosmonostorának hívták, a településen található monostor után. A monostort feltehetően a kunok pusztították el 1280-ban. A település a Csanád nemzetség ősi birtoka volt. A középkorban a Csanád nemzetségből származó Telegdyek birtoka volt. A török időkben, az 1557/1558. évi török defterek 45 magyar családfőt írtak össze a faluban. Ezt követően a település többször cserélt gazdát, hol a szerbek szerezték meg, hol I. Ferdinánd király, végül ismét török kézbe került. A településen 1582-ben már csak 9 magyar pásztor élt, a magyarok kipusztulása után szerbek telepedtek le az elhagyott faluban. Ennek ellenére a XVII. században teljesen kihalt és elpusztult. A török kiűzése után, 1773-ban dohánytermeléssel foglalkozó magyarok telepedtek le a faluban, akik Csongrád vármegyéből érkeztek, Szegedről, Hódmezővásárhelyről és a környékbeli településekről.

14. táblázat

Magyarmajdány település nemzetiségi összetétele (1880–1931)⁴⁴

	1880	%	1910	%	1921	%	1931	%
Magyar	728	91,46	747	98,55	1.310	99,24	1.108	93,42
Délszláv	-----	-----	6	0,79	2	0,15	58	4,89
Német	14	1,76	3	0,40	7	0,53	18	1,52
Egyéb	54	6,78	2	0,26	1	0,08	2	0,17
Összesen	796	100	758	100	1.320	100	1.186	100

Forrás: *A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941)*. KSH, Bp., 1998. 116., 196. p.

A nemzetiségi összetétel tekintetében, 1991-ben, 387 főt számlált, ebből a többség 348 fő (89,92 %) magyar nemzetiségű volt. A 2002. évi szerb népszámlálás szerint a település 292 főt számlált, ebből a többség, 251 fő (85,96 %) magyar nemzetiségű volt. A szerbek száma 16 főt (5,47 %) tett ki, továbbá 12 roma (4,10 %) és 4 „jugoszláv” (1,36 %) élt a faluban. Az egyéb kategória 9 főt (3,11 %) számlált. A település az egyik legjobban elnéptelenedő magyar település a torontáli magyar szóróványtelepülések közül.

⁴⁴ Az 1921. és 1931. évi adatok Rábé adataival együtt.

11.18. Magyarszentmárton (Sanmartinu Maghiar)

Magyarszentmárton, a történelmi Torontál vármegye párdányi járásához tartozott. Napjainkban a Romániához tartozó Temes megye újvári községhez tartozik.

A települést 1806-ban telepítette a Kincstár. A Béga-parton fekvő településre dohánytermesztő magyarokat telepítettek.

15. táblázat

Magyarszentmárton település nemzetiségi összetétele (1880–1930)

	1880	%	1910	%	1920	%	1930	%
Magyar	800	97,79	766	98,07	780	98,23	728	97,98
Román	-----	-----	5	0,65	5	0,64	2	0,26
Német	18	2,21	9	1,15	9	1,13	9	1,21
Egyéb	-----	-----	1	0,13	-----	-----	4	0,55
Összesen	818	100	781	100	794	100	743	100

Forrás: VARGA E. ÁRPÁD: Erdély etnikai és felekezeti statisztikája III. Teleki László Alapítvány, Pro-Print Könyvkiadó, Bp., Csíkszereda, 2000. 560–561. p.

A településen 1977-ben 414 fő élt, ebből a többség, 372 fő (89,85 %) magyar nemzetiségű személy volt. Az 1992. évi román népszámlálás szerint 260 fő élt a településen, ebből 206 fő (79,23 %) volt magyar, 52 fő román (20 %), az egyéb kategória pedig, 2 főt (0,77 %) számlált.

11.19. Magyarszentmihály (Mihajlovo)

Magyarszentmihály, a történelmi Torontál vármegye nagybecskereki járásához tartozott. Napjainkban a Szerbia–Montenegróhoz tartozó Vajdaság Középbánáti körzetének nagybecskereki községhez tartozik.

A település helyén 1750-ben még kincstári pusztta volt, azonban 1838-ban már népes pusztaként tartották számon. Ebben az időben a település a későbbi aradi vértanú, Kiss Ernő birtoka volt. Az 1838-as esztendőben Szeged környékéről magyarok telepedtek le ide, akik dohánykertészettel foglalkoztak. A település 1908-ban lett nagyközség. Grisselini olasz szerző szerint ezen a területen nagy csata volt. Zsigmond király seregei itt verték le a szendrői basa seregeit, akik Nagybecskereket akarták megtámadni. A sötétben a magyar katonák nehogy saját seregüket támadják meg, állandóan Isten és Szent Mihály nevét kiáltották. Feltételezhető, hogy később erről az eseményről kapta a falu a nevét.

A település lakói főként földműveléssel, konyhakertészkedéssel foglalkozik. A település ma a kisebb falvak közé sorolható.

16. táblázat

Magyarszentmihály település nemzetiségi összetétele (1880–1931)

	1880	%	1910	%	1921	%	1931	%
Magyar	755	87,69	849	91,39	956	91,57	959	91,51
Délszláv	11	1,28	32	3,44	55	5,27	59	5,63
Német	14	1,63	36	3,88	30	2,87	25	2,39
Egyéb	81	9,41	12	1,29	3	0,29	5	0,48
Összesen	861	100	929	100	1.044	100	1.048	100

Forrás: *A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941)*. KSH, Bp., 1998. 110., 190. p.

A nemzetiségi összetétel tekintetében, 1991-ben, 1.169 főt számlált, ebből a többség 1.079 fő (92,3 %) magyar nemzetiségű volt. A 2002. évi szerb népszámlálás szerint a település 1.004 főt számlált, ebből a többség, 944 fő (94,02 %) magyar nemzetiségű volt. A szerbek száma 37 főt (3,68 %) tett ki, továbbá 6 román nemzetiségű (0,59 %) és 4 „jugoszláv” (0,39 %) élt a faluban. Az egyéb kategória 13 főt (1,32 %) számlált. Magyarszentmihály magyarjai rendkívül összetartóak és erős a hagyományörzés a faluban. A település iskolával, községi, művelődési intézményekkel rendelkezik.

11.20. Ótelek (Otelec)

Ótelek, a történelmi Torontál vármegye párdányi járásához tartozott. Napjainkban a Romániához tartozó Temes megye újvári községének része.

A Béga-parti település már a középkorban is létezett, azonban a török hódoltság alatt elpusztul. A ma is létező falu 1793 és 1795 között települt, 1856-ban lett önálló település. Ótelek első lakói magyar telepesek voltak.

17. táblázat

Ótelek település nemzetiségi összetétele (1880–1930)

	1880	%	1910	%	1920	%	1930	%
Magyar	953	97,34	1.878	97,76	1.853	98,45	1.670	96,47
Román	-----	-----	5	0,36	11	0,58	31	1,79
Német	18	1,83	33	1,52	5	0,28	21	1,21
Egyéb	8	0,83	5	0,36	13	0,69	9	0,53
Összesen	979	100	1.921	100	1.882	100	1.731	100

Forrás: VARGA E. ÁRPÁD: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája III.* Teleki László Alapítvány, Pro-Print Könyvkiadó, Bp., Csikszereda, 2000. 560. p.

Az 1977. évi román népszámlálás szerint 1.201 fő élt a faluban, ebből a többség, 1.152 fő (95,92 %) magyar nemzetiségű volt. Az 1992. évi román népszámlálás alkalmával 823 fő élt a faluban, ebből 750 fő (91,13 %) volt magyar, 71 fő (8,62 %) román és 2 fő (0,25) német.

11.21. Padé (Padej)

A Tisza-parti Padé, a történelmi Torontál vármegye nagykikindai járásához tartozott. Napjainkban a Szerbia–Montenegróhoz tartozó Vajdaság Észak-bánáti körzetének csókai községhez tartozik.

A település régebben Szerb-, és Magyarpadéből állt. Ezt utóbbi 1872-ben lett önálló község. A két település 1923. december 21-én egyesült. A település a Csanád nemzetség ősi birtoka volt, de a középkor folyamán több család birtoka is volt. A török hódoltság kezdetén a falu magyar lakói elmenekültek, helyükbe szerbek érkeztek. Az 1557/1558. évi török defterek 40 szerb családfőt írtak össze a településen. Az 1582-es esztendőben már csak 5 szerb juhász lakta. A település a török hódoltságot lakott helyként vészelte át, 1717-ben 20 lakott ház volt a faluban, de 1725 körül elhagyták a lakosok. A falu újratelepítése 1784-ben történt, amikor magyar dohánykertészeket telepítettek le a faluban. Az 1839-es esztendőben újabb magyar bevándorlás történt a faluba.

18. táblázat

Magyarpadé település nemzetiségi összetétele (1880–1931)⁴⁵

	1880	%	1910	%	1921	%	1931	%
Magyar	1.439	90,45	1.875	93,84	-----	-----	-----	-----
Délszláv	23	1,45	74	3,70	-----	-----	-----	-----
Német	44	2,77	13	0,65	-----	-----	-----	-----
Egyéb	85	5,34	36	1,80	-----	-----	-----	-----
Összesen	1.591	100	1.998	100	-----	-----	-----	-----

Forrás: *A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941)*. KSH, Bp., 1998. 111., 191. p.

⁴⁵ Magyarpadé 1921. és 1931. évi adatai Padé adataiban vannak feltüntetve.

19. táblázat

Padé település nemzetiségi összetétele (1880–1931)⁴⁶

	1880	%	1910	%	1921	%	1931	%
Magyar	451	31,52	593	36,14	2.759	69,06	3.109	70,97
Délszláv	813	56,81	1.006	61,30	1.153	28,86	1.175	26,82
Német	92	6,43	34	2,07	37	0,93	46	1,05
Egyéb	75	5,24	8	0,49	46	1,15	51	1,16
Összesen	1.431	100	1.641	100	3.995	100	4.381	100

Forrás: *A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941)*. KSH. Bp., 1998. 112., 192. p.

A nemzetiségi összetétel tekintetében, 1991-ben, 3.190 főt számlált, ebből a többség 2.255 fő (70,69 %) magyar nemzetiségű volt. A 2002. évi szerb népszámlálás szerint a település 2.882 főt számlált, ebből a többség, 1.920 fő (66,62 %) magyar nemzetiségű volt. A szerbek száma 712 főt (24,7 %) tett ki, továbbá 119 roma (4,12 %) is élt a faluban, valamint 48 főt számlált a „jugoszláv” (1,66 %) „kreált” kategória. Az egyéb kategória 83 főt (2,9 %) számlált.

11.22. Porgány (Pordeanu)

Porgány, a történelmi Torontál vármegye nagyszentmiklósi járásához tartozott. Napjainkban a Romániához tartozó Temes megye óbébi községéhez tartozik.

A település 1848-ban még önálló pusztá volt, amelyet dohánytermelő magyarok laktak. Porgány 1861-ben lett önálló község. A falu sorsát véglegesen a trianoni békedöntés pecsételte meg. A Nemzetközi Határmegállapító Bizottság a települést – tekintettel színmagyarságára – Magyarországnál kívánta hagyni, de az ügyes román külpolitika ezt megmászította.

20. táblázat

Porgány település nemzetiségi összetétele (1880–1930)

	1880	%	1910	%	1920	%	1930	%
Magyar	809	90,39	739	87,35	918	88,35	507	88,94
Román	36	4,02	39	4,60	66	6,35	39	6,84
Német	49	5,47	47	5,55	34	3,27	6	1,05
Egyéb	1	0,12	21	2,5	21	2,03	18	3,17
Összesen	895	100	846	100	1.039	100	570	100

Forrás: VARGA E. ÁRPÁD: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája III*. Teleki László Alapítvány, Pro-Print Könyvkiadó, Bp., Csíkszereda, 2000. 457. p.

⁴⁶ Az 1921. évi és az 1931. évi adatok Magyarpadé adataival együtt.

Az 1977. évi román népszámlálás szerint Porgányban 203 fő élt, ebből 138 fő (67,98 %) volt magyar, 62 fő román (30,54 %), 2 fő bolgár (0,98 %), és 1 fő (0,5 %) német nemzetiségű. Az 1992. évi román népszámlálás szerint már csak 104 fő élt a faluban, ebből 79 fő volt magyar (75,96 %), 13 fő román (16,45 %), 1 fő német (0,96 %), és 11 fő (6,63 %) egyéb nemzetiségű.

11.23. Pusztakeresztúr (Cherestur)

Pusztakeresztúr, a történelmi Torontál vármegye nagyszentmiklósi járásához tartozott. Napjainkban a Romániához tartozó Temes megye óbébi községéhez tartozik.

A középkori Pusztakeresztúr a mai Óbéb és Óbesenyő között helyezkedett el. Akkoriban Nemeskeresztúrnak hívták, mivel több nemes lakott a településen. A török hódoltság korában elpusztult, magyar lakosai már 1558-ban elhagyták, amikor Erdélybe menekültek. A települést 1773-ban telepítették újra magyar dohánykertészekkel.

21. táblázat

Pusztakeresztúr település nemzetiségi összetétele (1880–1930)

	1880	%	1910	%	1920	%	1930	%
Magyar	588	98,16	671	97,67	-----	-----	783	97,02
Román	-----	-----	1	0,14	-----	-----	1	0,12
Német	6	1	13	1,89	-----	-----	7	0,86
Egyéb	5	0,84	2	0,3	-----	-----	16	2
Összesen	599	100	687	100	-----	-----	807	100

Forrás: VARGA E. ÁRPÁD: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája III.* Teleki László Alapítvány, Pro-Print Könyvkiadó, Bp., Csikszereda, 2000. 456–457. p.

Pusztakeresztúrt 1977-ben 562 fő lakta, ebből 523 fő (93,06 %) volt magyar, 29 fő (5,16 %) román, és 4 fő (0,71 %) német nemzetiségű. Az egyéb kategória 6 főt (1,07 %) számlált. Az 1992. évi román népszámlálás szerint 503 fő élt a faluban, ebből 398 fő (79,12 %) volt magyar, 71 fő (14,11 %) román és 1 fő (0,21 %) német nemzetiségű. Az egyéb kategória 33 főt (6,56 %) számlált.

11.24. Rábé (Rabe)

Rábé, a történelmi Torontál vármegye törökkanizsai járásához tartozott. Napjainkban a Szerbia–Montenegróhoz tartozó Vajdaság Észak-bánáti körzetének törökkanizsai községéhez tartozik.

A település már a középkorban is létezett, a Csanád nemzetség ősi birtoka volt. A régészeti feltárások szerint, azonban már a római korban és a népvándorlás korában is lakott lehetett. A középkorban a Csanád nemzetséghez tartozó Telegdy családé volt. A település Temesvár eleste után, 1552-ben került török kézbe. Az 1557/1558. évi török defterek szerint 27 magyar lakosa volt. A magyarok rövid időn belül kivesztek a településről; 1582-ben csak 3 szerb juhász élt a településen, azonban ők is elvándoroltak innen, és a település teljesen elnéptelenedett. Újratelepítése 1777-ig váratott magára, akkor szegedi dohánykerészek telepedtek le a településen. A települést 1783-ban már Szeged városa bérelte. A falu határát 1875-ban árvíz öntötte el.

22. táblázat

Rábé település nemzetiségi összetétele (1880–1931)⁴⁷

	1880	%	1910	%	1921	%	1931	%
Magyar	354	94,65	469	98,12	-----	-----	-----	-----
Délszláv	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Német	-----	-----	2	0,42	-----	-----	-----	-----
Egyéb	20	5,35	7	1,46	-----	-----	-----	-----
Összesen	374	100	478	100	-----	-----	-----	-----

Forrás: *A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941)*. KSH, Bp., 1998. 117., 197. p.

A nemzetiségi összetétel tekintetében, 1991-ben, 195 főt számlált, ebből a többség 186 fő (95,38 %) magyar nemzetiségű volt. A 2002. évi szerb népszámlálás szerint a település 135 főt számlált, ebből a többség, 123 fő (91,11 %) magyar nemzetiségű volt. A szerbek száma 4 főt (2,96 %) tett ki, továbbá 5 „jugoszláv” (3,7 %) is élt a faluban. Az egyéb kategória 3 főt (2,23 %) számlált.

A vizsgált terület a Bánság csücske, a román–magyar–szerb hármás határ szerb oldalán fekszik. Hiteles adatok szerint Rábé és Magyarajdány sorsát a Trianoni békeszerződés pecsételte meg. A települést a magyar lakosok jutatták idegen kézbe. Az említett két falu Magyarország része maradt volna, de a falvakban a szerb hatalom volt jelen, amit alaposan ki is használt. Nyolc hold földet ígértek azoknak, akik azt állítják a nemzetközi határmegállapító bizottságnak, hogy korábban nem Szeged, hanem Nagykikinda felé gravitáltak. Így kerültek a délszláv államhoz. Azóta pusztulnak.

⁴⁷ Az 1921. és 1931. évi adatok Magyarajdány adataiban vannak feltüntetve.

11.25. Sándoregyháza (Ivanovo)

Sándoregyháza, a történelmi Torontál vármegye pancsovai járásához tartozott. Napjainkban a Szerbia–Montenegróhoz tartozó Vajdaság Dél-bánáti körzetének pancsovai községhez tartozik. A település 1920-ig a történelmi Magyarország, 1920-tól napjainkig a Kárpát-medence legdélebbi magyar pontja.

A település elődje, Ivanovo 1876-ban települt, első lakosai Erzsébetlakról, Óbesenyőről és Szöllősudvarnokról érkező bolgárok voltak. A település a nevét a hagyomány szerint egy Ivan nevű bolgár telepesről kapta. A települést 1876-ban, és 1879-ben a Duna folyam kiöntései elpusztították. Az árvizek után Ivanonót néhány kilométerrel beljebb, védettebb helyen építették fel. A falu ekkor vette fel a Nagygyörgyfalva nevet. Nagy György kormánybiztos volt, aki a dunai gátat építő szegedi jószágigazgatóság mérnökeként először felvetette Ivanovo újratelepítését. Habár 1880-ban még csak 59 magyar élt a faluban, 1883-ban ugrásszerűen megnőtt a számuk. Ebben az évben ugyanis 262 bukovinai székely családot telepítettek le a faluban. A magyar telepítési politika következtében több ezer bukovinai székely telepedett az Al-Dunához. Ekkor vették fel a székelyek az Al-dunai székely nevet. A székely telepesek három falut „alapítottak”, a már létező Nagygyörgyfalva mellett, Hertelendyfalvát, és a Temes vármegyéhez tartozó Székelykevét. Az első évek meglehetősen nehezek voltak, a nehéz körülmények, az 1888-as és az 1897-es árvíz, a betegségek hatására a székelyek többször el akartak költözni, de a székely falvak körül kialakított katonai kordonok megakadályozták őket ebben. Akinek sikerült megszöknie az vagy Erdélyben, Hunyad vármegyében telepedett le, vagy visszatért Bukovinába. Napjainkra az öt kibocsátó bukovinai székely falu (Andrásfalva, Fogadjisten, Hadikfalva, Istensegits és Józseffalva) magyarságából hírmondó sem maradt.

Nagygyörgyfalva 1892-ben a Sándoregyháza nevet vette fel, Bonnaz Sándor temesvári püspök tiszteletére, aki a falu római katolikus templomának építéséhez jelentős anyagiakkal járult hozzá.

23. táblázat

Sándoregyháza település nemzetiségi összetétele (1880–1931)

	1880	%	1910	%	1921	%	1931	%
Magyar	59	8,15	1.314	51,94	1.152	50,73	1.161	50,50
Délszláv	-----	-----	16	0,63	19	0,84	21	0,91
Német	161	22,24	424	16,76	385	16,95	390	16,96
Egyéb	504	69,61	776	30,67	715	31,48	727	31,62
Összesen	724	100	2.530	100	2.271	100	2.299	100

Forrás: *A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941)*. KSH, Bp., 1998. 113., 193. p.

A nemzetiségi összetételt tekintve, 1991-ben, 1.439 fő lakta a települést, ebből a többség, 664 fő (46,14 %) magyar nemzetiségű volt. A 2002. évi szerb népszámlálás szerint már csak 1.131 fő lakott a faluban, ebből a többség 452 fő (39,96 %) magyar nemzetiségű volt. A bolgárok 307 főt (27,14 %), a szerbek 223 főt (19,71 %), a „jugoszláv” kreált kategória pedig, 24 főt (2,12 %) számolt. Az egyéb kategória 125 főt (11,07 %) tett ki.

A település helyzetét rontja, hogy helyi munkalehetőség nincs, aki teheti a közeli Pancsovára jár ingázni. A falu határában a földek meglehetősen gyengék, sok munka kell ahhoz, hogy valamit kihozzanak belőle. A lakosság szinte az önellátásra rendezkedett be. A lakosság a nehéz földművelés mellett halászzattal is foglalkozik. Ezen utóbbi jellegzetességek járulnak hozzá, hogy az amúgy is kevés magyar gyermekkel rendelkező településnek nincs népességmegtartó ereje. A fiatalok a városokba, vagy az anyaországba telepednek át. Sajnos, szinte biztosra vehető, hogy a település a legközelebbi szerb népszámlálás alkalmával elveszti magyar relatív többségét is.

11.26. Szaján (Sajan)

Szaján a történelmi Torontál vármegye nagykikindai járásához tartozott. Napjainkban a Szerbia–Montenegróhoz tartozó Vajdaság Észak-bánáti körzetének nagykikindai községhez tartozik.

A település neve ősi magyar személynévből származik. A településről a XV. század óta vannak hiteles adatok. Az 1440-as években számos magyar kisnemesi család élt a faluban, amely magyar lakosú volt. A településnek saját plébániája is volt akkoriban. Az 1526. évi mohácsi vész idején a magyar kisnemesek elmenekültek innen a török veszély elől. A magyar jobbágyok is szétszéledtek, a település pedig, elnéptelenedett. Szaján helyén a XVII. században már csak pusztta volt. A falu újratelepítése 1806-ig váratott magára, ekkor szegedi dohánykertészek telepedtek le a faluban. A település 1848-ban a szabadságharc áldozatául esett és leégett. A szabadságharc után, még 1849-ben egy német telepesfalut létesítettek a falu közelében, amit az alapítóról Tajnayné Jeszenszky Vilma tiszteletére Vilmatérnek neveztek el. Vilmatér 1883-ban Szaján része lett. A települést 1855-ben árvíz, a falu lakosságát 1873-ban pedig, kolera pusztította. A falut az amerikába való kivándorlás is „megfertőzte”, 1885 és 1891 között közel 1.700 falubeli vándorolt ki az új világba.

Szaján település nemzetiségi összetétele (1880–1931)

	1880	%	1910	%	1921	%	1931	%
Magyar	2.822	91,27	2.278	98,06	2.369	96,89	2.362	95,28
Délszláv	6	0,19	7	0,30	9	0,37	69	2,78
Német	63	2,04	38	1,64	34	1,39	10	0,40
Egyéb	201	6,50	-----	-----	33	1,35	38	1,53
Összesen	3.092	100	2.323	100	2.445	100	2.479	100

Forrás: *A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941)*. KSH, Bp., 1998. 112., 192. p.

A nemzetiségi összetétel tekintetében, 1991-ben, 1.555 főt számlált, ebből a többség 1.474 fő (94,79 %) magyar nemzetiségű volt. A 2002. évi szerb népszámlálás szerint a település 1.348 főt számlált, ebből a többség, 1.195 fő (88,65 %) magyar nemzetiségű volt. A szerbek 121 főt (8,97 %) számláltak; 18 főt (1,33 %) tett ki a roma etnikumhoz tartozó egyének száma, továbbá 2 „jugoszláv” (0,14 %) is élt a faluban. Az egyéb kategória 12 főt (0,91 %) számlált.

11.27. Tamásfalva (Hetin)

Tamásfalva a történelmi Torontál vármegye csenei járásához tartozott. Napjainkban a Szerbia-Montenegróhoz tartozó Vajdaság Közép-bánáti körzetének bégaszentgyörgyi községhez tartozik.

A település már a középkorban is létezett, akkor Tamásházának hívták. A település első említése 1462-re tehető. A település a török hódoltság idején elpusztult. A mai település 1841-ben keletkezett, a település első birtokosa, Komori Bedekovich Tamás után kapta a nevét. A településre 1841-ben dohánytermesztéssel foglalkozó magyarokat telepítettek, akik nem sokáig örülhettek az új otthonuknak, mert az 1848/1849-es szabadságharc idején a felkelő szerbek feldúlták a falut. Szerencsére, a magyar lakosok ekkora már a Maros folyón túlra menekültek. Tamásfalva csak 1854-ben kezdett ismét benépesülni. A falu római katolikus temploma 1868-ban épült.

Tamásfalva mellett a középkorban egy Hettény nevezetű falu állt. Ez a település a török hódoltság végére már lakatlan volt. Az 1723/1725. évi Mercy-féle térképen is pusztaként szerepelt, akkor Hettin volt a neve. A település lassan benépesült és 1779-ben lett önálló község. A két települést, Tamásfalvát és Hetényt 1897-ben egyesítették, pontosabban Hetény beolvadt Tamásfalvába.

Tamásfalva település nemzetiségi összetétele (1880–1931)

	1880	%	1910	%	1921	%	1931	%
Magyar	922	66,86	1.291	70,70	1.714	73,69	1.557	71,29
Délszláv	6	0,44	5	0,27	14	0,60	29	1,33
Német	340	24,66	505	27,66	581	24,98	580	26,56
Egyéb	111	8,05	25	1,37	17	0,73	18	0,82
Összesen	1.379	100	1.826	100	2.326	100	2.184	100

Forrás: *A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941)*. KSH, Bp., 1998. 107., 187. p.

A nemzetiségi összetétel tekintetében, 1991-ben, 881 főt számlált, ebből a többség 612 fő (69,46 %) magyar nemzetiségű volt. A 2002. évi szerb népszámlálás szerint a település 763 főt számlált, ebből a többség, 406 fő (53,21 %) magyar nemzetiségű volt. A szerbek 306 főt (40,10 %) számláltak; 10 főt (1,31 %) tett ki a roma etnikumhoz tartozó egyének száma, továbbá 8 „jugoszláv” (1,04 %) is élt a faluban. Az egyéb kategória 33 főt (4,34 %) számlált.

11.28. Tiszasziget

Tiszasziget, a történelmi Torontál vármegye törökkanizsai járásához tartozott. Napjainkban a Magyarországhoz tartozó Csongrád megye része.

Tiszasziget – korábbi nevén Ószentiván – a jugoszláv határ mellett helyezkedik el, közúti határátkelőhelye nemzetközi személyforgalmat bonyolít le. A községtől nyugatra 1,5 km-es távolságban található, az 1984-ben felállított bronzjelvényes tölgyfaoszlop, amely a 75,8 m tengerszint feletti magasságával Magyarország legmélyebb pontját jelöli. A település gazdasági életét a mezőgazdaság jellemzi, a termelést a ma is működő szövetkezet mellett magángazdaságok végzik. A termelési szerkezetben a szántóföldi növénytermesztés dominál, a szövetkezet pedig, szarvasmarhatelepet tart fenn.

Az 1.700 lakosú községet 1484-ben említik egy oklevélben Sziget néven. A község a XVI. században elpusztult, a csanádi tiszttartóság 1746-ban szerbeket telepített be a területre. Szeged városa 1783-ban vásárolta meg a királyi kamarától, mire a szerb lakosság a szomszédos Újszentivánra költözött, a falut dohánykertész magyarok népesítették be. Korábban Ószentivánnak nevezték a települést, de a lakosság csak „Sziget”-ként emlegette, mai nevét, 1955-ben kapta meg.

A faluban élénk közösségi élet van, a falujáró néptánc fesztivált évente megrendezik. A falu rendezvényein a szomszédos községek is részt vesznek.

Az 1910. évi népszámlálás szerint a településen 1.472 fő élt, ebből 1.416 fő (96,19 %) volt magyar, 41 fő (2,78 %) pedig, szerb nemzetiségű. Az egyéb

kategória 15 főt (1,03 %) számlált. Tiszaszigeten 2001-ben 1.700 fő élt, ebből 1.632 fő (96 %) magyar nemzetiségű volt. Az egyéb kategória 68 főt (4 %) számlált.⁴⁸

A településen a magyar önkormányzat mellett, közvetlen módon választott roma kisebbségi önkormányzat is működik, amely azt jelenti, hogy az 1900. évi LXIV. törvény értelmében, az általános önkormányzati választások során, a választópolgárok közvetlen szavazata alapján jön létre a helyi kisebbségi önkormányzat.

11.29. Tóba (Toba)

Tóba, a történelmi Torontál vármegye zombolyai járásához tartozott. Napjainkban a Szerbia–Montenegróhoz tartozó Vajdaság Közép-bánáti körzetének magyarcsernyei községhez tartozik.

A települést 1789-ben telepítette a gróf Zichy Ferraris család magyar telepesekkel. A Zichyek Chambord francia hercegnek adták el, majd az ő halálával a pármái herceghez került, aki szintén haláláig birtokolta. A település 1848-ban Nagytóba néven még lakott pusztá volt. A település csak a XIX. század második felében szerveződött rendes faluvá.

26. táblázat

Tóba település nemzetiségi összetétele (1880–1931)

	1880	%	1910	%	1921	%	1931	%
Magyar	1.073	72,26	1.505	88,90	1.302	93,40	1.216	92,33
Délszláv	19	1,28	7	0,41	3	0,22	12	0,91
Német	253	17,04	159	9,39	64	4,59	62	4,71
Egyéb	140	9,43	22	1,30	25	1,79	27	2,05
Összesen	1.485	100	1.693	100	1.394	100	1.317	100

Forrás: *A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941)*. KSH, Bp., 1998. 118., 198. p.

A nemzetiségi összetétel tekintetében, 1991-ben, 822 főt számlált, ebből a többség 755 fő (91,85 %) magyar nemzetiségű volt. A 2002. évi szerb népszámlálás szerint a település 691 főt számlált, ebből a többség, 581 fő (84,08 %) magyar nemzetiségű volt. A szerbek 37 főt (5,38 %) számláltak; 27 főt (3,9 %) tett ki a roma etnikumhoz tartozó egyének száma, továbbá 2 „jugoszláv” (0,28 %) is élt a faluban. Az egyéb kategória 44 főt (6,36 %) számlált.

⁴⁸ *Népszámlálás 2001. Területi adatok. Csongrád megye II. kötet*. KSH, Bp., 2002, 169–171. p.

11.30. Torontálkeresztes (Cruceni)

Torontálkeresztes, a történelmi Torontál vármegye módosi járásához tartozott. Napjainkban a Romániához tartozó Temes megye fényi községéhez tartozik.

A Temes folyó mentén fekvő települést 1868-ban László Miklós alapította.

27. táblázat

Torontálkeresztes település nemzetiségi összetétele (1880–1930)

	1880	%	1910	%	1920	%	1930	%
Magyar	379	90,88	956	98,15	1.019	96,67	959	93,65
Román	9	2,15	9	0,92	-----	-----	39	3,80
Német	20	4,79	4	0,41	17	1,63	21	2,05
Egyéb	9	2,18	5	0,52	18	1,70	5	0,5
Összesen	417	100	974	100	1.054	100	1.024	100

Forrás: VARGA E. ÁRPÁD: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája III.* Teleki László Alapítvány, Pro-Print Könyvkiadó, Bp., Csíkszereda, 2000. 494. p.

Az 1977. évi román népszámlálás szerint a településen 613 fő élt, ebből a többség, 560 fő (91,35 %) magyar nemzetiségű volt. A románság 39 fővel (6,36 %), a német nemzetiség 4 fővel (0,65 %) képviseltette magát. Az egyéb kategória 10 főt (1,64 %) számlált. Torontálkeresztest az 1992. évi román népszámlálás szerint már csak 464 fő lakta. Ebből 354 fő volt magyar (76,29 %), 107 fő román (23,06 %), valamint 3 fő (0,65 %) egyéb nemzetiségű.

11.31. Torontáltorda (Torda)

Torontáltorda, a történelmi Torontál vármegye törökbecsei járásához tartozott. Napjainkban a Szerbia–Montenegróhoz tartozó Vajdaság Közép-bánáti körzetének bégaszentgyörgyi községhez tartozik.

A település helyén 1750-ben még puszta volt. A település 1776-ban keletkezett, amikor szegedi dohánytermesztő magyarokat telepítettek ide. A település birtokosa 1781 és 1904 között a Pejacsevich család. Pejacsevich Zsigmond 1794-ben Szeged, Szentes és Csongrád környéki magyarokat telepített le ide. Torontáltordát 1848-ban a melencei szerbek elpusztították, de addigra a magyar lakosok már Makóra menekültek. A szabadságharc után, a visszatérő magyarok újraépítették a falut.

Torontáltorda település nemzetiségi összetétele (1880–1931)

	1880	%	1910	%	1921	%	1931	%
Magyar	3.336	91,57	4.251	99,11	4.386	99,43	3.801	98,93
Délszláv	2	0,05	-----	-----	15	0,34	31	0,81
Német	48	1,32	11	0,26	9	0,20	8	0,21
Egyéb	257	7,05	27	0,63	1	0,02	2	0,05
Összesen	3.643	100	4.289	100	4.411	100	3.842	100

Forrás: *A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941)*. KSH, Bp., 1998. 115., 195. p.

A nemzetiségi összetétel tekintetében, 1991-ben, 2.183 főt számlált, ebből a többség 1.989 fő (91,11 %) magyar nemzetiségű volt. A 2002. évi szerb népszámlálás szerint a település 1.771 főt számlált, ebből a többség, 1.533 fő (86,56 %) magyar nemzetiségű volt. A szerbek 46 főt (2,61 %) számláltak; 82 főt (4,63 %) tett ki a roma etnikumhoz tartozó egyének száma, továbbá 10 „jugoszláv” (0,56 %) is élt a faluban. Az egyéb kategória 100 főt (5,64 %) számlált.

11.32. Torontálvásárhely (*Debeljaca*)

Torontálvásárhely, vagy ahogy a helybeliek hívják Debelyacsa a történelmi Torontál vármegye antalfalvi járásához tartozott. Napjainkban a Szerbiához tartozó Vajdaság Dél-bánati körzetének antalfalvi községhez tartozik. A Eredeti neve Develák volt, később Debelják és Debeljácskának is nevezték. Az település helyén 1750-ben még pusztta volt, majd 1766-ban a kamara tiszai és marosi szerb határőröket telepített le ide. A szerbek néhány év elteltével a Bácskába költöztek át. A szerb határőrök közül csak egy család, a Dimitrovics család marad, a település helyén, 1783-ra újra pusztta képződött. A kincstár 1794-ben református magyarokat telepített ide Békés és Csongrád vármegyékből, főként Hódmezővásárhelyről, Makóról, Szentesről és Gyomáráról. Az érkező magyarokat csak a burjánzó gaz és a megműveletlen föld fogadta. A telepítési terv szerint az egyes családok 42,5 katasztrális hold földre tarthattak igényt, amelybe a házhely is benne foglaltatott. Továbbá a magyar családok 4-6 év adómentességet is kaptak. A legfontosabb feladat a házak felépítése, majd az úthálózat kiépítése volt. A falu 1888-ban kapta a Torontálvásárhely nevet, amelyet egészen 1920-ig viselt, ekkor ismét Debelyacsa lett a neve.

A falubeliek bár lelkész és tanító nélkül érkeztek, 1804-ben mégis megtörtént a református templom felszentelése. Az egyházi életnek 1794 és 1799 között nyoma sem volt. Az első református lelkész 1799. május 18-án foglalta el a hivatalát. A templom 1830-ban tűzvész áldozata lett, de 1833-ban új templom

épült, amely az 1848/1849-es eseményeknek esett áldozatul. A falu lakosságát 1832-ben súlyos kolerajárvány tizedelte, majd 1848. szeptember 8-án Kinicanin, szerb vezér és hadserege foglalta el. A szerbek elől a magyar lakosság ekkorra már elmenekült. A szerb felkelők az egész falut porig égették, a templomot kifosztották és felégették. A magyar lakosság csak 1849. novemberében tért vissza a romok és a hamu közé. A szabadságharc után a magyarok ismét felépítették a falut a templommal együtt. A felekezeti statisztika szerint a település református többségű, de kevés számú római katolikus magyar is lakja.

29. táblázat

Torontálvásárhely település nemzetiségi összetétele (1880–1931)

	1880	%	1910	%	1921	%	1931	%
Magyar	3.898	93,10	4.848	93,59	4.933	88,87	5.032	83,73
Délszláv	20	0,48	135	2,61	291	5,24	631	10,50
Német	70	1,67	105	2,03	167	3,01	207	3,44
Egyéb	199	4,75	92	1,78	160	2,88	140	2,33
Összesen	4.187	100	5.180	100	5.551	100	6.010	100

Forrás: A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941). KSH, Bp., 1998. 105., 185. p.

A nemzetiségi összetétel tekintetében, 1991-ben, a jugoszláv népszámlálás alkalmával 5.734 fő élt a faluban, ebből a többség, 3.492 fő (60,89 %) magyar nemzetiségű volt. A 2002. évi szerb népszámlálás szerint 5.325 fő élt a faluban, ebből a többség, 2.836 fő (53,26 %) magyar nemzetiségű volt. A szerbek 1.735 főt (32,58 %) számláltak, a „jugoszláv” kategória 196 főt (3,68 %), a roma etnikum pedig, 170 főt (3,19 %) tett ki. Az egyéb kategória 415 főt (7,79 %) számlált.

11.33. Újszentiván

Újszentiván, a történelmi Torontál vármegye törökkanizsai járásához tartozott. Napjainkban a Magyarországhoz tartozó Csongrád megye része.

Újszentiván Szeged várostól délre, közvetlenül a magyar–szerb határ mellett terül el. Egykoron a települést két vasútvonal is átszelte. Az egyik vasútvonal Szegedről vezetett Szőregen keresztül Nagyikinda és Temesvár felé. A másik pedig, a Tisza mentén kanyargott Nagybecskerek irányába. A trianoni békeszerződés után az utóbbi vasútvonal csak a magyar–jugoszláv határ menti Vedresházáig vezetett. A II. világháborút követően mindkét vasútvonal megszűnt. Jelenleg csak buszösszeköttetés létezik Újszentiván és Szeged között. Az áruforgalom is országutakon bonyolódik le. Újszentiván községnek a II. világháború végéig jelentős számú német ajkú lakossága volt. A németek azonban az

1944-es menekülés és az 1946-os kitelepítés után már majdnem teljesen kihaltak vagy elköltöztek.

A település gazdaságában a mezőgazdaság, elsősorban a szántóföldi kultúrák és az állattenyésztés meghatározó, szövetkezeti sertés- és baromfitelep is található a faluban.

Iván a szlávból kölcsönzött magyar név, amely Keresztelő Jánost jelent. A helység első nevét első temploma védőszentjének köszönheti. E templom körül alakult ki az első település, amely a századok folyamán megsemmisült. Mivel a helységek elnevezésének ez a módja Magyarországon csak a XIII. században – némely helyen esetleg korábban – vált gyakorlattá, Szentiván betelepítésének kezdetei is ebbe az időszakba nyúlhatnak vissza. Akkor is, ha maga a helység csak később szerepel írásos okmányokban. A Zenthyyan elnevezéssel egy 1411. június 28-án Zsigmond király által Budán kiállított okmányban találkozzunk először. A török idők vége felé, vagy talán a Tisza–Maros mentén évtizedekig tartó felszabadító háborúkban Szentiván teljesen megsemmisült, a helység 1700 körül, mint lakatlan pusztaság került említésre. A csanádi kerületi közigazgatás 1746-ban arra a területre, ahol ma Tiszasziget van (1945 előtt Ószentiván) szerbeket telepített, akik 1784-ben a szentiváni határban új községet alakítottak, amelyet a régi Szentivánnal ellentétben Újszentivánnak neveztek el. Így a falu 1784-ben keletkezett.

Érdekes képet mutat viszont a falu 1994–98 közötti lélekszámváltozása. E szerint az összes születések száma ezen időszak alatt 84 fő, az összes halálozásoké pedig, 87 fő – ez tehát közel azonos. A faluba való beköltözések száma ugyanezen időszak alatt 357 fő (ez főként a Szegedről kiköltöző, elsősorban fiatal családoknak köszönhető), az elköltözéseké pedig, 286 fő. Így öt év alatt a falu lakossága – a születéseket és halálozásokat is belekalkulálva – 68 fővel gyarapodott.

1994-98 között az önkormányzat 60 új telket mért ki, az ezen való új – többségében tetőtér beépítéses – házakhoz a családok nagy része igénybe vette a gyermekek után járó szociálpolitikai kedvezményt.

A nemzetiségek arányát tekintve a faluban legtöbben szerbek találhatók (10 %). Az idecsöppenő látogatónak először talán furcsa, hogy itt sokan két karácsonyt és két húsvétot tartanak egy évben – mert a görögkeleti naptár szerinti időpontban is megülik ünnepeiket. A községben görögkeleti templom is van.

A II. világháború előtt sok német család is élt a településen, de döntő többségüket kitelepítették. A cigány kisebbség száma mindössze tíz főre tehető.

A faluban a lakóházak száma 600 körül van. A kommunális ellátottságra az alábbiak jellemzőek. A Szegedi Környezetgazdálkodási Kht-vel való szerződés alapján az önkormányzat megszervezte a szemétszállítást. A vezetékes ivóvíz aránya a faluban 98 %, a gázt pedig, a lakosság 85 %-a vezette be. Szennyvíz-csatorna-hálózat egyelőre nincs, de az önkormányzat – Tiszaszigettel közösen – már dolgozik ezen a programon.

A településen 1910-ben 1.387 fő élt, ebből a többség, 563 fő (40,59 %) szerb nemzetiségű volt. A németek lélekszáma 494 főt (35,61 %), a magyarságé pedig, 327 főt (23,57 %) számlált. Az egyéb kategória 3 főt (0,23 %) tett ki. A 2001. évi magyar népszámlálás szerint 1.650 fő élt a faluban, ebből 1.597 fő (96,78 %) volt magyar nemzetiségű. A szerb nemzetiség száma 48 főt (2,9 %) tett ki. Az egyéb kategória 5 főt (0,32 %) tett ki.⁴⁹

A településen a magyar önkormányzat mellett, közvetlen módon választott szerb és roma kisebbségi önkormányzat is működik, amely azt jelenti, hogy az 1900. évi LXIV. törvény értelmében, az általános önkormányzati választások során, a választópolgárok közvetlen szavazata alapján jön létre a helyi kisebbségi önkormányzat.

11.34. Ürményháza (Jermenovci)

Ürményháza, a történelmi Torontál vármegye bánlaki járásához tartozott. Napjainkban a Szerbiához tartozó Vajdaság Dél-bánáti körzetének zichyfalvi községhez tartozik.

A települést 1817-ben Ürményi József temesvári kincstári jószágigazgató hozta létre. A falu első lakosai Csanád és Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegyékből származó magyarok voltak, akik főként Kiskunmajsáról és Apátfalváról érkeztek. A kezdetben Zichyfalvához tartozó Ürményháza az első telepítés után gyors gyarapodásnak indult, ezért szükségessé vált az iskola megnyitása is. Erre 1833-ban került sor. Kezdetben az imaháznak is az iskola adott otthont. A falu lélekszámbeli gyarapodása miatt, már 1835-ben állt a település közepén a Szent Anna templom. Ürményháza létrejöttkor a szomszédos szerb, német, szlovák és román falvak már léteztek, amelyek szintén magukra voltak utalva, mint a magyar Ürményháza. Ezért a települések között szoros kapcsolat alakult ki; tiszteletben tartották és tartják egymás kultúráját. Ma is szoros a barátság és az együttműködés Ürményháza és a környező települések között. A falu lakói kezdetben a dohánytermesztésre helyezték a hangsúlyt, de ez a második szervezett telepítés után megszűnt. Napjainkban is a földművelés és az állattenyésztés; a mezőgazdaság ad megélhetést a falu lakóinak. Jelentős gazdasági tényezőt játszik a faluban a kőolaj kitermelés is.

A második szervezett betelepítés az 1840-es évek végén volt. Ekkor elsősorban Szeged környéki magyarok telepedtek le a faluban, de szép számmal érkeztek még magyarok a szomszédos Bács-Bodrog (Ada stb.), Csanád (Csanádpalota, Makó stb.), Csongrád (Kiskundorozsma, Kistelek stb.), Heves (Heves, Kál stb.), Jász–Nagykun–Szolnok (Cibakháza, Tiszavárkony stb.), Temes (Omor stb.) vármegyékből és még az erdélyi Szolnok–Doboka (Magyarláros) vármegyékből is. A falut sem az elemi csapások, sem az „emberi”

⁴⁹ Népszámlálás 2001. Területi adatok. Csongrád megye II. kötet. KSH, Bp., 2002. 169–171.

csapás nem kímélte. A falu terméseit többször verte el a jégeső, a település határát többször öntötte el az ár, és még a település lakói is áldozatul estek az Ürményháza lakosait időnként tizedelő kolerajárványoknak. A legnagyobb pusztítást a faluban, talán mégis az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc okozta, ekkor 1848-ban a szerb felkelők elpusztították a települést. Szerencsére, a falu lakosai ekkor már a Maroson túlra menekültek. A település lakói csak 1849 nyarán tértek vissza Zichyfalvára, és csak ez év novemberében mertek az Ürményháza helyén maradt romokhoz visszatérni. A település azonban felépült, túlélte a történelmet, nem úgy, mint a „szomszédos” Zöldes, amely magyar település volt, de a szabadságharc után már nem épült fel többé. Ürményházát a nép szorgos munkájának és a kincstár anyagi támogatásának hála öt év alatt újjáépítették.

A szabadságharc után a rossz közbiztonság okozta a legnagyobb problémát, a falu körüli vadvilágban betyárok verték fel tanyájukat, a legenda szerint Rózsa Sándor is többször megfordult itt.

A település az 1867-es kiegyezés után tovább fejlődött, 1874-ben már állt a falu új iskolája.

Napjainkban a falu csendesen sorvad. Mindössze nyolc utcája van. A régebbi házak jobbára vert földből, vagy vályogból épültek, de számos új ház is van a településen. Az új házak többnyire emeletesek, és kizárólag szilárd építőanyagból, elsősorban téglából épültek. A falut a délvidéki településtípus jellemzi, az utcák 500–1500 méter hosszúak és egyenesek. A köznek nevezett keresztutcák derékszögben metszik a főbb utcákat. A település közel 1,5 km²-en fekszik. Ahhoz képest, hogy a falu fekvése kedvező, Belgrád, Versec és Nagybecskerek között helyezkedik el a Dél-Bánátban. Sajnálatos tény, hogy előregszik a falu, egyre több az üres porta, és szinte nevetségesen alacsony öszszegért házat vehet az, aki Ürményházán akar letelepedni. Hasonló helyzetben vannak a szomszédos, nem magyar népességű települések is. A faluban minden utca ki van betonozva, a háztartásokban be van vezetve a villany, a víz és a gáz is. 1998-ban még csak 70 telefon volt a faluban, de már elvégezték az új vonalak bevezetését. A faluban van piac, gyógyszertár, élelmiszerüzlet, iskola, egészségház, csak magyar gyermekből van kevés. Lukácsfalvával ellentétben Ürményháza kedvező helyzetben van, mégisincs népességmegtartó ereje. Pedig a faluban két mezőgazdasági vállalat is van, továbbá magánvágóhíd, takarmánykeverő és egy szövetkezet is működik. Ürményházán található Szerbia-Monénegró egyik legjobb libafarmja, a Naftagas. Valamint a Plantex textilgyárnak is volt itt kirendeltsége. A csökkenő gyermekszám mellett, további probléma, hogy a fiatalok nem akarnak nősülni, több tíz agglegény van ma is a faluban. 1998-ban 80 agglegény volt Ürményházán. Sajnos a falu lakóinak több mint 60 százaléka 60 évnél idősebb, ebből kifolyólag évente nő a halálozások száma, amíg a keresztelők száma pedig, „zuhan”. Az asszimiláció is érezteti hatását, a vegyes házasságból született gyermekeket inkább a szerb tagozatra íratják a szülők.

Szerencsére, Ürményháza magyarjai ápolják történelmüket, hagyományait. A faluban a Petőfi Sándor Művelődési Egyesületen kívül működik az Ürményházi Hagyományápoló kör is.

30. táblázat

Ürményháza település nemzetiségi összetétele (1880–1931)

	1880	%	1910	%	1921	%	1931	%
Magyar	1.454	92,26	1.581	98,44	1.573	85,82	1.577	85,75
Délszláv	2	0,13	2	0,12	17	0,93	18	0,98
Német	37	2,35	16	1,00	153	8,35	153	8,32
Egyéb	83	5,27	7	0,44	90	4,91	91	4,95
Összesen	1.576	100	1.606	100	1.833	100	1.839	100

Forrás: *A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941)*. KSH, Bp., 1998. 106., 186. p.

A nemzetiségi összetétel tekintetében, 1991-ben, 1.158 főt számlált, ebből a többség 871 fő (75,21 %) magyar nemzetiségű volt. A 2002. évi szerb népszámlálás szerint a település 1.033 főt számlált, ebből a többség, 714 fő (69,12 %) magyar nemzetiségű volt. A szerbek száma 113 főt (10,93 %) tett ki, továbbá 64 szlovák (6,19 %), 19 román (1,83 %), 17 roma (1,64 %) is élt a faluban, valamint 20 főt számlált a „jugoszláv” (1,93 %) kreált kategória. Az egyéb kategória 86 főt (8,36 %) számlált.

12. Mellékletek

31. táblázat

A torontáli magyar többségű települések lélekszámcsökkenése (1910–2002)

Település	Lakosság		Lakosság-csökkenés (1910–2002)	
	1910	2002	Fő	%
Alsóittebe	2.238	1.315	-923	-41,24
Csóka	4.245	4.707	+462	+9,81
Egyházaskér	861	404	-457	-53,07
Feketetó	1.101	568	-533	-48,41
Hódegyháza	1.848	978	-870	-47,07
Kanizsamonostor	329	135	-194	-58,96
Káptalanfalva	267	94	-173	-64,79
Lukácsfalva	980	598	-382	-38,97
Magyarcsernye	4.138	1.861	-2.277	-55,02
Magyarmajdány	758	292	-466	-61,47
Magyarszentmihály	929	1.004	+75	+7,47
Padé	3.639	2.882	-757	-20,80
Rábé	478	135	-343	-71,75
Sándoregyháza	2.530	1.131	-1.399	-55,29
Szaján	2.323	1.348	-975	-41,97
Tamásfalva	1.826	763	-1.063	-58,21
Tóba	1.693	691	-1.002	-59,18
Torontáltorda	4.289	1.771	-2.518	-58,70
Torontálvásárhely	5.180	5.325	+145	+2,72
Ürményháza	1.606	1.033	-573	-35,67

Forrás: A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941). KSH, Bp., 1998.

32. táblázat

A torontáli magyar többségű települések lélekszámcsökkenése (1910–1992)

Település	Lakosság		Lakosság-csökkenés (1910–1992)	
	1910	1992	Fő	%
Bolgártelep	725	103	-622	-85,79
Gyér	1.281	678	-603	-47,07
Magyarszentmárton	781	260	-521	-66,70
Ótelek	1921	823	-1.098	-57,15
Porgány	846	104	-742	-87,70
Pusztakeresztúr	687	503	-184	-26,78
Torontálkeresztes	974	464	-510	-52,36

Forrás: VARGA E. ÁRPÁD: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája III.* Teleki László Alapítvány, Pro-Print Könyvkiadó, Bp., Csíkszereda, 2000.

33. táblázat

A torontáli magyar többségű települések lélekszámcsökkenése (1977–1992)

Település	Lakosság		Lakosság-csökkenés (1977–1992)	
	1977	1992	Fő	%
Bolgártelep	308	103	-205	-66,55
Gyér	879	678	-201	-22,86
Magyarszentmárton	414	260	-154	-37,19
Ótelek	1.201	823	-372	-30,97
Porgány	203	104	-99	-48,76
Pusztakeresztúr	562	503	-59	-10,49
Torontálkeresztes	613	464	-149	-24,30

Forrás: VARGA E. ÁRPÁD: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája III.* Teleki László Alapítvány, Pro-Print Könyvkiadó, Bp., Csíkszereda, 2000.

A torontáli magyar többségű települések lélekszámcsökkenése (1991–2002)

Település	Lakosság		Lakosság-csökkenés (1991–2002)	
	1991	2002	Fő	%
Alsóittebe	1.521	1.315	-206	-13,54
Csóka	5.244	4.707	-537	-10,27
Egyházaskér	548	404	-144	-26,27
Feketetó	595	568	-27	-4,53
Hódegyháza	1.118	978	-239	-22,31
Kanizsamonostor	152	135	-17	-11,18
Káptalanfalva	119	94	-25	-21,20
Lukácsfalva	643	598	-45	-6,99
Magyarcsernye	2.353	1.861	-492	-20,90
Magyarmajdány	387	292	-95	-24,54
Magyarszentmihály	1.169	1.004	-165	-14,11
Padé	3.190	2.882	-308	-9,65
Rábé	195	135	-60	-30,76
Sándoregyháza	1.439	1.131	-308	-21,40
Szaján	1.555	1.348	-207	-13,31
Tamásfalva	881	763	-118	-13,39
Tóba	822	691	-131	-15,93
Torontáltorda	2.183	1.771	-412	-18,87
Torontálvásárhely	5.734	5.325	-409	-7,13
Ürményháza	1.158	1.033	-125	-10,79

Forrás: *A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941)*. KSH, Bp., 1998.

35. táblázat

A torontáli magyar többségű települések magyarságszámának csökkenése (1910–2002)

Település	Lakosság		Lakosság-csökkenés (1910–2002)	
	1910	2002	Fő	%
Alsóittebe	2.208	1.077	-1.131	-51,22
Csóka	3.263	2.703	-560	-17,16
Egyházaskér	837	372	-465	-55,55
Feketető	483	267	-216	-44,72
Hódegyháza	1.832	832	-1.000	-54,58
Kanizsamonostor	304	128	-176	-57,89
Káptalanfalva	112	80	-32	-28,57
Lukácsfalva	872	404	-468	-53,66
Magyarcsernye	3.849	1.574	-2.275	-59,10
Magyarmajdány	747	251	-496	-66,39
Magyarszentmihály	849	944	+95	+11,18
Padé	2.468	1.920	-548	-22,20
Rábé	469	123	-346	-73,77
Sándoregyháza	1.314	452	-862	-65,60
Szaján	2.278	1.195	-1.083	-47,54
Tamásfalva	1.291	406	-885	-68,55
Tóba	1.505	581	-924	-61,39
Torontáltorda	4.251	1.533	-2.718	-63,93
Torontálvásárhely	4.848	2.836	-2.012	-41,50
Ürményháza	1.581	714	-867	-54,83

Forrás: A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941). KSH, Bp., 1998.

A torontáli magyar többségű települések magyarságszámának csökkenése (1910–1992)

Település	Lakosság		Lakosság-csökkenés (1910–1992)	
	1910	1992	Fő	%
Bolgártelep	175	45	-130	-74,28
Gyér	311	254	-57	-18,32
Magyarszentmárton	766	206	-560	-73,10
Ótelek	1.878	750	-1.128	-60,06
Porgány	739	79	-660	-89,30
Pusztakeresztúr	671	398	-273	-40,68
Torontálkeresztés	956	354	-602	-62,97

Forrás: VARGA E. ÁRPÁD: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája III.* Teleki László Alapítvány, Pro-Print Könyvkiadó, Bp., Csíkszereda, 2000.

37. táblázat

A torontáli magyar többségű települések magyarságszámának csökkenése (1991–2002)

Település	Lakosság		Lakosság-csökkenés (1991–2002)	
	1991	2002	Fő	%
Alsóittebe	1.325	1.077	-248	-18,71
Csóka	3.204	2.703	-501	-15,63
Egyházaskér	512	372	-140	-27,34
Feketetó	298	267	-31	-10,40
Hódegyháza	1.071	832	-239	-22,31
Kanizsamonostor	152	128	-24	-15,78
Káptalanfalva	107	80	-27	-25,23
Lukácsfalva	508	404	-104	-20,47
Magyarcsérnye	1.998	1.574	-424	-21,22
Magyarmajdány	348	251	-97	-27,87
Magyarszentmihály	1.079	944	-135	-12,51
Padé	2.255	1.920	-335	-14,85
Rábé	186	123	-63	-33,87
Sándoregyháza	664	452	-212	-31,92
Szaján	1.474	1.195	-279	-18,92
Tamásfalva	612	406	-206	-33,66
Tóba	755	581	-174	-23,04
Torontáltorda	1.989	1.533	-456	-22,92
Torontálvásárhely	3.492	2.836	-656	-18,78
Ürményháza	871	714	-157	-18,02

Forrás: A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941). KSH, Bp., 1998.

A torontái magyar többségű települések magyarságszámának csökkenése (1977–1992)

Település	Lakosság		Lakosság-csökkenés (1977–1992)	
	1977	1992	Fő	%
Bolgártelep	204	45	-159	-77,94
Gyér	344	254	-90	-26,16
Magyarszentmárton	372	206	-166	-44,62
Ótelek	1.152	750	-402	-34,89
Porgány	138	79	-59	-42,75
Pusztakeresztúr	523	398	-125	-23,90
Torontálkeresztés	560	354	-206	-36,78

Forrás. VARGA E. ÁRPÁD: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája III.* Teleki László Alapítvány, Pro-Print Könyvkiadó, Bp., Csíkszereda, 2000.

Felhasznált irodalom

- A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941). KSH, Bp., 1998.
- Biacsi Antal: Kis délvidéki demográfia. Életjel könyvek, Szabadka, 1992.
- Borovszky Samu: A történelmi Magyarország vármegyéi. Bács–Bodrog vármegye I–II. kötet. Országos Monográfia Társaság, Bp., 1900.
- Borovszky Samu: A történelmi Magyarország vármegyéi. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Bp., 1911.
- Domonkos László: Magyarok a Délvidéken. Zrínyi Kiadó, Bp., 1992.
- Erős Lajos: Adalékok a Zrenjanini–Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez. Logos Kiadó, Tothfalu, 1993.
- Gábrityné Dr. Molnár Irén – Mirnics Zsuzsa: Vajdasági marasztaló. MTT Könyvtár 3., Szabadka, 2000.
- Gábrityné Dr. Molnár Irén – Mirnics Zsuzsa: Fészekhagyó vajdaságiak. MTT Könyvtár 4., Szabadka, 2001.
- Gábrityné Dr. Molnár Irén – Mirnics Zsuzsa: Kisebbségi létjelenségek. MTT Könyvtár 7., Szabadka, 2003.
- Gyémánt Richárd – Szondi Ildikó – Petres Tibor: A szerbiai Vajdaság az ezredfordulón a népszámlálási adatok tükrében. Területi Statisztika, 6. (43.) évfolyam 4. szám, KSH, 2003.
- Heka László: A délszláv államok alkotmánytörténete. Gold Press, Szeged, 2002.

- Heka László: Szerbia államiságának kezdetei. Publ. doct. jur. Szeged, Tomus III., SZTE, Szeged, 2003.
- Hoppál Dezső: A történelmi Magyarország vármegyéinek címerei. Cartographia, Bp., 2001.
- Kocsis Károly: Egy felrobbantott etnikai mozaik esete. Teleki László Alapítvány, Bp. 1993.
- Lelkes György: Magyar helységnév-azonosító szótár. Talma Kiadó, Baja, 1998.
- Magyarország történeti statisztikai helységnévtára. 5. Csongrád megye, KSH kiadvány, Bp., 1995.
- Matuska Márton: Nem várt változások. Magyar Szó, Újvidék, 2003. január 12.
- Matuska Márton: Kényszerű vándorlások kora. Magyar Szó, Újvidék, 2003. január 14.
- Népszámlálás 2001, Területi adatok. Csongrád megye I–II. kötet. KSH, Bp., 2002.
- Romsics Ignác: A trianoni békeszerződés. Osiris, Bp., 2001.
- Sebők László: A 2002-es szerbiai népszámlálás kérdőjelei, különösen a Vajdaság vonatkozásában. In. Gyurgyík László – Sebők László: Népszámlálási körkép Közép-Európából, Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003.
- Történelmi Világlasz. Cartographia, Bp., 1992.
- Vajdasági Magyar Kalendárium. Hét Nap, Pannon Press, Szabadka, 1999.
- Vajdasági Magyar Kalendárium. Hét Nap, Pannon Press, Szabadka, 2003.
- Varga E. Árpád: Erdély etnikai és felekezeti statisztikája III. Teleki László Alapítvány, Pro-Print Könyvkiadó, Bp., Csíkszereda, 2000.

RICHÁRD GYÉMÁNT

THE POPULATION STATISTICS OF THE HISTORICAL
TORONTÁL COUNTY

(Summary)

The county carried the name Torontál – for seven centuries. It is in use from the first written trails on the settlement (begining of the XIV. century) until 1920, when Torontál county became the part of Jugoslavia and Romania. Until the Turks invasion the area of historian Torontal county was an original Hungarian county. Torontál was during in the XVI–XVII. centuries more Serbs from the south came away, which were many ortodox priests. The Turks left Torontáli n 1718. As a crown province, Banat (Torontál, Temes and Krassó-Szörény counties) belonged directly to the Vienna court.

The first period of organized colonization of Banat began int he autumn of 1717 and ended in 1740. It is known as the Caroline Colonization after the emperor Charles VI. In this period (1717–1740) German colonists and some „non-German” colonists (Serbs, Romanians, Bulgarians, Italians, Spaniards & Francemen) came to Torontál county.

The second period of organized colonization occured between 1744–1772 and is known as the Teresian Colonization, after the Queen Maria Theresia. In the period 1744–1768, twice a year, the „undesirables” (vagrants, poachers, smugglers, prostitutes, peasants in conflict with their landlords etc) were colonized in Banat („Temesvarer Wasserschub system”).

The third period of organized colonization occured between 1782–1787 and is known as the Josephine Colonization, after the King Joseph II.

The XIX. century colonization: starting with the iddle of XIX. century, Germans, Czech and Slowaks are settled here.

In 1910 Torontál county became a multicultural place of Hungary.